

ЛАРИСА СЕРИХ

*ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ*

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АПН УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Лариса Сєрих

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Монографія

Суми
2010

УДК 37.036:373.3:792.08

ББК 74.

С 33

*Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
(протокол №12 від 01/04 2010 року).*

Рецензенти:

- В.Ф.Орлов**, доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України;
- Г.Ю. Ніколаї**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри мистецької педагогіки та хореографії Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка.

Серих Л. В.

С33 Формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності: монографія / Л. В. Серих. – Суми : СОІППО, 2010. – 199 с.

ISBN

У монографії викладено теоретичні та методичні засади формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності. Розглянуто коло питань, тісно пов'язаних з практичною роботою навчальних закладів, запропоновано цілий арсенал методів і прийомів, дія яких спрямована на формування естетичної культури молодших школярів.

Вирішення низки дидактичних завдань у процесі театралізованої діяльності допомагає учням емоційно "проживати" знання на будь-яких уроках початкової школи, сприяє підвищенню процесів засвоєння, опрацювання, відтворення ними навчального матеріалу.

Монографія буде корисною для викладачів вищих і середніх навчальних закладів, аспірантів, магістрантів, студентів педагогічних університетів, вчителів.

© Серих Л.В., 2010

© СОІППО, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності	9
1.1. Проблема формування естетичної культури школярів у науковій літературі	9
1.2. Особливості формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності	27
1.3. Стан формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності в закладах освіти	45
РОЗДІЛ 2. Впровадження методики формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності	66
2.1. Педагогічні умови, зміст та методика формування естетичної культури молодших школярів	66
2.2. Реалізація методики формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності	90
2.3. Вправи з розвитку умінь та навичок театралізованої діяльності	110
ВИСНОВКИ	134
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	137
ДОДАТКИ	155

*Моїй матері – Олені Борисівні
присвячується*

ВСТУП

Оновлення змісту національної системи освіти характеризується підвищенням ролі естетичного виховання підростаючого покоління. Важливого значення набувають проблеми духовності, розвитку і становлення гармонійної, творчої особистості. Суспільна потреба в естетичній освіті та вихованні громадянина України, державні документи спрямовують педагогічну науку і шкільну практику до пошуку оптимальних і перспективних шляхів формування особистості.

Провідну роль у формуванні естетичної культури особистості відіграє мистецтво, зокрема театр як засіб виховання духовних цінностей, творчого розвитку дитини, що сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери, духовному збагаченню особистості.

Саме багатогранність театрального мистецтва молодших школярів та різноманітні форми театралізованої діяльності виступають домінантою в навчально-виховному процесі і стимулюють розвиток творчої особистості. Театралізована діяльність допомагає учням не тільки оволодіти знаннями в галузі мистецтва, а при педагогічно доцільній організації та оптимальному доборі методів виховного впливу театралізована діяльність може стати дійовим чинником формування естетичної культури дітей.

Аналіз наукової літератури дає уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми в цілому та окремих її аспектів. Значний внесок у розробку мети, принципів та реалізацію змісту естетичного виховання зробили Т. Аболіна, Г. Бояджиєв, Ю. Борєв, А. Комарова, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Орлов, О. Рудницька, Г. Шевченко, А. Щербо, П. Якобсон та ін.

Загальнонаукове та теоретичне значення мають праці вчених, в яких розглядається естетична культура особистості в цілісній структурі культури (М. Бахтін, Л. Губерський, І.Зязюн, М. Каган, Д. Джола, В. Мазепа, У.Суна, С. Уланова, В. Шейко та ін.).

Основу для вивчення закономірностей розвитку структурних компонентів естетичної культури особистості становлять психологічні дослідження І. Бега, О. Кононко, О. Леонтєва, Т. Марцинковської, П. М'ясоїда, С. Рубінштейна, Д. Фельдштейна та ін. Питанням формування естетичної культури особистості через розвиток інтелектуальної сфери, вдосконалення пізнавальних процесів –

образного мислення, сприймання, а також творчих здібностей, зорової пам'яті та просторових уявлень – присвячені роботи Б. Ананьєва, В. Давидова, Л. Виготського, Г. Костюка та ін.

Формування естетичної культури у процесі театралізованої діяльності є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики. Дослідники підкреслюють, що саме мистецтво має високий естетично-виховний потенціал, оскільки вміщує ті гуманітарно-культурологічні, культуротворчі та естетико-етичні витоки, котрі необхідно виховувати в особистості.

Проблемам використання театральних ігрових форм і методів роботи в навчанні та вихованні школярів присвячені теоретико-методичні розробки В. Вульф, А. Єршової, А. Капської, О. Комаровської, Г. Костюшко, Г. Лабковської, Т. Люріної, Т. Пені, С. Соломахи, Л. Чуриліної та ін.

Гру як пріоритетний вид дитячого самовияву і прояв життєвих вражень, що є необхідною потребою, закладеною в самій природі дитини, розглядали вчені Н. Анікєєва, Л. Артемова, Н. Миронова, Л. Новогрудський, Н. Палій, В. Шильгаві та ін.; з позиції її можливостей щодо творчого розвитку особистості в умовах навчання та позаурочної діяльності вивчають А. Гончарук, Т. Гризоглазова, М. Стуль, Н. Тарасюк, В. Шахрай, К. Чухман та ін.

Проведений аналіз науково-методичної літератури і практика свідчать, що нині накопичений певний досвід використання поліфункціонального потенціалу театралізованої діяльності в естетичному вихованні. Водночас у реальному сьогоденні виховні можливості театралізованої діяльності з метою формування естетичної культури молодших школярів використовуються недостатньо. Так, залишаються невизначеними проблеми моделювання процесу формування естетичної культури молодших школярів у театралізованій діяльності, потребують подальшого визначення та дослідження питання розробки і реалізації цілісної особистісно-зорієнтованої програми формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності, яка б охоплювала всі сфери життєдіяльності особистості, враховувала вимоги нормативних документів розвитку освіти в Україні щодо забезпечення естетичного виховання, оволодіння учнями знаннями в галузі мистецтва.

Таким чином, виявлено низку невідповідностей:

- між об'єктивною суспільною потребою у формуванні естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності і

невизначеністю педагогічних умов здійснення означеного процесу у взаємозв'язку урочної та позаурочної роботи;

- між високим естетично-виховним потенціалом театрального мистецтва і недостатнім використанням його засобів у шкільній практиці;

- між усвідомленням педагогами естетично-виховного значення театралізованої діяльності і недостатньою розробкою науково-методичних засобів щодо впровадження її у навчально-виховний процес;

- між специфікою театральної творчості та діяльністю молодшого школяра у ролі актора-виконавця.

Зазначені суперечності підтверджують: формування естетичної культури молодших школярів на сучасному етапі розвитку початкової школи недостатньою мірою відповідає соціальному замовленню суспільства, ролі естетичного виховання в практиці роботи загальноосвітніх шкіл.

Вважаємо, що формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності здійснюватиметься ефективніше за умов поєднання змістових компонент урочної та позаурочної театралізованої діяльності в циклах мистецьких та немистецьких дисциплін на основі особистісно зорієнтованого підходу, врахування вікових особливостей молодших школярів та природи театралізованої діяльності; використання набутих на уроках знань, умінь і навичок сценічної творчості як основи театралізованої діяльності для створення міні-вистав і забезпечення емоційної атмосфери, необхідної для емоційного “проживання” знань учнями; включення дітей у ролі як “актора”, так і “глядача-критика” для забезпечення комунікативної ситуації, що дає змогу оцінити себе, інших та підвищує рівень емоційного засвоєння знань, спрямованого на формування естетичної культури на будь-якому навчальному предметі; організації процесу формування естетичної культури молодших школярів на основі створення “єдиного простору” співтворчості учнів та батьків у позанавчальній діяльності.

Монографічне дослідження є спробою:

- з'ясувати стан проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці;

- з'ясувати та уточнити сутність понять „естетична культура” та „театралізована діяльність” молодших школярів;

- визначити критерії та показники рівнів сформованості естетичної культури молодших школярів;

- обґрунтувати та експериментально перевірити зміст і методику ефективності формування естетичної культури молодших школярів у процесі

театралізованої діяльності, які передбачають єдність урочної та позаурочної театралізованої діяльності;

–розробити навчально-методичний посібник для педагогів щодо формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності.

У монографії запропоновано методика формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності; авторські програми (“Театралізована діяльність (1-4 класи)”, “Основи сценічної мови”, “Основи театру”, театрального гуртка “Ляльковий театр”); сценарії до авторських програм, що сприяють підвищенню результативності формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності через взаємозв’язок теоретико-методичного і практичного компонентів.

У своїх рекомендаціях та роздумах авторка монографії спиралася на двадцятирічний досвід роботи вчителем початкових класів і сподівається, що цей досвід стане у нагоді науковцям, викладачам, молодим учителям та іншим читачам у складний період життя – утвердження держави.

Авторка висловлює щирю вдячність за рецензування рукопису монографії, цінні поради та рекомендації щодо її структури, змісту, слушні зауваження і побажання всім, хто надав допомогу в підготовці її до видання.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Проблема формування естетичної культури школярів у науковій літературі

Естетична культура є важливим чинником гуманістичного спрямування виховного процесу, пріоритету в ньому загальнолюдських і культурно-національних цінностей. Осягнути мистецтво – насамперед засвоїти моральний і культурний досвід прийдешніх поколінь [295, с. 3].

Є аксіомою те, що естетична культура є результатом естетичного виховання. Так, М.С. Каган вбачає естетичне виховання соціально зорієнтованим формуванням ставлення людини до світу [93, с. 128].

Переконливі думки Є.С. Артемова та О.П. Чинаєвої про те, що естетичне виховання здійснюється залученням дитини до певної діяльності, яка може реалізовуватися у сфері праці, навчання, гри, але обов'язково має бути художньо забарвлена [12, с. 4].

“Естетичне виховання – система комплексного, планомірного, цілеспрямованого і послідовного впливу на людину з боку певних соціальних інституцій та установ на основі єдиних науково-педагогічних принципів, методів та засад, в результаті якого в неї виникає світоглядна установка на безпосередню творчу оцінку дійсності і власного життя у суспільстві як проявів прекрасного і потворного, піднесеного і низького, трагічного і комічного та інших естетичних категорій. Метою естетичного виховання є формування культури людських почуттів, що реалізуються у творчому ставленні індивіда до власної життєдіяльності у світі олюдної природи (культури)” [295, с. 92].

Англійський естет П.Еббс справедливо твердить, що естетичне набагато ширше від художнього за своєю сутністю, оскільки мистецтво діє через естетичну модальність, включаючи її різноманітні символічні форми. П.Еббс оперує поняттям “естетичний розум”, тобто властивості збалансованої психіки, яка формується у виховному процесі [250, с. 71].

На думку Е.І. Чистякової [272, с. 13] та В.А. Розумного [204, с. 62], сутність естетичного виховання полягає у формуванні естетичних потреб і

вони закладаються як першооснова підготовки дітей до сприйняття мистецтва, до розуміння його категорій, запорука успіху естетичного виховання полягає у послідовності та систематичності.

Результатом естетичного виховання, як відзначає С. Русова, є формування естетичної культури школярів – “процес вироблення в них естетичних установок, ціннісних орієнтацій в області почуттів, потреб, інтересів, ідеалів і смаків, критеріїв оцінки й принципів естетичного ставлення до дійсності. У цілому – процес послідовних і цілеспрямованих впливів на особистість з метою гармонічного, всебічного розвитку, формування естетичного ставлення до життя, здатності насолоджуватися красою навколишньої дійсності, активно творити цю красу” [113, с. 25].

Естетична культура, як відомо, формується різними засобами, але найпотужнішим виступає мистецтво. Багатство духовного світу людини залежить від удосконалення нею своєї художньої культури, систематичного спілкування з різними видами мистецтв. Платон та Аристотель розглядали мистецтво як “наслідування об’єктивного буття”, “дії важливої і закінченої.., яка здійснюється шляхом співчуття” [14, с. 56]. Спіноза, Декарт, Лейбніц ставили почуттєві процеси в залежність від раціонального, краса у світі існує і створюється розумним духом, який є вічним і незмінним. Піднесеність духовності, фантазія протиставляються дисципліні творчості, суворому дотриманню естетичних законів і правил. Б.Спіноза писав, що “якщо рух, який сприймається нервами від предметів, що уявляються засобом ока, сприяють здоров’ю, то предмети, які є причиною цього руху, називаються красивими. У протилежному випадку вони є бридкими, огидними” [223, с. 46].

Великий Дарвін трагічно розцінював наслідки естетичної глухоти й вважав втрату естетичних смаків рівносильною втраті щастя, що послаблює емоційний бік нашої природи. Важливо безперервно культивувати в собі живе, безпосереднє сприйняття мистецтва, творчо розуміючи його, берегти й рости Поезію, Фантазію, якими обдаровує нас театр, щоб разом з ним пестувати ці надзвичайні й необхідні якості в дітях [164, с. 56].

У філософсько-естетичній і педагогічній літературі значне місце відведене таким питанням, як духовне виховання (вдосконалення) людини через особистісну взаємодію з творами мистецтва. У філософській системі Г.Гегеля специфіка споглядання творів мистецтва виражається в тому, що “споглядання вільне від практичного призначення предмету, тому спрямоване на відчуття слуху, смаку, зору і має духовно ідеальний характер” [130, 153].

Л.М. Толстой визначав мету мистецтва як сприятливий вплив на людську моральність та культуру: “Мистецтво є людська діяльність, яка має на меті передавати людям ті вищі й найкращі почуття, до яких дожили люди” [234, с. 371].

Мистецтво є найпотужнішим чинником формування естетичної культури, тому у пошуках істини й сенсу життя людина постійно звертається до нього. Саме у процесі осмислення та усвідомлення трагічного і комічного, прекрасного і потворного, піднесеного і низького виховується й розвивається особистість [104].

В.О. Сухомлинський вважав, що механізму осягати специфіку мистецтва притаманні й дещо загальні – естетична оцінка, естетичне сприймання, творча діяльність. Виходячи з цього, педагог вбачав “завдання естетичного виховання в тому, щоб розвивати загальні здібності: сприймання, здатність до естетичної оцінки, до творчості”, формуючи тим самим естетичне ставлення до дійсності [233, с. 53].

Розглядаючи “мистецтво як відображення реальної дійсності, Н.Є.Миропольська, О.П. Рудницька відзначають результат ефективності навчання мистецтву як міру засвоєння визначених авторитетних суджень про мистецький твір” [212, с. 7], О.П. Рудницька розглядає процес переживання “як єдино можливу умову спілкування з мистецтвом, яка пронизує всі ступені сприймання, віддзеркалюючи різноманітну динаміку емоційних реакцій від безпосередньо-чуттєвих проявів до вищих емоцій естетичної насолоди” [211].

Г.П. Шевченко, говорячи про естетичний характер мистецтва, доводить, що поведінка людини є предметом естетичної оцінки, тобто ставлення людини до дійсності і є естетичним. Оскільки, головним в естетичному вихованні є відтворення всього багатства справжнього людського ставлення до світу, “явища дійсності постають перед нами чудовими і поганими, високими та низькими, трагічними та комічними, тобто в естетичних якостях” [265, с. 14].

Особливо значимим з точки зору формування естетичної культури є розгляд Т.А. Флоренською проєкції на узагальнену модель орієнтації у світі мистецтва: спів-буття, співпереживання та спів-дія. Вона визначає проблему сприймання трагедії: “Сприймання твору мистецтва – це досвід пізнання та усвідомлення, але не зовнішніх явищ, а їхнього сенсу, сутності. В кульмінації трагедії відбувається розв’язання проблеми, до розв’язання якої глядач приходять не інтелектуально, а шляхом життєвої дії (спів-дії героя) та переживання (співпереживання героя). Саме у цьому напрямку, стверджує

Т.А. Флоренська, відбувається перехід свідомості й переривання реципієнта “із плану індивідуальних переживань в інший план – загальнолюдських цінностей та ідеалів” [258, с. 568].

Саме у зв'язку зі спрямованістю творів мистецтва на людину, враховуючи їхній активний вплив на її духовне збагачення й удосконалення, дослідники П.М. Якобсон, М.І. Киященко розглядають мистецтво “як явище поліфункціональне: як засіб пізнання, спосіб самовираження, як метод аналізу стану світу, як форму естетичного усвідомлення дійсності, катарсис, умову виховання цілісної особистості тощо” [302-303].

Книга П. Саксаганського “Думки про театр” [218], його статті та публікації торкаються тих тонких граней виховання, які знаходяться на межі різних складників формування і розвитку особистості.

Вже сама назва однієї з книг Ю. Халфіна “Виховання гармонією” визначає розвивальну й освітню роль мистецтва, яку воно відіграє у житті окремої людини й суспільства в цілому [262]. Спільним для багатьох дослідників є думки про те, що “мистецтво є процесом пізнання і відображення реального світу, основою для формування понятійного мислення, інтелектуальної пам'яті, уваги, естетичної культури [71-72].

Як результат естетичного виховання, поняття “естетична культура” переважно розпочинається з розгляду аналізу поняття “культура”. М.Киященко та М. Лейзеров поняття “культура” визначають як процес конкретно-історичного перетворення людьми природного середовища, до якого включається і сама людина і який виражається в освоєнні та створенні нових матеріальних і духовних цінностей, і суспільних відносин, які сприяють гуманізації як кожної окремої особи, так і всього суспільства.

В українському педагогічному словнику С.У. Гончаренка ми знаходимо тлумачення поняття “культура” – (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) – як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. Художня культура – це поняття, що означає здобутий у процесі навчання і виховання результат, який утілюється у відповідному чи певному рівні свідомості, художніх умінь, стані художньо-творчого розвитку.

А.І. Комарова вважає структурними елементами естетичної культури працю людини як головне “джерело культури”, способи й результати діяльності – як “поле культури”, людину – як “продукт культури”, оскільки

сутність культури людинотворча, “історію культури” – як природний історичний процес [113, с. 7].

Естетична культура особистості виражає рівень розвиненості естетичної свідомості, здатність і потребу естетично сприймати дійсність, брати участь в естетичній діяльності, втілюваних в естетичних цінностях. Невід’ємними складовими елементами естетичної культури школярів є формування естетичних почуттів, смаків, ідеалів, потреб, поглядів і переконань особистості, їх здатності сприймати й оцінювати світ з погляду гармонії досконалості краси, а також здатність творчо перетворювати його у відповідності зі своїми цілями й бажаннями [295, с. 38].

В.М. Липський визначає естетичну культуру як досягнення особистістю естетичного ідеалу, суть якого тлумачить як взірць, досконалість, поєднує з пошуками особистісної свободи й пристосування до довкілля. “Естетична культура – один із компонентів духовної культури, єдність почуттів, смаків, ідеалів, які матеріалізуються в процесі формування світогляду за законами краси” [147, с. 41].

Естетична культура формується різними засобами, але найсильнішим є мистецтво як “фундамент, еталон чуттєвої сприйнятливості людини, що історично викристалізувалась” [174, с. 35].

Формування естетичної культури засобами мистецтва переводить процес естетичного виховання в площину, коли результатом виступає художньо-естетична культура. Зокрема, Л.Масол відзначає, що “художня культура має принципову відмінність від естетичної культури: перша охоплює процеси творення, збереження, трансляції і споживання мистецьких цінностей; друга – універсальна, є аспектом, стороною, гранню будь-якого явища чи діяльності... Художньо-естетична культура особистості включає художньо-естетичну свідомість і художньо-естетичну діяльність, яка забезпечує самореалізацію особистості, “входження” в світ духовних цінностей” [43, с. 135].

Таким чином, приймаючи визначення художньо-естетичної культури, дане Л.Масол, конкретизуємо визначення естетичної культури: “цілісність естетичної свідомості та естетичної діяльності, основою якої є емоційно-почуттєве переживання вражень, знання з мистецтва та різних сфер життя”.

Важливим щодо нашого дослідження є тлумачення феномена “естетична культура”, що визначається як сукупність здатностей особистості відчувати, переживати й перетворювати природу, громадське життя та її саму за

законами краси, “що відкриває шлях найбільш повного гармонійного розкриття всіх її сутнісних чинностей” [295, с. 18].

“Естетична культура може розглядатись як переживання (підкреслено нами – Л.С.) культу світла, що передбачає обов’язковий чуттєвий відгук на все, що відбувається в світі, який її оточує” [43]. “Завдяки переживанню життя.., в якому людина охоплює минуле, теперішнє та майбутнє, людина закріплює це почуття із своїм власним буттям і будує життєвий шлях відповідно до переживання життя як емоційно-почуттєвого співпереживання (підкреслено нами – Л.С.)” [174, с. 34].

Таким чином, “естетична культура” базується на єдності розвинутої емоційної сфери особистості та її естетичної діяльності. При цьому саме здатність людини до “емоційно-почуттєвого співпереживання” зумовлює її діяльнісну сферу.

Формування естетичної культури розглядаємо як єдність п’яти складових:

- 1) естетичного сприймання, яке зумовлює емоційний відгук; художньо-естетичний досвід – наявність синтезійності (вміння чути, бачити); здатність до співпереживання;
- 2) естетичних почуттів і емоцій як витоків естетичної свідомості, всієї естетичної культури людини як суб’єкта культури;
- 3) знань, які є фундаментом естетичних поглядів і переконань;
- 4) естетичних смаків, ідеалів як найвищих компонентів естетичної свідомості;
- 5) умінь, здібностей, потреб у спільних заняттях мистецтвом, творчих навичок, які необхідні для прояву будь-якої діяльності.

Узагальнюючи позиції дослідників, визначаємо “естетичну культуру особистості” як цілісність естетичної свідомості та естетичної діяльності, основою якої є емоційно-почуттєве переживання вражень, знання з мистецтва та різних сфер життя, яке:

- 1) виявляється у різних формах естетичного ставлення (відчуття, оцінювання тощо);
- 2) детермінує життєву позицію особистості;
- 3) є проявом ціннісної позиції особистості.

Коротко розглянемо взаємопов’язані поняття “естетичної культури” – “естетична свідомість” та “естетична діяльність”.

Естетична свідомість – це специфічна взаємодія людини і об’єкту, коли оцінювання відбувається індивідуально, відповідно до сформованих ідеалів краси та прекрасного у реальному мистецтві [130, с. 154].

Активність свідомості пов'язується з так званою регуляцією людської поведінки, що здійснюється за допомогою емоцій та вольових процесів [210, с. 69]. Естетичні емоції впливають на розумовий розвиток особистості, на формування її інтелекту, а також на виникнення й розвиток творчих здатностей дитини, відтворюючи та творчу уяву й фантазію. Усвідомити – не просто відчутти хвилювання, а співвіднести їх з предметом чи особою, на яку вони спрямовані, оскільки власні переживання пізнаються і усвідомлюються опосередковано через ставлення до об'єкта [210, с. 70]. Пізнання явищ входить в оцінку як складову створення ціннісних характеристик [285, с. 30].

Елементи естетичної свідомості розглядаються як результат чуттєвого контакту з естетичним об'єктом: а) відчуття, сприйняття, емоції, почуття; б) неконтактної чуттєво-раціональної реакції суб'єкта на об'єкт – переживання, судження, думки; в) теоретичного осмислення – констатації й оцінки естетичного об'єкта, що існують у вигляді естетичних понять, теорій, концепцій, навчань; г) суб'єктивної реакції без орієнтації на об'єкт: переконання, ідеали, смаки; д) суб'єктивної реакції з орієнтацією на об'єкт: інтереси, мета; е) суб'єктивації на об'єктивну творчість: задуми, ідеї, плани, програми [113, с. 39]. Естетична свідомість обумовлює та включає в себе естетичну потребу, яка акумулює процес створення та сприймання творів мистецтв [130, с. 155].

Розширення сфери дії естетичного ставлення – потреб, установок, переживань, суджень; розширення діапазону естетичних реакцій і диференціація основних естетичних почуттів – прекрасного, піднесеного, трагічного й т.п., розвиток смаку є загальним завданням естетичного виховання. Істотною умовою виховання дитини є врахування індивідуальних особливостей свідомості, характеру, життєвого досвіду, структури інтересів особистості [295].

Провідне місце у формуванні естетичної свідомості особистості відводиться категоріям “естетичний смак” та “естетичний ідеал” [11, с. 5]. Естетичний ідеал є вищим критерієм естетичної оцінки.

Нове естетичне утворення – естетичний смак виростає на основі почуттів, які формуються в результаті емоційно-естетичного розвитку особистості [140, с. 52]. Естетичний смак посідає центральне місце в естетичній свідомості школярів, здійснює посередницьку позицію між емоційною сприйнятливістю й чуйністю та інтелектуальною оцінкою сприйманих предметів. Естетичний смак, спираючись на естетичне почуття й здатність, наближається до оцінки,

володіє в той же час перманентною мінливістю й робить естетичну творчу здатність динамічним, рухливим утворенням. Саме естетичний смак спрямовує естетичну творчість на відповідність відбитих у його результатах краси, гармонії й досконалості, об'єктивним процесом і закономірностям до об'єктивної істини [295, с. 46]. Естетичний смак – відносно стійка якість особистості, у якій сформовані внутрішні естетичні норми, які є критеріями естетичної оцінки [279, с. 120].

Естетичний смак – це регульована серцевина всієї структури розвиненої естетичної свідомості. Формування естетичного смаку школярів є основою для формування естетичних поглядів і переконань. Естетичні погляди становлять систему логічно обґрунтованих суджень про найважливіші категорії естетики й здобутки мистецтва [180]. Переконаннями ця рухлива система поглядів стає тоді, коли в її основі формуються звички, життєві принципи, вона виробляє риси характеру, волі, що проявляються в життєдіяльності людини і єдності слова й справи [295, с. 58].

Формування естетичної культури молодших школярів в системі освіти є первинною умовою загального та естетичного виховання особистості. Психологи стверджують, що розвиток особистості ґрунтується на природних задатках, індивідуальних особливостях і змінюється під дією оточуючого середовища, умов виховання, самовиховання [42, с. 3]. Для молодших школярів важливо перебування в атмосфері мистецтва.

Вік молодших школярів вважається найбільш значущим для формування головних естетико-виховних установок, оптимальним для формування особистості. Збагачення естетичної апперцепції молодших школярів засобами комплексного впливу мистецтв – одна з умов успішного формування естетичного сприйняття дійсності в дітей 6-10 літнього віку. Мистецтво відтворює життя та індивідуальне ставлення до життя у художніх образах, які є цілісною характеристикою явищ дійсності. Немає мистецтва без людини, яка його сприймає. Не менш важливим моментом виявляється те, що мистецтво “в усіх своїх первинних формах виникає як акт спілкування між людьми й залишається ним упродовж усієї історії свого подальшого розвитку” [189, с. 17].

Формування ідеалів у дітей молодшого шкільного віку як частини їхнього світогляду, як стимулу поведінки – складний і довготривалий процес, який вимагає врахування вікових, психофізіологічних особливостей учнів [304].

Педагогічна сутність процесу формування естетичних ідеалів у молодших школярів з урахуванням вікових особливостей полягає в тому, що із раннього дитинства у різноманітній ігровій, цікавій формах формуються стійкі уявлення про суспільство, людину, взаємозв'язки між людьми [149, с.55].

Уявлення про бажаний об'єкт, про те, яким він повинен бути, і є ідеал. Ідеали стають тією мірою, з якою дитина підходить до оцінки явищ навколишнього світу [285, с. 29].

Порівняно з дошкільним віком молодший школяр оперує конкретними пропозиціями, йому притаманна все ще нерозвиненість логічного мислення, суб'єктивізм асоціативних зв'язків, нестійкість пам'яті, що є передумовою художнього-образного освоєння світу. Із приходом у школу в дитини починається радикальна зміна всієї структури його духовної активності, з'являється новий вид діяльності – навчання, або точніше – пізнавальна діяльність.

У молодшому шкільному віці особливості поведінки дитини багато в чому визначаються його новою соціальною ситуацією (насамперед, основним видом діяльності стає навчання). Навчання, навчальна праця визначають не тільки головний зміст діяльності молодших школярів, але й впливають на хід подальшого розвитку дитини, і, насамперед, на засвоєння нею суспільної культури. “Молодші школярі випробовують більшу природну потребу в русі, частій зміні діяльності. Вони легко збудливі, емоційні, відчують потребу висловлювати вголос свої переживання, ділитися враженнями, активно цікавитися всім зовні яскравим, помітним” [260, с. 139].

За результатами теоретичного аналізу встановлено, що вік молодших школярів найоптимальніший для формування трьох основних компонентів формування особистості – психологічного, інтелектуального, процесуального. Молодші школярі повинні здійснити таку перебудову психіки, яка б могла забезпечити, можливо, велике успішне й міцне розуміння й запам'ятовування систем образних знань. Цьому процесу підпорядковується перебудова психічної активності дитини: розвитку його волі, уваги, дисципліни, відповідальності, самоконтролю, почуття боргу [28]. У молодшому шкільному віці провідним видом діяльності є пізнавальна діяльність. Якщо в дошкільника пізнання включається в процес гри, то в молодшого школяра елемент гри включається в процес пізнання. Успішне виконання цієї життєво важливої функції відбувається завдяки довіри до авторитету, підвищеної сприйнятливості, вразливості, чуттєво-образному характеру дитячого

мислення, наївно-ігровому ставленню до багатьох речей оточуючої дійсності [291]. У молодших школярів всі ці особливості виявляються позитивними.

Перебудова психіки дитини в початкових класах, формування нової структури психічних дій (з доміантою абстрактного мислення) повинне відбутися плавно й безболісно. Це означає вміння педагога перенести дію естетичних стимулів в ігровій діяльності на діяльність навчальну. У систему педагогічних дій з першого класу школи включається естетичний момент як естетичний фактор виховання [295, с. 81]. Завдання педагога збуджувати в учнів зацікавлене, емоційне, радісне ставлення до одержуваних знань.

Узагальнюючи дослідження вчених, структуру вікових особливостей молодших школярів зображуємо схематично (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Схема вікових особливостей молодших школярів

Докладніше розглянемо структуру естетичної культури в проекції на вікові особливості молодших школярів. Із структури естетичної свідомості, риси, які притаманні молодшим школярам та об'єктивно відповідають його віковим можливостям, слід виокремити:

- естетичне сприймання, яке є умовою спілкування з мистецтвом і яке синтезує в собі естетичне відчуття, почуття, переживання тощо;
- естетичний інтерес, що є основою виникнення стійкої потреби;
- естетичну оцінку, яка в майбутньому (підлітковому, юнацькому віці) стає основою для формування суджень, ідеалів, ціннісних позицій тощо.

Процес формування естетичної культури молодших школярів починається з формування здатності естетичного сприймання об'єктів, явищ і процесів матеріального й духовного світу [271].

Естетичне сприймання може бути і самостійною перцептивною діяльністю. Прикладом такої діяльності є споглядання. Споглядання і спостереження в нашому дослідженні ототожнюються і розглядаються як філософське поняття, пов'язане безпосереднім знанням або інтуїцією, які є наслідком логічних доказів. Вибірковість естетичного сприйняття молодших школярів зосереджує дитину на естетичний зміст. Інформація створює чуттєво-емоційну реакцію й наступне переживання [295, с. 50].

Предмети і явища впливають на окремі органи чуттів різними своїми рисами, що відбиваються у свідомості у вигляді почуттів [285]. Комплекс відчуттів, викликаних впливом властивостей, лежить в основі сприйняття предметів, явищ [285, с. 34]. До структури естетичного сприймання входять:

- емоційний відгук;
- художньо-естетичний досвід;
- здатність до співпереживання;
- художньо-естетичні знання [279, с. 67].

Естетичне сприймання молодших школярів “сильніше, якщо більше виникає асоціацій почуттів” [293, с. 71]. Естетичне сприймання суто індивідуальне. “Своєрідність визначається не тільки психологічним складом, темпераментом, загальним рівнем розвитку дитини, але й тим досвідом, який передував зустрічі з театром. У сприйманні театрального дійства бере участь вся особистість дитини: думки, почуття, уява” [127, с. 8]. Головною рисою естетичного сприймання є чуттєве освоєння естетичного об'єкту, оскільки воно – творчий процес.

Розвиток здатності до естетичного сприймання молодших школярів залежить від багатства та різноманіття художньо-естетичних відчуттів, від тих чуттєвих образів, які зберігаються в пам'яті, взаємодіють із новими сприйманнями явищ дійсності, чи творів мистецтв, збагачуючи їх [40, с. 55].

Щоб виростити талановитого слухача, глядача, читача, “треба створити такий тип спілкування з мистецтвом, який би будувався не на побутових потребах, розвагах, відпочинку, а на високих духовних потребах” [228, с. 72].

Характер естетичного сприймання визначається предметом відображення, сукупністю його властивостей [126, с. 24]. Естетичне сприймання – це не

тільки “прочитання форми”, але й неодмінно пізнання цілісного змісту. Для молодших школярів при цьому важливе розуміння специфіки мови мистецтва.

Дитина володіє важливими елементами “естетичного сприймання: емоційністю, образністю, рухомою фантазією. Мистецтво живить ці особливості дитини і не дає їм засохнути” [127, с. 17].

Естетичне сприймання молодших школярів невіддільне від формування елементарних естетичних емоцій, пов’язаних зі швидкою, нерідко несвідомою реакцією на колір, звук, форму, співвідносини.

Реакцією на естетичний вплив самої діяльності є “емоція, яка стає емоційною реакцією, що відображає рівень духовного життя людини” [295, с.52]. Правильне спрямування емоцій у навчанні вносить суттєві зміни у навчально-виховний процес. У багатьох випадках емоція виступає як незамінний стимул процесу мислення. Емоційне ставлення до предмету пізнання активізує діяльність людського мозку [283].

Велику спадщину у процесі організації естетизації виховання ми знаходимо в педагогічному досвіді А.С. Макаренка. Педагог прийшов до висновку, що “правильне використання естетичних емоцій дітей, їхнє прагнення до краси та романтики сприяє більшому успіху у вихованні”, тому приділяв велику увагу створенню “красивого життя” вихованців, визнаючи це найефективнішими умовами для естетичного виховання [160, с. 148].

Діти змінюються, активно працюють, коли вчителю “вдається пробудити у свідомості учня питання, в якому помітне емоційне забарвлення”. Під впливом позитивних емоцій діти спроможні на уроці засвоїти більшу кількість навчального матеріалу підвищеної складності [233, с. 132].

Результати естетичного сприймання через естетичне переживання є вагомим стимулятором до творчості, закріплюються в естетичному почутті, яке визначає весь процес творчості. Естетичне почуття стає спонукальним мотивом до естетичної творчості [295, с. 46]. Тому на перше місце у формуванні естетичної культури дослідники ставлять естетичні почуття. Адже виникнення естетичних почуттів, особливого почуття насолоди, яке відчують молодші школярі, сприймаючи прекрасне в дійсності та у творах мистецтва, є істотним критерієм їхньої естетичної культури.

Естетичне почуття – складний синтез зовнішніх і внутрішніх чуттів (зовнішні – зір, слух, дотик, смак, нюх; внутрішні – любов, колективізм, ненависть, дружба, відданість тощо). Роль “стимуляторів внутрішніх чуттів

виконують митці, творча спадщина яких активно впливає на дитячу уяву, стимулює дитину до власної творчості” [143, с. 89].

Почуття – це особливий різновид емоційних переживань, які мають виразний предметний характер і відрізняються порівняною усталеністю. У цьому розумінні почуття пов’язані з уявленням або ідеєю про певний об’єкт – конкретний чи узагальнений [293]. Естетичне почуття є концентрованим проявом і закріпленням сили відповідних емоцій і переживань [302]. Естетичне почуття – невід’ємний елемент здатності людини до естетичного сприйняття й змінювання світу [147, с. 42].

Розвитку естетичного почуття може заважати й суб’єктивне невміння загальмувати інші потреби і віддатися спогляданню. Найчастіше – це результат невихованості, у тому числі і естетичної. Таким чином, естетичне почуття, на відміну від інших почуттів, є “реакцією на сукупне значення предмета для конкретної людини, відповіддю на його красу” [280, с. 29].

Наступна складова естетичної свідомості молодших школярів – естетичне переживання. Естетичне переживання як складова естетичної культури є конкретним, психічним станом організму, викликаним сильними емоціями. Оскільки естетичні емоції є вищим етапом розвитку чутливості, вони не можуть викликати однакові переживання, дуже “важливо у процесі естетичного виховання помітити й зрозуміти стан вихованців, виділити головне в їхньому переживанні” [295, с. 53].

Естетичне почуття – емоційне переживання, народжене з оцінного ставлення до предмета дійсності, вимагає потребу в систематичних вправах виховання [283]. Естетичні почуття належать до духовної сфери людської особистості, тому найефективніше відбуваються під впливом продуктів духовного виробництва, насамперед мистецтва [235]. На думку Б.Неменського, “переживанню, співпереживанню треба вчити, здатність цю від простого до складного треба формувати в процесі навчання” [183, с. 24].

Формування естетичних почуттів у навчально-виховному процесі розглядається як спеціальна педагогічна задача. Естетичні почуття дітей розвиваються під впливом естетичних почуттів митців [279, с. 96]. В.О.Сухомлинський назвав естетичні почуття “абсолютним музичним слухом моральної вихованості” [233, с. 120].

Наявність естетичного почуття у школярів є ознакою розвинутого естетичного сприймання. “Треба навчити дитину відчувати красу, тобто необхідно виховати її естетичні почуття, тоді на ґрунті розвитку визначеного

рівня естетичної свідомості навчити естетичної творчості, насамперед створенню краси. Естетичне почуття є об'єктивним показником рівня художнього розвитку людини, її естетичної свідомості. Правильні думки можна запозичити у інших, зробити їх своїми; почуття не передати, воно суто об'єктивне явище” [280, с. 31].

Наступною складовою формування естетичної культури молодших школярів є формування інтересів. Інтерес – реальна причина художньо-практичних дій молодших школярів та звернення до мистецтва, його сприймання, що стоїть за безпосередніми спонуканнями – мотивами.

“Формування художньо-естетичних інтересів молодших школярів залежить від їх активності у художньо-творчій діяльності та вони ж безпосередньо впливають на саму активність” [264]. Художньо-естетичні інтереси учнів 1-4 класів проявляються в узагальненні художньо-естетичних знань, умінь та навичок, розвитку естетичного почуття та сприйняття, тобто активно проявляється естетична вихованість (рис. 1.2).

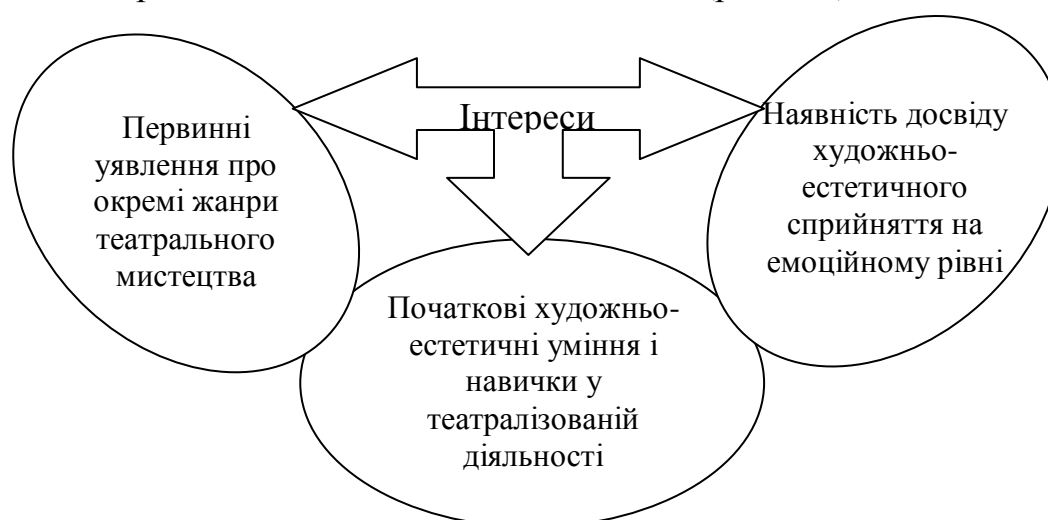

Рис. 1.2. Схема формування художньо-естетичних інтересів молодших школярів

Художньо-естетичні інтереси учнів формуються поетапно:

- удосконалення художньо-естетичного сприймання;
- диференціація інтересу щодо видів та жанрів мистецтва;
- інтерес до цілісної “палітри” мистецтва в розмаїтті видів і жанрів;
- “вихід” інтересу в сферу інтерпретації життєвих явищ у художньо-практичній діяльності [59, с. 5].

Інтерес виникає на основі поглиблення сприймання і накопичення досвіду спілкування з мистецтвом взагалі, проявляється в узагальненні художньо-естетичних знань, умінь та навичок. Знання про цінність предметів дає

особливий пізнавальний процес – оцінювання та естетичну оцінку як його результат. Один із способів оцінки – порівняння предмета з ідеалом [295].

Узагальнений образ усіх людських вимог до предметів, явищ стає естетичним еталоном, нормою, з якою порівнюються реальні предмети, явища, твори мистецтва. Сукупність естетичних норм, ідеалів, поглядів становить змістовну сторону смаку як здатності оцінювати предмети з точки зору краси. Але у молодших школярів ще не сформовані ідеали, тому рівень оцінювання поступово наблизатиметься до ідеалу. Оцінюючи об'єкт з точки зору практичних потреб, дитина, сприймаючи його, “шляхом складного, хоч і непомітного аналізу виділяє в утворювальному образі властивості, і в процесі безпосереднього контакту з ними або порівняннями з минулим досвідом (нормами), вирішує, чи задовольняють вони її і якою мірою” [285, с. 27].

Естетичні оцінки учнів розвиваються тоді, коли учні мають постійну оцінну практику (практику естетичного сприймання) [40, с. 78]. Естетична оцінка, що “зачіпає всі сторони душі”, розгортаючись як внутрішній духовний процес, насамперед виявляється у естетичному почутті [247]. Естетична оцінка творів мистецтва, особистісної творчої діяльності молодших школярів складається на основі поступового узагальнення часткових оцінок (рис. 1.3).

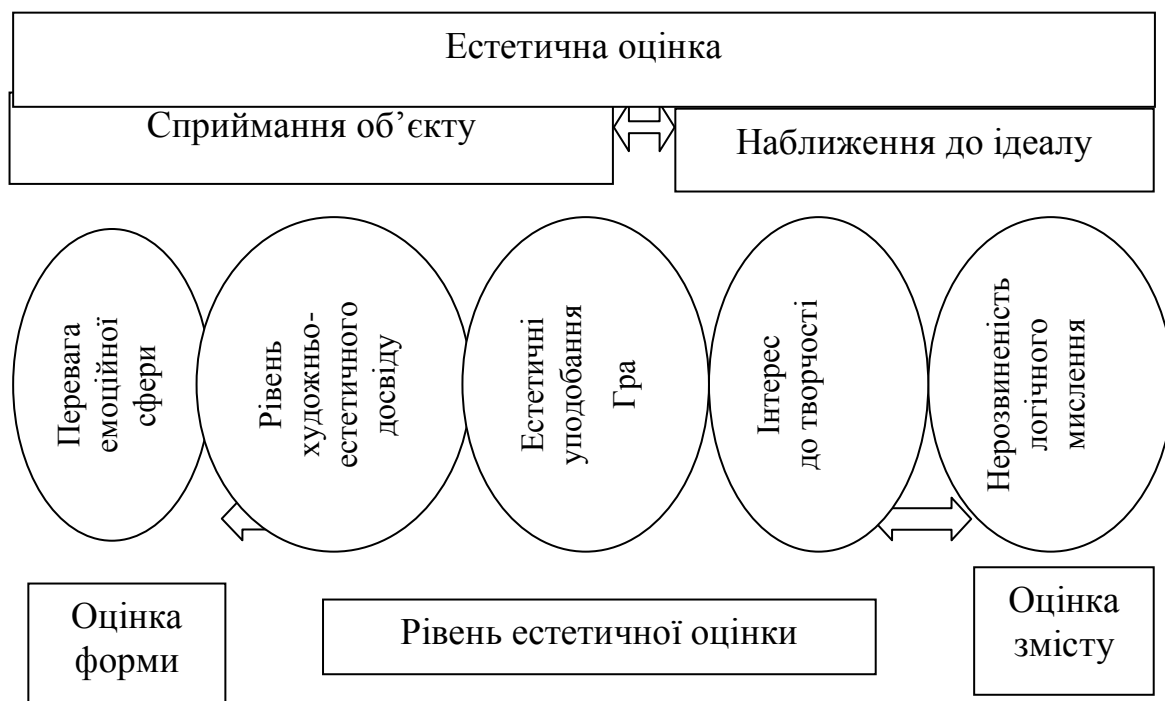

Рис. 1.3. Схема механізму формування естетичної оцінки молодших школярів

Для оцінки характерною є висока роль чуттєвого компонента. “Розвинена чуттєвість може виконувати функції оцінки дійсності з точки зору

відповідності її суспільним потребам, ідеалам людини і водночас є фундаментом судження смаку, яке у подальшому коригується понятійними і логічними формами мислення. Естетичний смак стає не тільки інструментом формування універсальності людини, але й способом об'єктивації, суспільного самоутвердження” [143, с. 93]. Для молодшого школяра естетичний смак існує як естетичне уподобання.

Формування естетичного сприймання, інтересів, оцінок молодшим школярем детермінується естетичною (художньо-практичною) діяльністю та спрямовується на неї. Процес виховання дитини органічно підкоряється відпрацюванню в ній здатності до естетичної діяльності – творчо “перетворювати світ відповідно до власних цілей, бажань, які спираються на пізнання об'єктивних законів розвитку світу і людської діяльності” [295, с. 44].

Учені розглядають естетичну культуру як природне освоєння світу, розкриття природних якостей особистості, що є характерною рисою будь-якої діяльності. Процес формування естетичної культури особистості не тільки з виробленням у неї естетичної свідомості, а також здатності, потреби до естетичної діяльності.

М.М. Бахтін вважав, що “будь-яка культура, у тому числі і естетична, починається з творчості”, з творчої діяльності [21, с. 22]. Естетична “діяльність є практичним творенням естетичних цінностей” [92]. Естетична діяльність завжди прагне до створення таких цінностей, які “найвищим ступенем відповідають потребам виявлення та всебічного розвитку особистості” [295].

Оптимізація процесу формування світогляду має місце тоді, коли раціональне діє в єдності з емоційним, що повною мірою проявляється в розвитку моральної й естетичної сфер особистості. Особливість естетичного освоєння світу, формування ціннісних орієнтирів і полягає в художньо-творчій діяльності [113, с. 29].

У творах видатних учених багатосторонньо відображено сутність інтелектуальної та емоційно-вольової природи художньо-творчої діяльності молодших школярів. Учені довели, що художньо-творча діяльність дитини у сферах мистецтва знаходиться у залежності від специфіки вікового розвитку особистості та повністю визначається нею.

У контексті розв'язання питань щодо формування естетичної культури молодших школярів художньо-творча діяльність є певним забарвленням їхнього навчання, світогляду і є складником створення краси, тобто творчої діяльності.

Діяльність людини – сукупність окремих видів діяльності, про які судять за їх мотивами. Кожен з них існує у вигляді дій, підпорядкованих цілям. Дії виконуються шляхом операцій, які визначаються умовами досягнення цілей. Незважаючи на складність будови, діяльність – рухливе утворення, про що свідчать переходи між її компонентами: за певних умов діяльність стає дією чи операцією, а операція – дією. Відбувається це переважно у зв'язку з розвитком діяльності [180, с. 195-196].

Згідно з філософською концепцією М.С. Кагана художньо-естетична діяльність людини сприяє реалізації її здатності творити культуру. Вчений визначає мистецтво як “відтворення людського життя у створюваних уявою ілюзорних світах, що вони стають додатком життєвої реальності, який необхідний культурі для того, щоб люди жили у цих “світах” подібно до того, як живуть вони в житті” [91, с. 134].

Українські психологи виділяють два види діяльності: зовнішню, яка є предметно-практичним контактом суб'єкта з об'єктом, і внутрішню, яка реалізує теоретичне ставлення до світу з різною адекватністю і глибиною, відтворюючи його у формі образу, і практично-перетворювальну. Внутрішня діяльність здійснюється шляхом таких пізнавальних процесів, як відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява. Результати її включаються в систему значень, що нею володіє суб'єкт. Прикладом внутрішньої діяльності є гедоністичне переживання (від грець. – насолода), яке ігнорує реальність, спотворює і заперечує її, створюючи ілюзію збереженості насправді порушеного змісту життя [180, 196-199].

Практично усі форми естетичної свідомості, характерні для молодших школярів, виступають як прояви внутрішньої діяльності. Під зовнішньою діяльністю (далі – естетична діяльність) будемо вважати в нашому випадку художньо-практичну діяльність (театралізовану) як притаманну віку молодших школярів. Естетична діяльність виростає на основі мистецтва, “як на своєму фундаменті, на еталоні чуттєвої сприйнятливості людини”, на розумінні комплексу засобів виразності мистецтва як компонентів композиції завершених творів мистецтва [174, с. 35].

Узагальнюючи погляди дослідників та проектуючи їх на вікову категорію молодших школярів, визначаємо “естетичну культуру” як цілісну єдність естетичної свідомості та естетичної діяльності, сукупність знань з мистецтва, різних його видів, набутті умінь та навичок, які проявляються в естетичному ставленні школярів до художньо-естетичної діяльності та мистецтва (рис. 1.4).

Отже, формування естетичної культури молодших школярів становить багатогранний процес естетичного виховання, органічними складовими якого є естетична свідомість дитини (сприймання, інтереси, потреби, оцінки щодо мистецтва та оточуючого світу) та відображена в навчанні, спілкуванні, побуті, грі естетична діяльність як художньо-практична творчість, що зрештою спрямовується на виховання ціннісних життєвих позицій.

Рис. 1.4. Схема складових естетичної культури молодших школярів

Формування естетичної культури, її розвиток значною мірою залежить від активного ставлення школярів до естетичних цінностей, розвиненого прагнення “споживання” цінностей мистецтва – відвідування театрів, концертів тощо. Проте, “споживання” мистецьких цінностей не гарантує ефективності формування естетичної культури, оскільки мають сформуватися навички естетичного сприймання, естетичного оцінювання, рефлексії. Без власних зусиль, естетичної діяльності не відбувається процес успадкування художніх цінностей, формування індивідуального особистісного ставлення.

У наступному параграфі розглянемо особливості формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності.

1.2. Особливості формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності

Місце і роль театралізованої діяльності в процесі формування естетичної культури молодших школярів визначається її спорідненістю з природою театрального мистецтва та його педагогічним та естетичним потенціалом.

Мистецтво театру – це мистецтво дії. Театральному мистецтву належить жива наочність для передачі життєвих фактів, показу людських характерів контрастами. Наочність зображення на сцені процесу боротьби героїв, зав'язки, спадів, кульмінації, закінчення – одна з найважливіших умов для створення емоційного впливу на глядача, спонукання до співпереживання, співучасті. Театр – синтетичне мистецтво, де у творчій взаємодії працюють: п'єса як літературна основа спектаклю; декорації як твір специфічного театального живопису; музика і світло; сцена, зала, відокремлена від сцени рампою. Кожен з цих елементів має свою міру умовності і реальності, кожен має своє значення, включається у систему колективної свідомості – на сцені й у залі. Ця складна система – спектакль – дозволяє виховувати аудиторію естетично й одночасно нести їй моральні й громадянські норми [228, с. 8].

Театр – найбільша візуальна форма художнього відображення життя, ідея розкривається, насамперед, у діях “живої” людини, актора, що впливає на глядача безпосередньо в момент творчості. Тому в театрі дитина є не тільки свідком, але й співучасником самого творчого процесу. Така взаємодія між тим, хто творить мистецтво, та тими, хто споглядає, сприймає, потребує від глядача більшої активності сприйняття, уяви, мислення. Читаючи не досить уважно книгу, дитина зможе перечитати її знову. Те, що пропущено в театральному дійстві, втрачається назавжди [224, с. 23].

Дитина “не підозрює, яку складну роботу душі доводиться здійснювати в театрі, де юному глядачу довіряють вчитися життю і відкривати самого себе нібито самостійно. Театр висловить дітям найпотаємніше, і кожен забере з собою стільки, скільки зможе взяти” [228, с. 4].

У словнику театру, упорядкованому Патрісом Паві, про сценічне мистецтво зазначено: “Мистецтво сцени пов'язане з безпосереднім поданням художнього твору, не трансльованого в запису через засоби масової інформації. Англійський еквівалент (performing arts) влучно передає головну ідею сценічного мистецтва: воно “виконується”, твориться безпосередньо для публіки. Не є істотними форма сцени та співвідношення “сцена – зал” для

глядачів; істотною є безпосередність комунікацій з публікою через “виконавців” [190, с. 129]. Процес акторської творчості у своїй кінцевій стадії завжди здійснюється на очах у глядача в момент вистави.

Театр має бути “дитячим святом”, завжди, не тільки в казках та виставах-іграх, але зберігати в усіх жанрах кольорове бачення світу, яке допомагає проявитися моральності й естетичному почуттю дитини. Виховання почуття духовності – свідомо, послідовна програма театру [164, с. 76].

Мистецтво створення сценічних образів – різновид виконавської творчості. Створювати сценічні образи допомагають власні природні дані: мовлення, тіло, рухи, міміка, емоційність, спостережливість, уява, пам’ять, фантазія, розум, воля та інше. Методичні засади театральної педагогіки мають застосовуватись у ранньому дитячому віці (С.Ф. Русова [213], С.Т. Шацький [276] та ін.).

Звернення до витоків народної педагогічної мудрості у естетичному вихованні школярів присвячені праці видатних учених А. Дістервега, Я. Коменського, І. Песталоцці. Так, педагогічна система великого чеського педагога Я.А. Коменського покликана не лише дати учням знання, а й сформувати світогляд засобами шкільного театру; його поради всебічно використовувати в школах театральні вистави, які впливають сильніше, ніж будь-які настанови чи сила дисципліни. “Ігрові вправи спрямовують учнів до серйозної роботи, без них даремно будемо сподіватись на повну культуру духу” [118, с. 70].

Особливо вагомий внесок у поглиблення виховного потенціалу самодіяльного театру зробив шкільний театр XVI-XVII століття, один із найяскравіших виявів української барокової культури. Цей театр був відображенням високої духовної творчості, що розкривала найважливіші сутнісні риси людини, піднімала її над буденністю, спрямовувала на пошуки істини та утвердження її в житті. Лесь Курбас називав давній театр “театром розквіту”, бо в ньому висвітлювався справжній сенс людського буття [138, с. 235].

Шкільний театр у виховному процесі, безсумнівно, відіграє вагому роль [32, с. 4]. Для шкільного театру однаково неправомірні, як ігнорування специфіки театральних занять з дітьми, так і занять мистецтвом. У школярів ефективно формується інтерес до знань, активної пізнавальної діяльності, морального, естетичного вдосконалення. У цьому випадку театральне мистецтво стає засобом спілкування, пізнання дійсності, естетичного

виховання дітей. А головне, за виваженої та організованої системи театралізованої діяльності, воно активізуватиме уяву, пробуджуватиме емоції, естетичні переживання [64].

Виховання дитини через театральне дійство засобами обрядовості, де міститься більшість елементів театального мистецтва, що сприяє формуванню естетичної культури молодших школярів, відображають традиції народної педагогіки. Зокрема, як і театральні, обрядові дії мають ознаки комунікативного процесу – передачу інформації, соціальні функції, емоційний вплив, ритмізація дійсності та інше. “Як феномен ритмізації дійсності обряд формував життєвий оптимізм людини, відчуття стабільності, гармонізував життєві ритми людини з космічними ритмами природи, приносив радість, відновлював душевну рівновагу, заряджав позитивною енергією” [275, с. 45].

У нашому дослідженні поняття “естетичне виховання” вживається з метою виокремлення процесів, спрямованих на формування естетичної культури, знань про мистецтво, навичок театралізованої діяльності, яка включає театралізовану гру, спілкування, культуру мовлення, спів, пластику, малювання тощо як складові театралізованої діяльності.

Театралізована діяльність спирається на засоби театру. Для театралізованої діяльності, театральної діяльності (як сценічної творчості), гри, по-перше, є спільні витoki – природа власне театального мистецтва. [294, с. 163]. По-друге, як зосереджує О.А.Комаровська, театралізованій діяльності, так само, як і театральній діяльності, притаманна колективна природа (підкреслено нами – Л.С.). Дієвість впливу мистецького життя, “різноманітні концерти, постанови, конкурси, відвідування театрів, філармоній, багато інших заходів”, розглядає як “єдиний художній простір”. Автор пропонує погляд на проблему, в якому “школа і театр, дитина, її родина і митець – рівноправні співрозмовники на різних рівнях – і в сприйманні мистецтва, і в організації сприймання, і в спілкуванні “навколо” нього”, отже, і в процесі театралізованої діяльності [114, с. 9].

Під “театралізованою діяльністю” розуміємо колективну за своєю природою діяльність, яка включає елементи театральної діяльності, що реалізується в умовних ситуаціях, спрямованих на пізнання навколишнього світу, відтворення суспільного досвіду, зафіксованого у продуктах культури.

Театралізована діяльність є сукупністю видів діяльності (власне гра, спілкування, культура мовлення, вокальний і хоровий спів, пластика, сценічний рух, ляльководіння, малювання тощо), яка передбачає спільну

творчість, спрямовану на особистісний розвиток кожної дитини при додатковому використанні засобів сценічної виразності.

Отже, театралізована діяльність є діяльність: колективна за природою (оскільки є похідною від театрального мистецтва); реалізується в організованих умовних педагогічних ситуаціях; із використанням засобів театральної діяльності (сценічної виразності); спрямовується на досягнення відповідних педагогічних цілей у формуванні естетичної культури, пізнанні навколишнього світу, збагаченні і вдосконаленні естетичного досвіду, при цьому засоби театральної діяльності (сценічна виразність) виступають засобами для емоційного “проживання” знань у різних сферах життя.

Очевидно, що поняття “театралізована діяльність” пов’язане з поняттям “театральна діяльність” (рис. 1.5).

3. У деяких випадках театральна і театралізована діяльність можуть співпадати за метою і формами, наприклад – розвиток мовлення дитини відбувається у постановках міні-вистав за чіткими літературними сценаріями.

Рис. 1.5. Порівняльні характеристики театральної і театралізованої діяльності

При цьому підготовка вистави (театральна діяльність) відбувається у позаурочний час, демонстрація – на уроці і виглядає як театралізована діяльність.

Поняття “театралізована діяльність” є близьким до поняття “*театральна діяльність*”, але не тотожне йому. Різниця полягає в тому, що театральна діяльність включає всі види сценічної творчості, засоби сценічної виразності, спрямовується на підготовку та показ вистав, у процесі чого відбувається творчий розвиток дитини. “Театральна діяльність” як “*сценічна творчість*” тотожна самодіяльності і відбувається переважно у позаурочний час.

Театралізована діяльність ближче до ігрової діяльності. Це використання сценічних засобів, елементів сценічного мистецтва в суто ігрових формах з наявними навчальними цілями. Проте, театралізована діяльність не тотожна самій грі, бо в ній, на відміну від гри, передбачається наявність “сцени” та “глядачів” у дидактичних цілях.

Натомість Л. Виготський стверджував, що драма як вид мистецтва найближче всіх до дитячої гри, бо вона синтетична, тобто містить у собі елементи різних видів творчості. Але не всі дитячі ігри він відносив до творчості [48]. О.М. Леонтьєв вважав, що існують “кордонні ігри”, які переходять у творчу діяльність. Розвинена гра-драматизація, на його думку, це вже “передестетична діяльність” [144].

М.Макаров звертає увагу на те, що гра-драматизація і художнє сприймання однаково націлені на активне освоєння дійсності. Активність, на його думку, “загальна ознака творчої діяльності, яка дозволяє віднести дитяче естетичне сприймання до творчих процесів” [228, с. 28].

С.О. Соломаха вважає, що драматичні ігри відрізняються від інших моментом ілюзії, “бо суттєвою ознакою їх є самообман”. Вони складаються з дій, завдяки яким учні штучно стають на місце іншого. Виникнення цих ігор треба “шукати або в природженому, або в дуже рано розвиненому інстинктові до наслідування. Дитина, фантазуючи, переноситься в сферу почуттів дорослих, батьків або інших дітей” [227, с. 10].

Характеризуючи дитячу гру, вчені неодноразово вказували на прояв абсолютної віри у запропонованих обставинах, абсолютного включення в створення ситуацій імітування (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, О.М.Леонтьєв Ж.Піаже та інші). На ці якості вказував К.С. Станіславський, коли спонукав своїх акторів учитися вірі й правді гри у дітей. Вони, граючи, “ніколи не

базуються на якому-небудь драматургічному матеріалі, самі створюють собі ролі, завжди прагнуть втілити якісь нездійсненні бажання” [225].

Якщо звернутися до царини дитячої гри, до характерних для неї форм символічного заміщення предмета (паличка — конячка та ін.), які практично реалізує кожна дитина (з будь-яким типом вищої нервової діяльності), то, за Д.Б. Ельконіним, ця особлива “дія з предметом здійснюється згідно з ігровим смислом, а не згідно з постійно притаманним значенням предмета”. Це саме стосується й особливостей довільної емоційної регуляції актора, які принципово відрізняють її від регуляції спортсмена, льотчика та представників інших професій [291, с. 65].

Натомість сучасна психологія визнає, що гра охоплює всі періоди життя людини. Це важлива форма її життєдіяльності, а не вікова ознака. З грою людина не розлучається все життя, змінюються лише її мотиви, форми, ступінь вияву почуттів [216, с. 193]. Усі ігрові вправи розвивають емоції та інтелект дітей [80]. Коли молодші школярі залучаються до театралізованої діяльності, відбувається всебічний розвиток, їм простіше, легше оволодівати будь-якими знаннями.

Загальний рівень розвитку сучасних молодших школярів досить високий. У цілому їх відрізняє гарний мовний розвиток. Вони правильно логічно вміють викладати свої думки, способи рішення досить складних розумових завдань, роблять самостійні висновки. Здебільшого школярі комунікативні, легко звикають до нового колективу, не соромливі. З огляду на це, варто створювати умови для інтенсивного спілкування між молодшими школярами, простір для якого оптимально дає театральне мистецтво, зокрема театралізована діяльність.

Оскільки, у молодшому шкільному віці провідною стає навчальна діяльність, тобто соціальна діяльність по засвоєнню теоретичних форм мислення, у процесі цієї *діяльності* діти опановують уміння вчитися й здатності оперувати теоретичними знаннями, “*проживання*” яких у театралізованій діяльності оптимізує цей процес.

У молодшого школяра формується пізнавальна активність, а виникнення в результаті її розвитку новотвору – довільність психічних процесів, рефлексія на власні дії, власна поведінка – лежить в іншій площині, у діяльності по засвоєнню норм взаємин, тому що рефлексія, “поворот” навчальної діяльності на себе викликає потребу в розгортанні відносин [256, с. 60]. Саме

театралізована діяльність передбачає осмислення власних дій, самоідентифікацію і сприяє особистісному розвитку молодших школярів.

Пізнавальна діяльність учнів у навчанні, зокрема сприйняття знань на слух, становить значне ускладнення. Виникають труднощі з боку уваги, чіткості уявлень, міцності запам'ятовування. Позитивні переживання, які виникають при цьому, значно полегшують діяльність школярів. Емоції визначають спрямованість уваги, характер сприйняття, його вибірковість, обсяг – нарешті, активізують розумові процеси [3, с. 56].

Театралізована діяльність, якраз, спирається на розвиток здатності переживання й активізації емоційної сфери. Дітям-глядачам притаманна повна віддача, захопленість дійством. “Коли мовчати більше немає сил, лунають крики співчуття, радості або страху за долю героїв” [127, с. 7].

Відомо, що особливий інтерес психологи та педагоги вбачають у свого роду протиріччі у різних проявах властивості свідомості. З одного боку, всім добре відома особлива здатність дітей вигадувати різні ігрові ситуації, наприклад, розмова по телефону з неіснуючим співрозмовником, зміна мовних інтонацій і тембру в спілкуванні з іграшками (свого роду виконання кількох ролей одним актором, яким виступає сама дитина), розігрування баталій за допомоги солдатиків чи машинок, не кажучи вже про ті випадки, коли лялькою обирається зовсім не призначений для цього предмет (квітка, паличка, м'ячик та ін.) Як правило, згадані ситуації являють собою ніщо інше, як імітацію побутових сцен, наслідування дій дорослих, повторення побаченого або почутого.

Проте, не викликає сумнівів, що сам факт таких імітацій і унаслідувань вимагає значної участі уяви та фантазії. Театралізована діяльність сприяє продовженню і поглибленню роботи з розвитку дитячої фантазії (Т.Комарова, Н. Палагіна), без цього специфічного способу індивідуального усвідомлення справжніх подій, ситуацій та переживань гра виявляється просто неможливою. З іншого боку, за такої природності й необхідності активного прояву уяви дитина раптом виявляється перед “нерозв'язною” проблемою типу переказу мультфільму або казки, опису своїх вражень та ін. Іншими словами, протиріччя полягає у невідповідності внутрішнього інтелектуально-психологічного досвіду та того арсеналу засобів, яким дитина володіє для вираження своїх вражень.

Оскільки, гра сучасної дитини полягає в імітації дій дорослих, то спочатку це предметна дія, потім предметна гра, рольова гра. Дитячі рольові ігри такі ж важливі для розвитку дитини, як для дорослого праця [160].

У молодшому шкільному віці рольова гра переростає у гру за правилами. Тут дії учасників і їхні стосунки регламентуються сформульованими і всіма прийнятими правилами. “Правило тут є мотивом ігрової діяльності”. Гра є вільною від примусу, страхів та залежності від світу дорослих діяльністю, саме вона є ефективним засобом самодослідження дитиною власних почуттів та переживань, а також надійним місцем для звільнення від емоційної напруги [45, с. 9].

Гра за правилами стає діяльністю, в якій довільні дії проходять етапи свого становлення. Гра – вид діяльності, в процесі якої виникає, функціонує, розвивається й виявляє свої особливості психіка. Етапом такого розвитку є особистість [180, с. 202].

Передують театралізованій діяльності “рухливі ігри, ігри, які вправляють почуття, художні ігри, ігри-вправи для розуму. Мета рухливих ігор – розвинути тіло..., збільшити життєву силу, яку вони надають тілу... Зовсім інше – художні ігри, вони відрізняються від інших моментом ілюзії. Драматичні ігри потребують деяких предметів, із якими могла б з’єднатися ілюзія” [227, с. 11].

У педагогіці поняття “дитяча гра” ототожнюється з поняттям “гра театральна” (або “акторська”). Гра стає постійним супутником кожної дитини, формою пізнання, розвагою і відпочинком [88, с. 11]. У психології, гра – це діяльність, що відбувається в умовних ситуаціях, спрямованих на відтворення суспільного досвіду, зафіксованого у продуктах культури [87; 163; 180].

У назвах “дія”, “акт”, уже закладена дія, то щоб виконати мету, треба просто діяти, грати, навіть у кожному відрізку спектаклю усвідомлювати, що грати, що творити. Навчити цьому дитину – прерогатива вчителя, режисера з розумінням життя, і завжди по-особливому, тільки по-своєму, який пам’ятає, що завжди має справу з маленькими дітьми, які ще нічого не вміють, крім того, що відверто заражатися тим, що безкрайньо весело або сумно, або просто страшно, чи привабливо, але ніяк не одноманітно, нудно, “як завжди”, “як потрібно” [45].

Синтез гри актора з ігровою діяльністю дітей в умовах театралізації може відбутися в тому випадку, якщо буде дотриманий головний принцип дитячої гри – авторська позиція учасників ігрової дії як “акторів”, так і

“глядачів”. Розігруючи різні життєві, навчальні ситуації, дитина знаходить умови для виявлення своїх здібностей та життєвої активності.

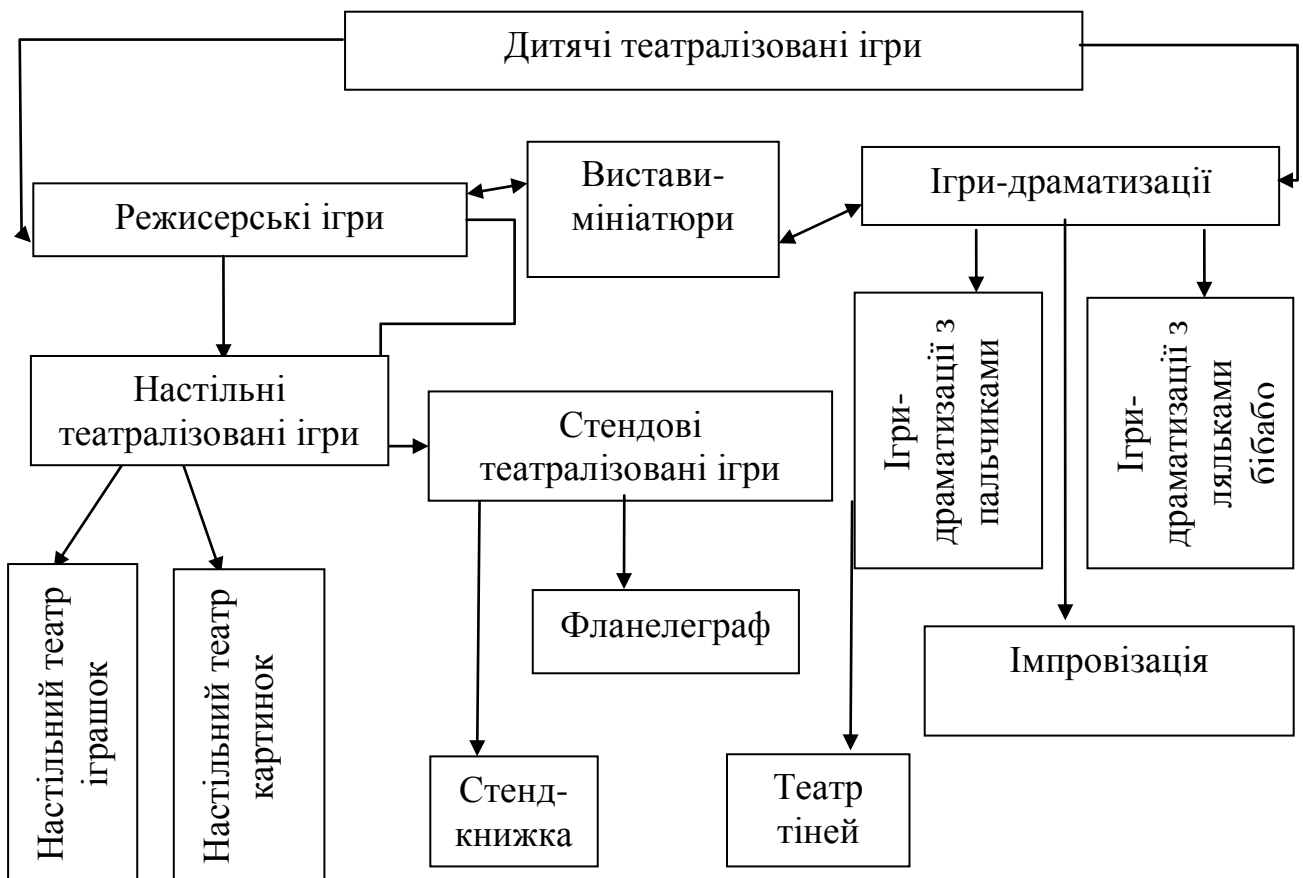
Основою театралізованої діяльності є театралізована гра. Розрізняючи театралізовані ігри, ми спираємося на класифікацію театралізованих ігор Л.Артемової [13, с. 5]. Театралізовані ігри розрізняються відповідно до провідних засобів емоційної виразності і поділяються на дві групи: режисерські ігри та ігри-драматизації (табл. 1.1).

До “режисерських” ігор відносяться настільний тіньовий театр, театр на фланелеграфі. У “режисерських” іграх дитина говорить, виконує різноманітні дії за ляльку. При цьому дитина діє і за ляльку, і за себе, направляючи всі дії. Діти “вчать” ляльок тіньового, лялькового, пальчикового театру “діяти” відповідно до тієї ролі, яку вони взяли на себе, надаючи їм літературних й уявних ознак.

Таблиця 1.1

Класифікація дитячих театралізованих ігор

(в залежності від головних способів виразності, за допомогою яких розігрують сюжет)

Персонаж відтворюється у його типових діях; для дитини суттєвий не тільки зміст дії його персонажу, але й якість її виконання [13]. Дитина виступає “режисером” по відношенню до ляльки. Ще не вміючи оцінювати власну творчість, школяр оцінює “дії” ляльки, тим самим поступово розвиває самооцінку. Однією з умов, що забезпечують розвиток ігрової діяльності, є наявність ігрового матеріалу: дидактичні іграшки, ляльки, настільні ігри, м’які іграшки, ігрові атрибути, елементи костюмів, атрибути для тіньового, пальчикового, лялькового театру. Лялька сама “організовує” емоційне ставлення дитини ще до спектаклю, до конфлікту [228, с. 33].

Дуже близькими до “режисерських” ігор є “ігри-драматизації”, в яких ролі виконують не ляльки, а учні. У таких іграх діти вчаться діяти за планом, композиційним задумом, використовуючи сюжети казок, оповідань, вносячи елементи творчості, застосовуючи костюми й атрибути. “Гра-драматизація” – це гра з характерними для естетичної діяльності моментами впливу на інших учнів, глядачів. Завдяки настрою в гри-драматизації дитина вчить передавати власне ставлення до зображуваних подій.

“Дидактичні” ігри також є ігровою формою навчання, де одночасно діють дві основи: навчальна, пізнавальна та ігрова, цікава. У дидактичній грі пізнавальні завдання порушуються непрямо, учні оволодівають знаннями граючи. Для дидактичних ігор діти, педагоги, батьки виготовляють обладнання, що є запорукою розв’язання дидактичних завдань.

Театралізовані ігри відрізняються від дидактичних ігор. Усі театралізовані ігри є дидактичними іграми (хоча дидактичні ігри не обов’язково є театралізованими). “Театралізовані ігри” – дидактичні ігри, але вони ширші за змістом, тому що:

- 1) Окрім суто дидактичних цілей вміщують акцент на виховному змісті і спрямовуються, передусім, на формування естетичної культури молодших школярів;
- 2) Завжди використовуються сценічні засоби, на відміну від ігор дидактичних, для яких це не є обов’язковим.

Разом з тим, театралізована діяльність молодших школярів має свою специфіку. “Робота на глядача” (на відміну від гри) призводить до виникнення у дітей почуття стороннього глядача, критика. Брати участь у театралізованому дійстві, коли є глядачі, – зовсім інше, а це означає, що здійснене перевтілення повинно відповідати іншим законам і що змушує

розвивати рефлексію, а для “критика”, тим самим, стимулюється формування естетичної оцінки.

Театралізована діяльність є передумовою творчої ініціативи, творчої активності, розвитку індивідуальних нахилів і здібностей учнів. У процесі театралізованої діяльності відбувається педагогічне спілкування – взаємодія інтелектів, почуттів, волі вчителя і учнів та учнів між собою. Чим краще вони розуміють одне одного, тим продуктивніше їх діалог та укладані дії, тим стійкіші особистісні контакти і тим менше деформуються під дією різних факторів. В.В. Вульф наголошувала, що підготовка навіть невеличкої сценки “вимагає не тільки оволодіння учнями основами сценічної грамоти, але й копіткою, наполегливої праці окремих учасників усього колективу” [45, с. 17].

При цьому, особлива увага приділяється набуттю навичок мовлення, оскільки мовлення є головним засобом театралізованої діяльності та основою і засобом спілкування загалом. "За допомогою мови культура породжує індивідуальну свідомість" [48, Т.2], діючи з речами, наслідуючи дорослого, спілкуючись дитина освоює власне культуру [33].

Найбільші можливості для ігрової діяльності закладені у позаурочній роботі, де діти можуть обирати ігри та заняття за інтересами. Головна мета сумісної діяльності – надати можливість дітям для “*колективних переживань, створити радісний настрій*” [168, с. 3].

Театралізована діяльність, заглиблюючи дітей у світ фантазії, уявлень, сприяє зближенню дітей, розкриттю їх внутрішнього світу, формуванню образного мислення, наближує до набуття знань не тільки через розум, але й через почуття, емоції, переживання.

Зміст занять театралізованої діяльності містить:

- перегляд лялькових вистав і бесіди до них;
- робота на фланелеграфі;
- робота у театрі тіней;
- ігри-драматизації;
- підготовку та розігрування різноманітних казок та інсценізацій;
- складання діалогів героїв;
- вправи на виразність виконання (вербальної та невербальної);
- складання плану послідовності дій “кадри діафільму”;
- деякі вправи етичної та естетичної поведінки;
- вправи на розвиток соціально-емоційної сфери учнів.

Таким чином, театралізована діяльність відбувається в урочній та позаурочній діяльності. **В урочній** – на уроках мистецьких та немистецьких. На уроках мистецького циклу молодші школярі розвивають *інтерес*, "оволодівають" *сприйманням*, усіма художніми здібностями, вміннями *оцінювати* мистецтво. На уроках немистецького напрямку, на основі розвитку акторських засобів – пластики, культури мовлення, основ спілкування “з приводу” будь-якої інформації, мовленнєвих навичок відбувається (поглиблюється) естетичне “переживання” немистецької інформації з конкретної сфери знань.

У позаурочній діяльності зміст театралізованої діяльності, по-перше, співпадає з сутністю театралізованої діяльності, яка відбувається в урочній діяльності, по-друге, театральні засоби використовуються у “нетеатральних”, “немистецьких” заходах (спортивних святах, літературних, мовних вечорах, КВК, математичних вікторинах, екскурсіях у природу тощо). Зміст і структуру театралізованої діяльності показано на рис. 1.6.

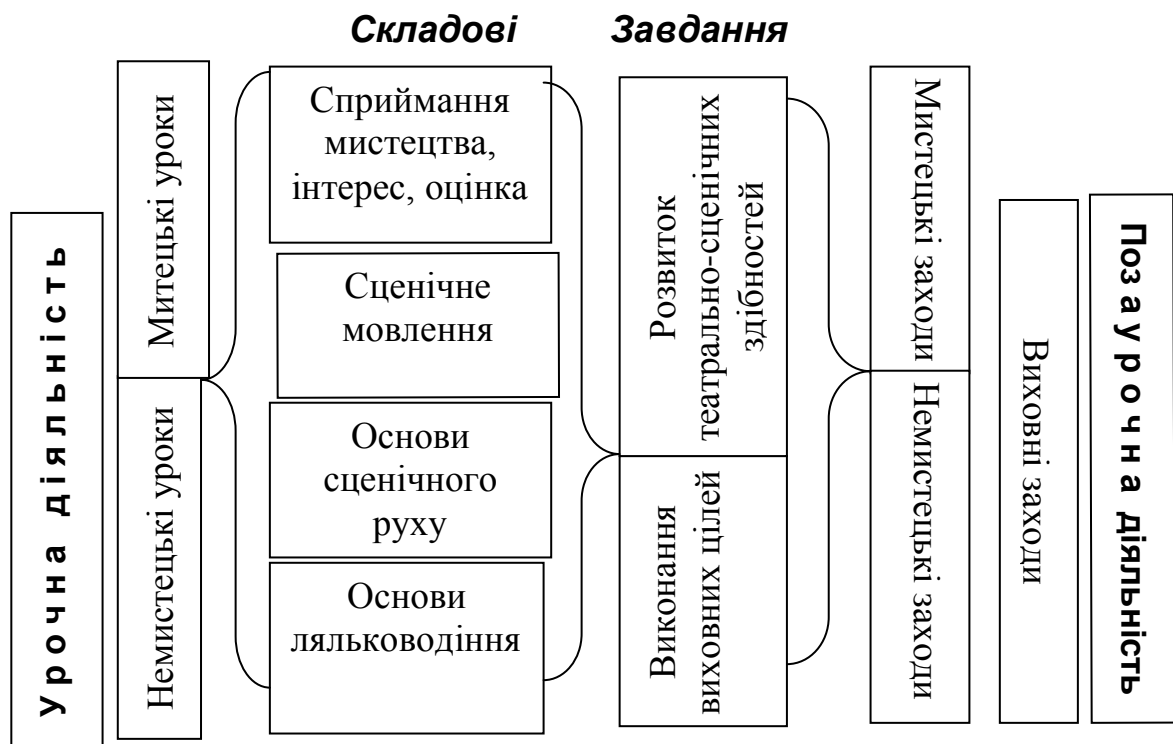

Рис. 1.6. Структура і зміст дитячої театралізованої діяльності

Театралізована діяльність, як в урочній, так і в позаурочний час, виховує інтереси, смаки, здатність до творчої діяльності, яка необхідна для навчального процесу і є шляхом формування естетичної культури молодших школярів.

Ефективність формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності, зрозуміло, зумовлено:

- змістом естетичної культури;
- змістом, завданнями, метою театралізованої діяльності;
- об'єктивними вимогами до формування естетичної культури молодших школярів.

“Складниками” (домінантами) естетичної культури молодших школярів щодо театралізованої діяльності є аспекти:

- *емоційно-мотиваційний*, до якого входять сприймання та інтерес до мистецтва театру, результатів власної театралізованої діяльності та театралізованої діяльності однолітків на уроках мистецького, немистецького циклів та в позаурочній діяльності;

- *когнітивний*, який вміщує знання, уявлення про мистецтво театру, театральні засоби, оцінку творів мистецтва, власної театралізованої діяльності, театралізованої діяльності інших;

- *діяльнісний*, який включає володіння засобами сценічної виразності (театралізованою діяльністю) у мистецькій, немистецькій сферах та позаурочній роботі.

Охарактеризуємо коротко кожен аспект.

Як показують спостереження, діти молодшого шкільного віку виявляють здатність *естетично сприймати* театральне мистецтво. Вчені стверджують, що перед дитиною постає ряд завдань: слідкувати за розвитком подій, уважно вслуховуватись, що робиться на сцені, орієнтуватися у місці подій, бо пропущене важливе призводить до того, що дитина втрачає можливість відокремлювати головне від другорядного, не розуміє цілісно сюжет твору.

Перший етап естетичного сприйняття молодшими школярами пов'язаний зі спектаклем-казкою, бо це є врахуванням інтересів та вікових особливостей малюків до цього жанру. Для емоційного впливу на дитину, збудження почуттів, думок, учитель не просто читає вголос казки, п'єси, а й допомагає уявити чудодійну силу сценічного твору, істинну поезію великого мистецтва. Рівень естетичного впливу спектаклю залежить не тільки від цілеспрямованого підбору спектаклів, але й від попередньої підготовки до перегляду. Естетичне сприймання передбачає наявність добре розвинутого почуття мови, творчої уяви, уміння усвідомлювати закони художньої виразності [257].

Інтерес (потреба) до театру пов'язаний з естетичною, емоційною та пізнавальною функцією мистецтва. Саме у молодшому шкільному віці, використовуючи потяг дитини до театру, можна збудити інтерес до сценічного мистецтва [127, с. 6].

На ґрунті потреб індивіда виникає уява і тому щільно пов'язана з емоціями. С.М. Батракова визначає суттєвою роль емоційних переживань учнів у навчанні і вважає, що для педагогічної теорії та практики важливими є три аспекти, які в реальному процесі взаємопов'язані:

1. Вплив емоцій на пізнавальні процеси.
2. Вплив емоцій на формування світогляду, норм моральності учнів.
3. Вплив емоцій на розвиток пізнавальних інтересів і потреб школярів.

В.О. Сухомлинський, який багато років своєї наукової роботи присвятив дослідженню взаємозв'язків інтелектуального й емоційного в навчанні, дійшов висновку, що “без надійної емоційної основи неможливе не тільки успішне, але й взагалі нормальне навчання” [233, с. 540].

Досвід учених-практиків доводить, що наближення до мистецтва, особливо в молодшому шкільному віці, є одним з найбільш значущих чинників, необхідних для створення атмосфери взаєморозуміння й самопізнання у системі світобудови [257; 263; 264].

Вплив мистецтва на особистість зумовлюється об'єктивними та суб'єктивними причинами, здійснюється не в пасивному спогляданні творів мистецтва, а у свідомому сприйманні і контакті з ними [175]. Сфера діяльності, насиченості почуттями керується мозком людини, тому активність у діяльності є наслідком активізації емоцій та мислення. Мистецтво – школа виховання почуттів. Емоційна сила образів робить його особливо цінним засобом і методом пізнання, чуттєво відображена ідея глибше проникає у свідомість, легше сприймається людиною, оскільки мистецтво несе в собі інформацію особливого гатунку – духовну, досвід почуттів і переживань [130, с. 25]. За своїм змістом мистецтво відображає особистісне життя людства. К.Станіславський вбачав у сценічному мистецтві художньо узагальнене відображення дійсності, правдиве відтворення життєвих явищ і ситуацій. Учні мають отримати знання і уявлення про театр, різні його види, усвідомити, що саме складає синтез театру.

В.О. Сухомлинський відмічав, що переживання дитиною почуття краси прокладає стежинку до його серця. Насолода від прекрасного у процесі споглядання або творчості може перейти у стійку потребу до естетичної

діяльності, яка активізує й інші види діяльності – практичну, пізнавальну, моральну, стимулює вдосконалення необхідних для цього знань, здібностей, навичок, умінь [233, с. 11].

У результаті сприймання творів мистецтва в молодших школярів формується власне уявлення про естетичну інформацію, що передається за їхньої допомоги й наступне усвідомлення та осмислення якої веде до виникнення індивідуальної художньої картини світу, формування естетичних смаків, виробленню естетичної оцінки.

Керуючи процесом сприймання, педагоги надають особливої уваги виробленню *естетичної оцінки*. Оцінювання дітьми творів мистецтва та сценічної творчості полягають у тому, що дитина відходить від безпосередньої чуттєво-емоційної реакції і наближається до її можливого для даного віку осмислення. Естетичні оцінки даної вікової категорії становлять єдність “рацію” й “емоцію”, носять цілісний, асоціативно-образний характер у сполученні з логічною аргументованістю й доказовістю. Насолода красивими речами стає метою, естетичною потребою, породжує активно-дійове ставлення до навколишнього світу та за допомогою емоцій вольовий, діяльнісний момент. Формою реалізації потреби в естетичній насолоді є художня творчість і мистецтво [276, с. 32].

Дітям близька наочність та конкретність образів, людських стосунків і вчинків. Міцний емоційний вплив спектаклю породжує стан духовної піднесеності. Мистецтво виводить дитину за коло повсякденних вражень, надає можливість переживати найвищі почуття, стати безпосереднім творцем Добра, Краси, Справедливості [127, с. 6]. Молодшим школярам притаманна моральна *оцінка*, яка виражає загальне ставлення до образу, може бути диференційована, уточнена в процесі вивчення сприймання. Точність і багатогранність моральної оцінки на даному етапі естетичного розвитку включає в себе й якісну сторону виконання, є показником естетичного впливу спектаклю [127, с. 52].

Якщо мистецтво театру є “важливою частиною життя” і потрібно за його допомоги навчити школярів “ясніше мислити та глибше відчувати”, то спектакль, вважає М.П. Стуль, має стати важливою подією в їхньому житті. Він повинен бути захоплюючим, викликати інтереси, виховувати – формувати моральні ідеали та естетичні смаки [228, с. 10].

У 6-10 річному віці закладаються творчі здібності. Розвиток творчості відбувається за умов позитивного інтересу до діяльності. Театралізована

діяльність сприяє розвитку такого інтересу. Якщо дитина здатна і готова до театралізованої діяльності (технічно та психологічно), то вона спроможна до самостійних пошукових дій пізнавального плану, до розв'язання проблемних ситуацій на відповідному інтелектуальному та культурному рівню щодо індивідуально наявного художнього досвіду.

Л.С. Виготському належить думка про те, що навчити творчому акту мистецтва неможливо, але це зовсім не означає, що вихователь не в змозі сприяти його утворенню й появі. Через свідомість ми проникаємо в несвідоме, можемо певним чином так зорганізувати свідомі процеси, щоб через них викликати процеси несвідомі [48, с. 327]. Саме ці думки Л.С. Виготського всім своїм педагогічним і науковим досвідом стверджував К.С. Станіславський, видатний театральний режисер і педагог, яким закладені теоретичні та психологічні основи для розв'язання актуальних проблем естетичного виховання засобами театрального мистецтва. Наукова думка у низці випадків не може тепер обійтися без уважного вивчення висловлювань і відкриттів К.С.Станіславського, що містять п'ять принципів, які уможливають процес формування естетичної культури школярів у процесі театралізованої діяльності: принцип життєвої правди; принцип ідейної спрямованості: вчення про “надзавдання”; принцип дії – підгрунття переживання й матеріалу для творчості; принцип органічності творчості; принцип творчого перевтілення “в образ” [224, с. 52].

Основою стосовно акторської творчості є принцип перевтілення, який відбувається емоційно. Видатний вітчизняний психолог О.М. Леонт'єв визначає емоції й почуття дитини як особливий клас психічних переживань. Взаємодіючи й взаємопроникаючи, ці здатності зумовлюють виразність і переконливість трансльованого навчального матеріалу [144].

К.С. Станіславський у праці “Робота актора над собою” наголошував й на важливості уяви в професії актора, що також є основою володіння способами театралізованої діяльності. Уяву він розумів як внутрішню активність, органічний елемент сценічної дії. Перебуваючи на сцені, актор постійно доповнює довколишню обстановку відтворенням чуттєвих вражень, отриманих раніше, – зорових, слухових та ін. Видатний режисер особливо виокремлював роль зорових уявлень, які він називав “баченнями внутрішнього зору” [224, с. 18], а розглядаючи природу сценічної творчості, виокремлював послідовні процеси: волю, шукання, переживання, втілення, злиття, вплив [225, с. 19]. Розглядаючи це питання стосовно нашої вікової категорії учнів,

дотримуємося думки, що “шестирічна дитина у своїй уяві може створювати найрізноманітніші ситуації, в яких вона виявляє себе у найчудовіших своїх проявах. Формуючись у грі, уява переходить і в інші різновиди діяльності. Причому деякі діти зорієнтовані на відтворення реальної дійсності, інші – на створення фантастичних образів та ситуацій” [179, с. 18]. Ю.О. Полуянов зазначає, що “потреба у розвитку уяви як загальної та об’єктивно необхідної людині здатності найповніше може пояснити прагнення дітей до мистецького самовияву” [196, с. 67].

Театралізоване дійство тренує творчу уяву глядача, залучає його бути активним споживачем мистецтва, співавтором театру, спроможним переживати – домалювати, доказати, домовити, підхопити фантазії творців спектаклю та понести його з собою в життя, щоб продовжити по-своєму [164, с. 39]. У дійсності переживання є повнокровним психічним фактом у всій повноті його багатобічного існування, що включає всі сторони психіки і виражає в певному заломленні повноту індивідуального буття суб’єкта, що пізнає, а не тільки пізнавальний зміст зображувального об’єкта. Існує інший погляд на переживання як явище свідоме, яке уявляється переважно як пізнавальне, інтелектуальне утворення. Цей погляд, який зводив переживання як реальний психічний фактор до його самовідображення у свідомості, відображає вплив означеного процесу на художньо-творчу діяльність дитини, на гру [210, с. 67-68]. Естетичне переживання, яке захоплює дитину, коли вона грає “театр” або дивиться спектакль, малює вітальну листівку до театру, свій настрій, розповідає про власне, чуже творче відкриття – все це важливо для становлення її людських якостей [228, с. 71].

Саме у грі діти пізнають світ і себе у цьому світі. К.Роджерсом розроблено гуманістичний принцип “приймати дитину такою, яка вона є” [184], що становить цінність для нашого дослідження. Здатність спрямовувати свою поведінку розвивається мимохідь, коли встановлюються позитивні та негативні зв’язки зі світом соціальних цінностей. У формуванні “Я – концепції” вирішальну роль відіграє спілкування з вихователем, який цінує, співпереживає, розуміє унікальність, не роблячи репресивних заходів. Якщо вихователь схвалює думки, емоції, почуття та дії, які відповідають його власним, то дитина буде приховувати свої істинні переживання, демонструючи лише те, що заохочується. У результаті дитина матиме розлад між тим, що є вона і що вимагають від неї. Тільки сприймання дитини такою, якою вона є, наближує “реальне Я” та “ідеальне Я”, робить його результативним. “Ідеальне

Я” – відповідність поведінки дитини до його соціальних норм. Корекція “Я – концепції” відбувається завдяки механізмів внутрішніх особистих механізмів саморегуляції [184, с. 46].

Загалом формування естетичної культури відкриває можливості гармонійного поєднання у культурі користі та краси, знання та естетичного прагнення, утвердження прекрасного в людині, природі, речах, творчій діяльності, мистецтві [105, с. 82].

Отже, в основу естетичної культури молодших школярів покладено єдність емоційної сфери та сукупність естетичних і художніх уявлень, знань, умінь слухати, сприймати, оцінювати, смакувати, опановуючи власну творчість, які стають визначальною характеристикою їх гармонійного загального розвитку. До системи уявлень відносимо сукупність мистецьких, художніх даних (мова, мовлення, пластика, естетика характерів, навички комунікації, міжособистісне спілкування) про сутність прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного. Обов’язковим складником естетичної культури молодших школярів є емоційна забарвленість навчання і виховання елементами захоплення, радісного переживання нового творчого відкриття, зацікавленого до нього ставлення, залучання до творчої скарбниці мистецтва.

Є всі підстави говорити про багатофункціональність театралізованої діяльності в молодшому шкільному віці й бачити як самоцінність її, так і прикладне значення. Самоцінність пов’язана із прилученням дітей через різні види театралізованої діяльності (драматизацію, інсценування й т.п.) до театрального мистецтва, різних його жанрів з формуванням театральної грамотності, ерудиції, естетичної культури.

Отже, виокремлені чинники формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності можуть бути покладені в основу розробки її критеріїв і показників.

Вивчення праць видатних учених-педагогів дозволили зробити висновки про те, що вирішуючи проблему формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності, вони ставили в центр своєї уваги естетичне виховання як формування ставлення людини до світу, мистецьких цінностей. Оскільки, будь-яка культура, в тому числі й естетична, починається з творчості, то залучення дитини до театралізованої діяльності є засобом формування її естетичної культури.

1.3. Стан формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності в закладах освіти

Розробляючи критерії та показники вимірювання рівня естетичної культури молодших школярів, ми використовували вже відому методику дослідження (Н.О. Ветлугіна [38], М.О. Єршова [71;72], Є.П. Ільїн [85; 86], О.В. Лармін [141], О.М. Леонтьєв [144], Т.Д. Марцинковська [163], У.Ф. Суна [231] та ін.) та визначили, що вимірювання – це формалізація та шкалування об'єкту аналізу, тобто надання ознакам числових величин, які визначають той чи інший рівень конкретного соціокультурного явища.

Для виявлення рівнів сформованості естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності були визначені аспекти, які найбільш повно віддзеркалюють особливості процесу формування естетичної культури молодших школярів. А саме – емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісний аспекти.

Емоційно-мотиваційний аспект включав критерії *сприймання* мистецтва театру, результатів власної театралізованої діяльності (далі вживатиметься ТД – скорочено нами Л.С.), діяльності однолітків та *інтерес* до театру як мистецтва, до власної ТД на уроках мистецького, немистецького циклів та в позаурочній діяльності.

Когнітивний – рівень *знань, уявлень* про мистецтво театру, засоби сценічної виразності та здатність усвідомлено застосовувати їх; вміння *оцінювати* твори мистецтва, власну ТД та ТД інших.

Діяльнісний – рівень *володіння* навичками ТД у мистецькій та *використання* їх у немистецькій сфері.

Вимірювання в нашому дослідженні – визначення кількісної ознаки показника від загальної кількості показників, яка характеризує вагу кожного показника в структурі ознак рівня естетичної культури. Шляхом глибокого зондажу ми визначали приблизну частку від загальної кількості респондентів, які досягли певного рівня естетичної культури.

Відповідно до логіки орієнтовних даних, відображених в експертних оцінках у процесі вимірювання, визначалася вага кожного показника, вираженого числом. Розглядаючи вимірювання як процес визначення величини кожного показника, який характеризує рівень його “присутності” або “відсутності” у структурі того чи іншого компоненту.

Зауважимо, що таке значення поняття вимірювання у процесі вивчення рівня естетичної культури має вагому роль, яке пояснюється тим, що якщо в першому випадку застосовувались різні типи шкал для більш диференційованого уявлення вивченого явища, при цьому допускався деякий суб'єктивізм, в іншому ми маємо більш-менш об'єктивні чисельні величини показників, які характеризують відповідні рівні естетичної культури, у другому – точність отриманих величин визначається простим статистичним методом.

Такі обчислення особливо необхідні в анкетуванні, бо чисельні величини виражаються в абсолютних величинах або процентах від умовної основи, є первинними результатами – витоками для якісного аналізу [231, 41].

Вимірювання можливо представити таким чином (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Діагностування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності

№	Критерії	Показники	Методи дослідження
1.	Емоційно-мотиваційний <i>Рівень досвіду сприймання:</i> мистецтва театру; результатів власної ТД; результатів ТД інших. <i>Интерес:</i> - до театру; - до власної ТД на уроках мистецького, немистецького циклів та в позаурочній роботі.	- ставлення до театру; - відчуття виразності слова, кольору, музики, пластики у творах мистецтва; - емоційність реагування; - здатність до співпереживання. - інтенсивність відвідування театрів, концертів у позаурочний час; - ініціативність; - участь у театральних формах діяльності (міра власної ініціативи); прагнення присутності ТД у немистецьких заходах.	аналіз розповідей; бесіда; малюнки; анкета; бесіда-обговорення; усні анкети; аналіз поведінки; фотографії. анкетування; кількісний аналіз; бесіда; спостереження.
<i>Продовження табл. 1.2</i>			

2.	<p>Когнітивний <i>Рівень знань, уявлень про:</i> мистецтво театру; театральні засоби.</p> <p><i>Рівень оцінки:</i> творів мистецтва; власної ТД; ТД інших.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • наявність елементарної обізнаності (знання назв конкретних творів); • сюжетів конкретних творів театрального мистецтва; • засобів сценічної творчості; • засобів власної ТД. <ul style="list-style-type: none"> • аналіз і висновки щодо переглянутих вистав; • наявність та ненаявність (улюблені герої театральних вистав, улюблені актори); • критичність оцінки творів мистецтва; • обґрунтованість оцінки виконавської творчості. 	<p>анкетування; спостереження; діалоги; обговорення; бесіди.</p> <p>міні-твори; бесіди; фотографії; спостереження; усні відгуки; малюнки.</p>
3.	<p>Діяльнісний <i>Рівень володіння (та використання)</i> засобів сценічної виразності: ТД у мистецькій сфері; ТД у немистецькій сфері; ТД у позаурочній роботі.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • асоціативна діяльність; • регулярність застосування елементів сценічної виразності; • самостійність виконання завдань; • усвідомлення свого “Я”, самовідчуття, впевненість, невпевненість у виборі засобів; • результат конкретної діяльності (завершеність, образність, цілісність, виразність, передача відчуттів); <p>уміння володіти культурою мовлення, відчуттям кольору, пластикою, музичним виконанням, ляльководінням; глибина включення дитини у запропоновані обставини, етюд тощо.</p>	<p>відповіді; сценки-завдання; етюди; оцінка вчителя-вихователя; оцінка-відгук інших дітей; спостереження; письмові відповіді.</p>

Рівень формування естетичної культури молодших школярів можливо визначити в результаті групування великої кількості показників, які

виражаються в процентах від умовного початку. Відповідно до критеріїв нами визначено такі показники формування естетичної культури:

I. Сприймання мистецтва театру, власної театралізованої діяльності та діяльності однолітків:

- ставлення до театру;

- відчуття змісту, виразності слова, кольору, музики, пластики у творах мистецтва;

- естетична сприйнятливність;

- уміння емоційно реагувати;

- здатність до співпереживання.

II. Інтерес до театру як мистецтва, до власної театралізованої діяльності, діяльності інших на уроках мистецького, немистецького циклів та в позаурочній діяльності:

• інтенсивність відвідування театрів, концертів у позаурочний час;

• ініціативність;

• міра участі у театральних формах діяльності (ініціативи);

• прагнення присутності театралізованої діяльності у немистецьких заходах.

III. Знання, уявлення про мистецтво театру, театральні засоби:

• наявність елементарної обізнаності (знання респондентами назв конкретних творів, знання про літературні жанри, їхні особливості тощо);

• сюжетів творів театального мистецтва;

• засобів сценічної виразності;

• засобів власної театралізованої діяльності.

IV. Оцінка творів мистецтва, власної ТД та ТД інших:

• аналіз і висновки щодо переглянутих вистав;

• наявність чи ненаявність (улюблені герої театральних вистав, улюблені актори);

• обґрунтованість оцінки виконавської творчості (“подобається, не подобається” міміка, жести, спів, мовлення, пластика тощо).

• критичність оцінки творів мистецтва (“подобається, не подобається” сюжет, засоби виразності, цілісність, музика, декорації, костюми тощо);

V. Володіння засобами сценічної виразності та **використання** навичок ТД у мистецькій та немистецькій сферах:

• асоціативна діяльність; уміння самостійно створювати оригінальні сюжети та сценарії з подальшим розігруванням їх у театралізованій діяльності;

- регулярність застосування елементів сценічної виразності; використання діалогів;

- самостійність виконання завдань;

- усвідомлення свого “Я” (самовідчуття, впевненість, невпевненість);

- результат конкретної діяльності (завершеність, образність, цілісність, виразність, передача відчуттів);

- уміння створювати яскраві образи персонажів, передавати їх своєрідність за допомогою мовлення, кольору, пластики, музики, ляльководіння, глибини включення у запропоновані обставини, етюд.

На основі розроблених нами критеріїв і групування конкретних показників можемо гіпотетично описати рівні сформованості естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності – оптимальний (творчий), достатній (вибірково-активний), низький (неактивний) з точки зору їх значення для подальшого розвитку.

Подаємо характеристику рівнів.

I. Оптимальний рівень (творчий).

Рівень знань та уявлень дитини з мистецтва високий. Сприймання характеризується естетичною сприйнятливістю, супроводжується естетичними переживаннями, вихованці відчувають не тільки форму, але й композицію, виразність слова, кольору, музики, пластики у творах мистецтва, здатні до співпереживання, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, об'єктивніше оцінюють власну театралізовану діяльність та діяльність однолітків.

Мотиви, які прилучають учнів до театралізованої діяльності, усвідомлюються глибоко. Основною ознакою цього рівня є орієнтація на естетичне пізнання цінностей мистецтва, прагнення до почуттєво-емоційної оцінки за наявності естетичного смаку, до творчої продуктивної діяльності, що є підґрунтям констатувати рівень сформованості естетичної культури особистості.

Рівень естетично-оцінних суджень характеризується тим, що дитина емоційно відкликається на події, що відбуваються на сцені, має свою точку зору, яскраво емоційно відтворює образи, вміє співпереживати, відкрито вболіває перемогам однолітків.

Дитина має високу техніку виконання практично-творчих завдань, остаточно завершуючи їх без сторонньої допомоги, практичні завдання, етюди виконує пластично, виразно, емоційно, додає при виконанні власні ідеї, знахідки, має почуття взаємопідтримки, знаходить у роботі творчу насолоду.

Ступінь розвиненості естетично-творчого начала дитини у пізнавальній діяльності характеризується тим, що вона гарно орієнтується у програмованому матеріалі, вміє повно описувати предмети, явища, ознаки, встановлює причинно-наслідкові зв'язки, глибоко аналізує, синтезує, має добре розвинуте мовлення, устремління до самостійності, творчості.

II. Достатній рівень (активний).

Рівень знань та уявлень дитини з мистецтва достатній. Дитина вказує назви мистецьких творів та засоби сценічної виразності. Вихованці емоційно реагують на сценічне мистецтво, сприймають колір, музику, пластику у творах мистецтва, але не завжди можуть оцінити власну театралізовану діяльність та діяльність однолітків.

Мотиви, які прилучають учнів до театралізованої діяльності, усвідомлюються поверхово. Рівень визначається новим якісним ставленням, переважаючими орієнтаціями почуттєво-емоційного характеру, але недостатньо розвинені такі аспекти естетичної потреби, як інформаційні, перцептивні, апперцептивні. Наявність стійких естетичних інтересів не простежується, естетичні смаки формуються повільно.

Рівень естетично-оцінних суджень характеризується тим, що дитина емоційно відкликається на події, що відбуваються на сцені, має свою точку зору, але не завжди її відстоює, вміє емоційно передавати образи в особистій творчості, співпереживати.

Має достатні навички виконання практично-творчих завдань при незначному незавершені, етюди виконує виразно, емоційно. Не завжди засовує вольові зусилля, рухаючись до перемоги, не завжди знаходить у роботі творче задоволення.

Ступінь розвиненості естетично-творчого начала дитини у пізнавальній діяльності характеризується тим, що вона достатньо орієнтується у програмованому (мистецькому та немистецькому) матеріалі, вміє повно описувати предмети, явища, ознаки, встановлює причинно-наслідкові зв'язки, виділяє головне та другорядне, розуміючи їх різницю, аналізує, синтезує матеріал, але недостатньо повно і глибоко, має добре розвинуте мовлення, виконує творчі вправи сумлінно.

III. Низький рівень (пасивний).

Дитина має слабкі знання та вибіркові уявлення з мистецтва, проявляє інтерес до театрального мистецтва та театралізованої діяльності дуже рідко. Сприймання не стійке, учні сприймають форму, але не усвідомлюють засоби

виразності: виразність слова, кольору, музики, пластики у творах мистецтва. Мотиви, які прилучають учнів до театралізованої діяльності, у більшості випадків не усвідомлюються як естетичні, але той факт, що об'єкта залучено до театралізованої діяльності, позитивно впливає на зародження нових естетичних потреб, естетичних смаків.

Рівень естетично-оцінних уявлень характеризується тим, що дитина не завжди вміє відкликатися на події, що відбуваються на сцені, проявляє байдужість, але висловлюється позитивно, точку зору виражає з ускладненнями, у нього бракує мовленнєвого запасу, не вносить елементи творчості, з ускладненнями копіює зразок, не має власних мотивів до творчості, рідко співпереживає перемогам однолітків.

Має слабку техніку виконання практично-творчих завдань, не завжди завершує їх, не застосовує вольових зусиль, майже не знаходить моменти творчого задоволення, виникають труднощі з запропонованими завданнями, не має почуття взаємопідтримки та взаємодопомоги.

Ступінь розвиненості естетично-творчого начала дитини у пізнавальній діяльності характеризується тим, що вона слабо орієнтується в програмованому матеріалі (мистецька та позамистецька сфера), неповно описує предмети та явища, слабо знаходить різницю та подібність, причинно-наслідкових зв'язків не встановлює, не вміє виділити головне, другорядне, аналізувати, синтезувати та класифікувати, має слабо розвинуте мовлення, що в свою чергу ускладнює застосування елементів театралізованої діяльності.

Відповідно до логіки дослідження і виходячи із структури театралізованої діяльності – спочатку переглянули емоційно-мотиваційний аспект дослідження у мистецькій, немистецькій сферах та позаурочній діяльності.

По-перше, ми визначали рівень досвіду сприймання (*якість сприймання*) вихованцями мистецтва театру, власної театралізованої діяльності та діяльності однолітків. З цією метою проводили *бесіди, усні анкети*, в який діти висловлювали оцінку щодо переглянутих спектаклів, що уможливило зробити висновки про те, чи відчують вихованці зміст, форму, композицію, виразність слова, кольору, музики, пластики у творах мистецтва. Так, переглянувши виставу за п'єсою Олеся Бердника “Дивні Грицеві пригоди”, виявляли, чи повністю учні зрозуміли *зміст та форму твору*, чи встановлювали причинно-наслідкові зв'язки, чи сприймали твір цілісно. Петрик С. вважав, що “Гриць і Марічка випадково опинились на кораблі”, а також “випадково опинились у космосі”, Світланка Н. зрозуміла, що “діти

правильно зробили, коли вийшли з каюти, бо їм було цікаво”, хоча настанови і перестереження батьків Гриця і Марічки дітям були зроблені. Багато учнів *емоційно реагували* на сприйняте, деяким учням заважали сприймати мистецтво театру власні справи. Сашко М. та Віталік С. порівнювали космічні пригоди з героями мультфільмів, були захоплені своєю “стріляниною”, Деякі діти сміялися в тих місцях вистави, де подією управляли негативні герої – потворні істоти, але теж емоційно. Діти демонстрували *здатність до співпереживання*, коли на сцені розгорталася кульмінаційні події – захоплення Марічки та Гриця до Башти Потвори, в залі наступала “мертва” тиша. “У неї зловісні очі і довжелезні щупальця, мені страшно” – говорила Настя В.

Результати сприймання власної ТД та діяльності однолітків виявилися набагато нижчими. Для визначення рівня сприймання дітям запропонували “зіграти” невеличку *сценку з обов’язковою внутрішньою* подією “*Помилка актора*”, де *порушена логіка* у поведінці (спочатку Буратіно стрибає у воду, а потім роздягається; спочатку сідає за стіл, а потім іде мити руки з милом), а потім прохали учнів виконати її близько до тексту.

Для розуміння того, на чому фіксується *увага дитини у процесі сприймання*, її розуміння сюжету, логіки подій, дітям було запропоновано виконати вправу “*Театральний фотокореспондент*”, в якій треба було придумати назви сфотографованим сценам із спектаклів.

На першій фотографії зображена група людей, які навчаються, друга фотографія більш абстрактна. Дітям було поставлено завдання – за одерев’янілими персонажами, за виразами облич, *визначити зміст* того, що відбувається на сцені. Кожний мав не тільки дати назву події на сцені, але й розкрити її зміст. Аналіз результатів виявив, що у середньому тільки 4 % учнів дали назву сфотографованого епізоду точно, приблизно – 10 %. Ситуацію близьку до змісту школярі охарактеризували так: за першою та за другою фотографіями дали неточні назви, близько 20,1 % учнів назви фотографіям не дали, оскільки увага учнів фіксувалася на дрібницях, деталях, які не мали принципового значення.

Фантазія учнів спрямовувалася до казкових образів, які замінюють реальні, оскільки в респондентів відсутній життєвий досвід. Динаміка при переході від класу до класу з цього питання виявлена тільки у назвах, пов’язаних з оцінкою станів деяких героїв. Відсоток таких назв від першого до четвертого класу не збільшується, особливо в аналізі більш конкретної ситуації – перша і друга фотографії.

Завдання “Помилка актора” та “Театральний фотокореспондент” дали можливість виявити особливості сприймання та, що дуже цінне в експериментальних умовах, сприймання безпосереднього, миттєвого.

У *бесідах-обговореннях*, які ми проводили за результатами театралізованої діяльності, також простежувалися нижчі результати, ніж за результатами сприймання мистецтва театру. Багато школярів розуміють зміст, форму, композицію та виявляють власні оцінки, емоційно сприймають дії своїх однолітків, частіше негативно. “Мені просто не подобається” (Микола С.), “в неї погане плаття” (Настя Н.), “вона не вміє тримати ляльку, мені нічого не видно” (Алінка Б.), “він погано стрибає” (Настя Н.), “треба голосніше розказувати, нічого не чути” (Настя В.).

Краще себе “показують” діти в *малюнках*, які їм було запропоновано намалювати зразу ж після перегляду вистави театральної чи шкільної, де грали самі вихованці. Майже всі учні зобразили події вистави за допомогою яскравих кольорів, негативні герої були зображені холодною гамою кольорів, позитивні – теплою. Безграничну фантазію продемонстрували Максим С., Миколка С., Катеринка К., які зробили малюнки за допомогою свічки (гратографія). Зауважимо, що хлопчики більше малювали негативних героїв, а дівчатка – позитивних. Деякі діти віднесли негативних героїв до позитивних і, навпаки, прагнули за допомогою кольору надати позитивних якостей негативним героям. Потвор, хижаків малювали жовтим, жовтогарячим, червоним, білим, рожевим кольором, а Гриця, батьків – синім, чорним, фіолетовим.

Отже, учні здатні емоційно реагувати на естетичне у мистецтві, оцінювати мистецтво, здатні до співпереживання, до розуміння змісту, форми, композиції у творах мистецтва та ТД, але не сприймають мистецтво з більш складними композиціями, сприймають мистецтво конкретно-образно, не абстрагуються, не мають достатнього досвіду виконавської діяльності, не завжди вміють об’єктивно оцінити своїх товаришів.

Для визначення інтенсивності залучення до естетичних цінностей, введення ТД в навчально-виховний процес було проведено *опитування*. З метою виявлення мотивації молодших школярів до участі в театралізованій діяльності на запитання анкети „Чому ти вирішив займатися саме театралізованою діяльністю?” учням було запропоновано кілька варіантів відповідей, які кожен з них міг обдумати і вибрати один. Для обстеження учнів обрали методику Є.П. Ільїна [85; 86], Г.О. Костюшко [127]. На кожному етапі

роботи, розбудованої у такий спосіб, сформульовані запитання дали змогу щонайсильніше активізувати дитячу уяву, яка є базовою психологічною складовою формування естетичної культури молодших школярів.

У результаті опитування одержано такі дані. Відповідь

“мені подобається грати” дали 126 учнів;

“тут дуже цікаво, красиво, звучить гарна музика” дали 86 учнів;

“люблю ходити в театр” дали 82 учні;

“хочу чимось займатися” дали 59 учнів;

“тут можна гарно провести вільний час” дали 58 учнів;

“мені порадили батьки” дали 53 учні;

“порадила перша вчителька” дали 41 учень;

“запросила вихователь” дали 39 учнів;

“потрапив випадково” дали 26 учнів;

“там мої однокласники” дали 25 учнів.

Показники представлені так: на перше місце “вийшов” мотив “мені подобається когось грати”, на друге – “тут дуже цікаво”, на третє – “люблю театр”. Перші три мотиви свідчать про мотивацію на емоційному рівні.

Для перевірки достовірності показників щодо першого запитання респондентам, які займалися ТД у позаурочний час незначний термін (два-шість місяців) пропонувалося запитання: „Що тебе приваблює у театралізованій діяльності?”, яке визначило рівень естетичного інтересу. Обрані відповіді розмістилися таким чином за рангом:

“можна грати різні ролі” – 103

“можна виступати перед глядачами, рухатись по сцені” – 97

“є можливість займатися улюбленою справою” – 64

“тут можна навчитися грати на сцені” – 48

“просто тут весело” – 38

“хочу бути разом з другом (подругою)” – 32

“можна провести вільний час” – 28

“можна навчитися спілкуватися з друзями” – 17

“можна навчитися красиво і правильно говорити, рухатись, співати” – 14

Провівши кількісний аналіз результатів, ми побачили, що на перше місце вийшов мотив, що свідчить про бажання дітей “грати”, на друге місце вийшов мотив “виступати перед глядачами”, а на третє – “можна займатися улюбленою справою”.

У відповідях спостерігається, що переважаючими мотивами є задоволення особистісних уподобань, інтересів, смаків. На жаль, при цьому, виявлено і такий факт, що мотив “навчитися спілкуватися з друзями” виявлено лише у 17 із 498 учнів. Це свідчить про те, що діти сприймають творчу ТД у колективі як тимчасове явище, де можна задовольнити лише свої потреби, інтереси, смаки, проігнорували ближче оточення, просто відпочити, розслабитися. Цифрові показники в одному і другому опитуванні досить однозначно вказують на аспекти, на які необхідно звернути увагу в першу чергу у педагогічному процесі.

Когнітивний аспект – рівень знань та уявлень про мистецтво виявляли за методикою Н. Ветлугіної [38], якою була розроблена теоретична модель естетичного ставлення дітей до мистецтва, що включає три типи здібностей: здатність емоційно переживати естетичне у мистецтві; здатність засвоєння художнього досвіду; здатність до виконавства, самостійної ТД.

З метою визначення стану сформованості рівня мистецьких знань (елементарної обізнаності) учнів, ставлення школярів до світу мистецтв, зокрема театрального, здатність сприймати й засвоювати художній досвід за допомогою засобів сценічної виразності та визначення ступеня бажання учнів займатися ТД, нами був розроблений *опитувальник*, до якого включено такі питання, що частково визначили й оцінку молодшими школярами творів мистецтва, засобів сценічної виразності:

1. Чи любите ви театр?
2. Як часто ви відвідуєте театральні вистави?
3. Пригадайте назви вистав, які ви відвідували?
4. Чи є у вас улюблені вистави?
5. Чи є у вас улюблені герої?
6. Що незвичайного ви побачили у театрі?
7. Чи все вам було зрозуміло у театральному дійстві?
8. Чи бажаєте ви збагатити свої знання про театр?
9. Чи берете ви участь в інсценуваннях, читаннях у ролях, театралізованих дійствах на уроках?
10. Чи займаєтесь ви театралізованою грою, виготовленням декорацій, костюмів, ляльок після уроків?
11. Чи хотіли б ви відвідувати заняття, пов'язані з театралізованою діяльністю?

На перше-четверте запитання 30 % учнів дали позитивну відповідь, п'яте запитання викликало складнощі у 70 % учнів, театралізованою діяльністю займаються на уроках 12,3 % школярів (діти говорили здебільше про читання в ролях), після уроків театралізованою діяльністю займаються 8 % школярів, позитивну відповідь на останнє запитання дали 28,2 % учнів. На сьоме запитання 64 % дітей дали негативну відповідь. Це означає, що у них недостатні знання про театр, що породжує поверхневі зв'язки, другорядні явища стають домінуючими, проникнення емоційно-художнього рівня припиняється, ускладнюється.

На цьому етапі, заміряючи рівень досвіду спілкування дітей з мистецтвом за допомогою *бесід-обговорень*, констатуємо, що основною формою є колективний перегляд вистав (84 % шкіл) (і тільки тоді, коли є змога в місті або селі піти, чи поїхати до театру).

За своєю натурою дитина не критик. Перед тим, як навчитися оцінювати будь-що критично, треба багато чого пізнати. Визначення дітей лапідарні, але багатозначні: спектакль подобається, коли “цікаво”, “красиво”, “смішно” [127, 48].

Після аналізу результатів анкетування та бесід-обговорень перед нами постало завдання – широко ознайомлювати дитину з творами мистецтва, зокрема театром, систематично розвивати в учнів здатність сприймати художній образ у мистецтві, в житті, створювати умови для творчої, зокрема театралізованої діяльності.

Наявність емоційної оцінки навчального процесу, що виникає у респондентів і є дотичним до нашого дослідження, ми визначали за модифікованою методикою О.В. Ларміна [141], О.М. Леонтьєва [144], Т.Д. Марцинковської [163], У.Ф. Суни [231]. Формування естетичної оцінки молодших школярів пов'язане з уміннями дитини емоційно та образно, оригінально і доцільно використовувати образні вислови, емоційно-експресивну палітру мовлення для вираження власного емоційно-оцінного ставлення до сприйнятого мистецтва і театралізованої діяльності. Показниками цього є: *уміння оцінювати зміст і форму літературного твору в їх єдності: мотивувати, обґрунтовувати* власну позицію. Опитувальники подаємо в додатках А, Б, В.

Естетичні оцінки літературних творів, в залежності від їх співвідношення щодо висунутих критеріїв, класифікувались за трьома рівнями: низький (інформативний), середній (передестетичний), високий (естетичний).

Низький (інформативний). Характеристика відповіді. В естетичній оцінці відсутні емоційно-асоціативні зв'язки, емоційно-почуттєві враження та переживання. Діти не можуть визначити загальний емоційний настрій художнього твору, усвідомити почуття та переживання автора, дати словесну характеристику емоційному стану героя, вказати на зв'язок між почуттями і вчинками персонажів. Школярам важко висловити власне емоційно-оцінне ставлення до сприйнятого.

Відповіді дітей характеризуються фрагментарністю, схематичністю у процесі відтворення емоційно-образного змісту твору. Учні у більшості випадків перераховують лише об'єкти зображення, вони не можуть оцінити цілісну, композиційно закінчену пейзажну картину. Третьюокласники та четвертоокласники здатні висловити (без аргументації) найпростіші оцінні судження щодо поведінки, вчинків персонажів (“хороший”, “поганий”).

Середній (передестетичний). Характеристика відповіді. Діти здебільшого усвідомлюють власні почуття та переживання від сприйнятого, намагаються встановити емоційно-асоціативні зв'язки, підключити емоційну пам'ять, пригадати щось подібне, що вони бачили, переживали чи відчували у своєму житті. Правильно визначають загальний емоційний настрій художнього твору, усвідомлюють почуття та переживання автора, але не пояснюють, за допомогою яких засобів вони виражаються у тексті.

Школярі дають загальну характеристику емоційного стану героя, інколи проявляють співпереживання, але не вказують, як емоційний стан персонажа впливає на характер його дій. Діти здатні описати свій настрій та почуття, але пояснити, що саме викликало відповідний емоційний відгук не можуть. Іноді школярі проявляють *співпереживання*, оцінки більш-менш естетично забарвлені, експресивні та цілеспрямовані.

Естетична оцінка у більшості випадків стосується лише конкретних деталей і відбувається поза загальним контекстом усього мистецького твору. Другокласники усвідомлюють зміст твору з незначною допомогою вчителя, основну думку – лише під його керівництвом. Третьюокласники та четвертоокласники висловлюють та аргументують власне ставлення до подій, вчинків персонажів, спираючись на текстовий матеріал.

У власному мовленні використовують авторські засоби художньої виразності, але не завжди можуть пояснити роль окремих із них у творі.

Високий (естетичний) рівень. Відповідь характеризується яскравою емоційністю, проявом асоціацій, емоційної пам'яті, емоційно-емпатичною

чутливістю, експресивністю, цілісністю. Емоційно-естетичний відгук передає щире насолоду від сприйнятого твору, активне ставлення до нього. Учні усвідомлюють почуття автора, вказують, за допомогою яких зображальних засобів йому вдалося передати відповідний емоційний настрій.

Діти здатні проїнятися *почуттями героя*, співпереживати йому, пояснити, яке значення у вчинках та мотивах поведінки персонажів має їх емоційний стан. Оцінюючи художній твір, школярі висловлюють особисте ставлення до сприйнятого.

Другокласники правильно визначають і називають персонажів твору, *оцінюють* поведінки, вчинки героїв, використовують відповідну оцінну лексику. Третьокласники та четверокласники здатні висловити особисте ставлення не лише до подій, а й до змісту загалом, вдало використовуючи авторські засоби художньої виразності під час опису подій, вчинків персонажів, опису природи тощо. Учні усвідомлюють роль образу-персонажа та образу-переживання і пов'язують їх з ідеєю твору.

Естетичні оцінки дітей стосуються емоційно-образного змісту художнього твору, засобів його вираження. Третьокласники та четвертокласники здатні самостійно, яскраво, образно, повно, логічно будувати висловлювання, виділяти головне та узагальнювати зміст прочитаного. Діти висловлюють власне ставлення до змісту твору, добираючи переконливі аргументи щодо певної позиції.

Слід зауважити, що різнорівневі оцінки, характеристики, які респонденти висловлюють (показують) у міні-творах (додаток О) цілком стосуються не тільки усного, але й писемного мовлення молодших школярів.

Констатуючи рівень сформованості естетичної культури діяльнісного аспекту за критерієм рівень володіння навичками ТД у мистецькій, немистецькій сферах та в позаурочній роботі, для уточнення об'єктивності оцінки мотивів і позицій молодших школярів було проведено опитування школярів (відповіді пропонувалося представити у *письмовій формі*), яке дозволяло водночас виявити міркування учнів стосовно їх особистих творчих задатків. З цією метою учням пропонувалося у довільній формі відповісти на запитання:

Ти вважаєш себе готовим до театралізованої гри, виготовлення декорацій, костюмів, ляльок?

Які, на твою думку, якості потрібні, щоб грати на сцені?

Що ти бажаєш робити у театральному гуртку?

Що ти можеш робити у театральному гуртку?

Якщо тобі запропонують грати у гуртку, ти погодишся?

На запитання щодо володіння вміннями, необхідними для сценічної дії, діти відмічають зовнішні прояви, тільки наявність мовленнєвих або голосових якостей. Однак, ці особливості та творчість простежуються спочатку у близьких до театру видах мистецтв. Багато учнів вважають, що вони “готові до театралізованої діяльності” і що вони “бажають і можуть грати у гуртку”. Для дії на сцені, на їх думку, потрібно бути “гарним”, “сміливим”, “красивим”, “мати гарний голос”. У першій і другій групі учасників простежується завищена самооцінка готовності до дії на сцені перед глядачами. У другій – висловили думку про те, що вони “бажають грати”, “бажають виступати”, але вони “не вміють” цього робити.

Рівень володіння респондентів навичками ТД ми визначали також за методикою М.О. Разбаш, О.П. Єршової [71; 72; 88], яка включала ряд завдань.

Це були *етюди на перевтілення* циклу “*Чарівне перетворення*”. У першому етюд-завданні “*Хто це?*” треба було придумати і зіграти сценку з предметами (з палкою, яка нагадувала шаблю, рушницю, з шматком сірої тканини, нейтральний колір якої дозволяв виконувати різні маніпуляції та перетворення). У другому етюд, який умовно назвали “*звір-птиця*”, очікувалося від дитини негайного перевтілення, абсолютної віри у запропоновані обставини, абсолютного включення у створені ситуації.

Наступним завданням було *завдання на словесну дію* “*Чий характер?*”, яке показувало не тільки здатність дитини виразно промовляти слова, але й перевтілюючись, передавати почуття, емоції, риси характеру, образу. Фразу (наприклад, “*Йди-но сюди*”) треба було вимовити від різних осіб, бажано знайомих дитині (матуся, батько, вчителька, сусідка). При цьому школяр знову перевтілюється, але не у звірів або казкових персонажів, а у конкретних людей, з притаманними їм характерами, найбільш яскраві з них треба було саме передати дітям.

Рівень володіння навичками ТД замірювалося за показниками:

- глибина включення дитини у запропоновані обставини, етюд;
- відчуття подій як основного двигуна сценічної дії;
- передача відчуттів настільки повно, самостійно та правдиво [88, с. 13].

Під час виконання завдань циклу “*Чарівне перетворення*” особливими перешкодами були глядачі, які були присутні як спостерігачі, критики, співучасники, співтворці, виконувати завдання було достатньо важко як

дівчаткам, так і хлопчикам. Деякі відмовлялися виходити на сцену, сміялися, були скуті тощо. Таку картину можна було *спостерігати* при виконанні інших завдань циклу “Чарівне перетворення”. Хоча рівень абстрагування до третього класу збільшився, але глядач залишається бар’єром. Це відбувається за відсутності “внутрішнього критика” (згадаємо, результати будь-якої діяльності коментує вчитель), по-друге, із-за того, що у дитини відсутній будь-який замисел, виконання вправ не осмислюється, не дослуховуються завдання до кінця, діти піднімають руки і виходять на “сцену” не готовими до цього.

Під час виконання завдання, деякі діти змінюють його зміст: наприклад, дитина спочатку показує птаха (Максим С. махає руками, як крилами, потім “крадеться”, як лисиця), а потім подумавши, довершує етюд у вигляді звіра. У цьому ми бачимо прояв дитячої творчості, який базується на досвіді, який дитина отримала в інших видах мистецтва. Коли дитина дорослішає, ця особливість дещо нівелюється. Діти більше замислюються, неохоче виходять на сцену, реакція на гру товаришів стає більш загостреною.

Звернемо увагу на театралізовані дії молодших школярів при показі невеличкої сценки “Повторення-учіння”, що вони намагаються передати, коли треба зіграти, змалювати образ точніше? При *показі-повторі* заданої сценки увага концентрується в основному на мовленні, тобто не на словесній дії (дії на партнера), а на передачі тексту близько до змісту. Діти прагнуть зробити це якомога точніше, але відволікаються від головного – передачі внутрішнього стану, простору, події. Таким чином, текст читається, вимовляється, але для чого не зрозуміло.

Разом з тим, при грі в “Повторення-учіння” спостерігається динаміка в точності передачі зовнішньої, формальної дії (подається установка на “дослівний повтор дій або слів вихователя”). Передати подію не можуть навіть четвертокласники, хоча як свідчать дослідження щодо сприймання образів у виставах, зафіксованих на фотоплівках, до четвертого класу діти можуть пояснити мотиви та вчинки героїв вистави: фабульне сприйняття поступово змінюється на сприйняття причинно-наслідкове, діти починають з’єднувати логічним ланцюжком окремі фрагменти фільму-вистави. Порівнюючи власну “замальовку” з дитячою, можна знайти тотожність з поведінкою дитини на “сцені”, де вона перелічує дії, окремі фрази, зовсім не переймаючись ними, важливим для неї залишається тільки послідовність подій.

Як бачимо, театралізована гра дітей даної вікової групи досить статична, чим часто пояснюються особливі засоби виразності, схематичний характер

носять рухи у зображенні деталей та подробиць, пластичні дії скоріше означають, ніж виражають.

Такі ж особливості спостерігаються й у виконанні *театрально-творчих* завдань. Характеристика образів, які передають діти, також схематична: зайчик тримає лапки перед собою, він стрибає; лисичка замітає хвостиком сліди, рухається крадькома; птах махає крилами тощо. Подробиць у розкритті характеру або поведінки героїв не має. Це пояснюється відсутністю у них життєвого досвіду, розвинутої уяви, навичок художньо-театральної творчості. У етюдах, які мають хоча б мінімальний розвиток характеру образу, виразності мовлення, такого не спостерігається.

З метою виявлення рівня уявлення при виконанні творчих завдань ми запропонували молодшим школярам виконати *етюд* “Звір-птиця”. *Спостерігаючи* за дітьми, констатуємо, що відсутність установки на самостійне рішення, розуміння штовхає дітей на сліпе копіювання побаченого або почутого. Так, у виконанні етюд “Звір-птиця”, діти повторюють дії своїх однолітків, причому у різних групах (на уроках і гуртках) цей показник залишається однаковим, дівчатка копіюють більш точно, ніж хлопчики.

Стереотипне повторення спостерігається в *етюді* “Свобода вибору”: палка – це здебільшого патериця, на яку спирається стара людина; шматок тканини – це просто ганчірка, яку можна прасувати, сушити тощо. 40% молодших школярів мають стереотип у виконанні етюд “Свобода вибору”.

Етюди, які виконуються респондентами, найчастіше супроводжуються коментарями до дій: “Я йду дорогою...”, “Ось я зупиняюсь...”, “Ось піднімаюсь східцями...” таке інше, це говорить про формальне дитяче перевтілення.

У завданні на *словесну дію* “Чий характер?” фраза, запропонована дітям, має яскраву дію, що значно полегшує виконання завдання, однак і тут зустрічаються деякі труднощі. Діти не вміють реалізувати інтуїцію, у них здебільшого її немає, і задум виконується за допомогою кривлянь. Вправи, які передбачені до звернення до партнерів, тобто слова, репліки вимовляються у “порожнину”, у результаті природне спілкування замінюється копіюванням минулих ситуацій.

З метою визначення вихідного стану рівня використання театральних навичок у немистецькій сфері, позаурочній діяльності ми давали дітям тотожні завдання циклу “*Чарівне перетворення*” – “Хто це?”, “Чий характер?”, “Повторення-учіння”, “Звір-птиця”, “Свобода вибору” *на словесну дію, на перевтілення* у позакласному заході з народознавства “Входи́ни у світлицю”,

математичному КВК, літературній вікторині, природничому “кросворді”, екскурсії. Результати були ідентичні результатам у мистецькій сфері. Діти виконують завдання на перевтілення “Хто це?”, “Чий характер?” за допомогою кривлянь, промовляють власні дії під час показу, не вміють абстрагуватися, змінюють зміст сюжету на власний розсуд; не мають інтуїції, не вміють реалізувати задум, виявляють стереотипність поведінки, зображуючи геометричні фігури (квадрат, коло, трикутник). Звертаючись до партнерів, слова вимовляють у “порожнину”, спілкуються неприродно, копіюють минулі дії, виявляють схематичність у розповіді.

Крім того, під час виконання завдань “*виявляють*” реакцію на однолітків, а саме, як діти реагують на критику, як оцінюють виконавські вміння. Діти доброзичливо ставляться до виконання завдань однолітками, пропонують їм свою допомогу.

На другому етапі додатково визначали:

- 1) Чи застосовується на немистецьких уроках ТД;
- 2) Чи є у дітей потяг до творчості у навчанні;
- 3) Чи зацікавлені вихованці мистецькими дисциплінами.

З метою визначення інтересу молодших школярів мистецькими та не мистецькими дисциплінами проводилось анкетування на *зацікавленість учнів навчальними* (у тому числі немистецькими) *дисциплінами*.

Анкета включала такі питання:

Які предмети тебе найбільше цікавлять – мова, читання, математика, природознавство, музика, образотворче мистецтво, хореографія, театр? (необхідне підкресліть).

Чим ти хочеш займатися найбільше – математикою, читанням, природознавством, малюванням, музикою, театром, танцями? (постав цифри під назвами предметів за ступінню зацікавленості).

Що тобі найбільше подобається – розв’язувати задачі, писати твори, грати на сцені, малювати, співати у хорі, читати книгу? (необхідне підкресли).

У результаті анкетування було виявлено, що респонденти з задоволенням займалися навчальними гуманітарними предметами, природничими, естетичними.

З метою визначення вихідного стану *реалізації творчого ставлення до навчання, виконання елементів театралізованих дій* було проведене опитування школярів, яке, разом з тим, виявило рівень естетичного інтересу у пізнавальній діяльності:

1. Чи брали ви участь у театралізованих діях під час уроків читання, рідної мови, математики, природознавства? (необхідне підкресли).

- читання в особах;
- ігри з уявними предметами;
- ігри на фланелеграфі;
- робота з театром тіней;
- з іншими театралізованими іграми.

2. Чи цікаві уроки, на яких використовуються театралізовані ігри?

3. Ти краще запам'ятовуєш матеріал, коли на уроці є театралізована гра, або коли ти сам стаєш учасником дійства?

4. Тобі подобається, коли на уроках звучить музика, грають рольові ігри, декламують, словесно малюють тощо?

Отримані результати свідчать, що мізерний відсоток учнів беруть участь в театралізованих діях під час уроків і вважають, що потрібно включати театралізовані ігри в навчально-виховний процес.

Переглянувши безліч уроків немистецького циклу, зокрема уроки читання, спостерігалось, що театралізованій діяльності не приділяється належна увага. Учні здебільшого виконують вправи, які передбачені для формування і розвитку навичок читання. Це читання літературних творів “ланцюжком”, мовчки, голосно, швидко, виразно. Засоби сценічної виразності – пластика, міміка, сценічний рух, музика майже не застосовуються на уроках немистецького циклу.

Вихованці не сприймають уроки немистецького циклу та позаурочні заходи немистецького спрямування як ТД, навіть у дітей, які показують позитивні результати в мистецькій сфері, заходах, заняттях, відчувалось “відсторонення” від мистецтва театру, ТД.

Особливості театралізованої діяльності учнів початкових класів, дійсно визначені психологічними особливостями даного шкільного віку та безпосередньо залежать від них: емоційність сприйняття та притаманна йому фрагментарність; невміння виділити головне, концентрація уваги на деталях; констатація фактів, подій; звичка коментувати дії під час творчої діяльності; схематичність розповіді, дії, характеру; відсутність розробленого задуму та його зміцнення під час виконання творчого завдання; поступове (довготривале) набуття навичок культури мовлення, пластики, міміки, ляльководіння та інших театралізованих дій.

Коротко підсумуємо.

При визначенні рівнів сформованості естетичної культури молодших школярів, учням були запропоновані різні завдання: виконати етюд, етюд-завдання, театралізовану гру, прочитати виразно вірш, уривок тексту, визначити його тему, зміст, зобразити у малюнках, танцях, мелодіях, пантомімі образ улюбленого персонажа, героя, іграшки, обґрунтувати свій вибір. Враховувалися бажання дітей.

При проведенні аналізу значна увага приділялася:

- емоційному, чуттєвому, виразному читанню; рівню монологічного та діалогічного мовлення; вмінню виражати свою точку зору;
- спостережливості та вмінню помічати особливості образів у малюнках, музиці, пластиці; правильності їх представлення; використання засобів виразності у пластиці, пантомімі, музиці, малюнках; внесення елементів творчості; уміння проявити оригінальність у виконанні етюдів-завдань, висловити (показати) своє бачення; довести вибір творчого завдання;
- уміння аналізувати, синтезувати, класифікувати, порівнювати; уміння втілити задум; завершеність завдань; використати можливість допомогти товаришу; вміти співпереживати; отримати задоволення від своєї роботи;
- виконання складного завдання за допомогою дорослих;
- ступінь застосування вольових зусиль у невдачі.

Аналіз стану формування естетичної культури у процесі театралізованої діяльності в закладах освіти доводить деякі позиції:

- по-перше, театральне мистецтво як засіб естетичного виховання особистості не вважалося пріоритетним за значимістю;
- по-друге, до програм загальноосвітніх шкіл не включалися заняття театралізованою діяльністю; іноді вчителі вводили до уроків елементи гри-драматизації – читання в особах, інсценізації, працювали з театром тіней, зрідка – з ляльковим театром, іноді проводили уроки інтегрованого змісту, де використовували елементи театралізованої діяльності.

Проте, театралізована діяльність не забезпечує стійкого позитивного ставлення молодших школярів до навчального процесу, якщо використовується епізодично.

Ми розглянули варіанти естетичного ставлення до мистецтва, орієнтації в світі мистецтва та сприймання твору мистецтва в єдності, яка становить об'єднання їхніх засадових принципів у “знятому” вигляді. З цієї позиції можна говорити про комплексний підхід до проблеми формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності.

Розглядаючи стан театралізованої діяльності у шкільних та позашкільних закладах освіти, маємо констатувати, що в загальноосвітніх закладах робота зводиться саме до ознайомлення з театром, до сприймання театрального мистецтва, накопичення театральних знань і вражень. Позашкільні заклади формують особистість засобами театралізованої діяльності в гуртковій роботі, але потреба в широкому впровадженні активних форм і методів формування естетичної культури у процесі театралізованої діяльності в сучасних умовах реформування, профілізації освіти залишається надзвичайно гострою.

РОЗДІЛ 2.

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Педагогічні умови, зміст та методика формування естетичної культури молодших школярів

Виходячи із сутності театралізованої діяльності та змісту естетичної культури молодших школярів, стану формування естетичної культури молодших школярів визначаємо сутність методичних підходів до формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності. Методика формування естетичної культури молодших школярів полягає в:

- організації та доцільному введенні засобів сценічної виразності як елементів (“механізмів”) театралізованої діяльності на всіх уроках навчально-виховного процесу, при якому забезпечується емоційне “проживання” знань школярами, спрямоване на формування естетичної культури;

- паралельному залученні молодших школярів до власне сценічної (театральної) діяльності (постановки міні-вистав тощо), яке розглядається як початковий етап оволодіння способами театралізованої діяльності. Формування естетичної культури відбувається в процесі постановки вистави як цілісності, опанування кожним засобом здійснюється в контексті досягнення цілісного художнього образу вистави;

- “подвійній” спрямованості на формування естетичної культури молодших школярів: через сценічну творчість як перехід до театралізованої діяльності; через власне театралізовану діяльність на уроках мистецького і немистецького циклів та в позаурочний час, при якій розвиток “технічних” можливостей дитини щодо сценічної творчості виступає універсальним засобом самовираження;

- досягненні емоційності у використанні окремих засобів сценічної творчості як компонентів театральної діяльності переноситься на опанування будь-яких знань.

Для формування естетичної культури потребується організація доцільних, необхідних і достатніх педагогічних умов, які також спричинені сутністю театралізованої діяльності, змістом естетичної культури і які

забезпечують оптимальне впровадження методики, уможлиблюють підвищення ефективності виховного процесу, а саме:

- поєднання змістових компонент урочної та позаурочної театралізованої діяльності в циклах мистецьких та немистецьких дисциплін на основі особистісно зорієнтованого підходу, врахування вікових особливостей молодших школярів та природи театралізованої діяльності;

- використання набутих на уроках знань, умінь і навичок сценічної творчості як основи театралізованої діяльності для створення міні-вистав і забезпечення емоційної атмосфери, необхідної для емоційного “проживання” знань учнями;

- включення дітей у ролі як “актора”, так і “глядача-критика” для забезпечення комунікативної ситуації, що дає змогу оцінити себе, інших та підвищує рівень емоційного засвоєння знань, спрямованого на формування естетичної культури на будь-якому навчальному предметі;

- організації процесу формування естетичної культури молодших школярів на основі створення “єдиного простору” співтворчості учнів та батьків у позанавчальній діяльності.

Взаєморозуміння в педагогічному спілкуванні має декілька аспектів. Воно складається, по-перше з розуміння вчителем учнів, по-друге з розуміння учнями вчителя і, по-третє з розуміння учнями одне одного. Як керівник навчально-виховної взаємодії вчитель відіграє найважливішу роль в організації цілісного процесу взаєморозуміння. Учитель стає спостерігачем та фіксатором особистісних проявів вихованця. Як безпосередній учасник, організатор та керівник різноманітної діяльності та спілкування враховує створення ситуацій, що сприяють розкриттю індивідуальності вихованця. У зв'язку з цим набуває чинності гуманістичний принцип: “Приймати дитину такою, яка вона є” [184, с. 45].

Розглянемо поетапність реалізації методики, педагогічних умов формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності.

У наукових пошуках кращої методики викладання навчальної дисципліни було відзначено, що успіх чи поразка педагога найчастіше залежить не від складності науки, а від ускладнених методичних прийомів, або від складності навчального матеріалу. І досвід переконує, що найвищого успіху досягають педагоги, які захоплюють учнів красою вигляду, витонченістю і культурою мови і мовлення, вишуканістю манер і поведінки

тощо. Взаєморозуміння вчителя і учнів має відобразитися в адекватному відображенні один одного, в усвідомленні мотивів дій та вчинків, стимулюванні саморегуляції обох боків, сприянні запобіганню протиріч.

У програмних документах [60; 124; 175] залучення дітей до усвідомлення театрального мистецтва розглядалося як вимога гармонійного розвитку особистості. Оскільки, єдиної пропонованої методики, яка озброює вчителя та вихователя на знання критеріїв та механізмів цієї єдності, орієнтує на пошук, творчість, дослідження, на цей час немає, загальноосвітні заклади сьогодні не мають єдиної системи залучення учнів до театральної діяльності, тому відповідно до умов формування естетичної культури молодших школярів, на практиці педагоги створюють авторські програми, вчителі початкових класів вносять зміни у планування навчально-виховного процесу.

Виходячи з вище викладеного, методика формування естетичної культури молодших школярів у процесі власне театралізованої діяльності складається з блоків (напрямів): Блок А – залучення молодших школярів до сценічної творчості і Блок Б – залучення школярів до театралізованої діяльності, які зумовлюються змістом процесу виховання естетичної культури молодших школярів.

Блок А. Залучення молодших школярів до сценічної творчості як підготовчого етапу до театралізованої діяльності. Кінцева дидактична мета – постановка вистави.

Для введення Блоку А в процесі реалізації методики нами було створено авторські програми театралізованої діяльності молодших школярів “Театралізована діяльність” (1-4 класи), “Основи сценічної мови”, “Основи театру”, театрального гуртка “Ляльковий театр” (додатки З, К, Л, М, Н).

При складанні навчальних програм ми дотримувались загальнодидактичних принципів, особистісно-орієнтованого підходу та врахування вікових особливостей, можливостей учнів початкової школи з метою забезпечення бажань, інтересів, доступності та глибини знань, умінь та навичок.

У шкільній практиці існують різні підходи до художньо-естетичного виховання учнів навчально-виховних закладів, де створені свої індивідуальні системи естетичного виховання, які включають програми естетично-творчої діяльності школярів [24; 36; 54; 102; 134; 229; 240], але ці програми суттєво відрізняються від наших. Так, програма “Околиця” [240], спрямована на здобуття учнями знань народознавчого характеру, “Поетичний театр” Р. Вейс

[36] допомагає учням здобути навички виразного мовлення, театр “Ступені”[229] працює для школярів, які стануть в подальшому вихованцями театрального відділення, театр Т. Белоконевої [24] “Граємо з лялькою” – фольклорний і обмежує коло знань і вмій цієї областю, навіть існуюча орієнтовна “Програма уроків театру” для школярів 3-4 класів [102], покликана широко ознайомлювати учнів з сценічним мистецтвом, і все ж таки ці програми використовуються переважно в позашкільній діяльності, тому існуючий досвід можемо розглядати тільки як дотичний до нашого дослідження.

Мета і завдання наших програм полягають у створенні спектаклю, коли враховується програмний зміст з будь-якої дисципліни (читання, природознавство, позакласне читання, математика, фізична культура) і формування естетичної культури відбувається шляхом залучення школярів до використання засобів театральної діяльності.

Суттєвою відмінністю наших програм сценічної творчості є те, що передбачається включення школярів у сценічну творчість на основі інтеграції змісту предметів. Теми і сюжети, тексти міні-вистав визначаються змістом конкретних тем уроків з дисциплін. Наприклад, театральна мініатюра “Говорила берізка з кленом” виконується на уроці природознавства “Рослини – частина живої природи” (4 кл.), фрагмент свята Водохреща на уроці – “Водойми. Джерела і ріки” (4 кл.), інсценізація “Говірки грибочки” на уроці математики “Збільшення та зменшення числа на одиницю” (1 кл.), міні-вистава “Кмітливий Барвінок” на уроці математики “Множення на 10, 100”.

Театральна діяльність, творчість у нашому дослідженні розглядається, як основа, *лабораторія* розвитку вмій, які використовуються у *театралізованій діяльності*.

Початковий етап – сценічна творчість. Залучення школярів до сценічної творчості обґрунтовується шкільними завданнями естетичного виховання. Колективний характер театральної діяльності зумовлює створення груп. Характерними рисами учасників групи (студії, класу) як дитячої спільності (за О.Л.Кононко) є: інтегративність – міра єдності всіх членів; мікроклімат, обумовлений самопочуттям кожного члена, психологічний комфорт; референтність – ступінь прийняття членами групи групових норм, еталонів; лідерство – ступінь домінуючого впливу тих чи інших членів на групу в цілому; спрямованість – соціальна цінність прийняття нею цілей, мотивів діяльності, орієнтацій; комунікативність інтелектуальна, емоційна, яку

визначають міжособистісні зв'язки емоційного характеру, домінуючий, емоційний настрій групи, волелюбність, обумовлена спроможністю групи протистояти труднощам і перешкодам [123]. Створення груп театральної діяльності, безумовно, допомагає працювати разом з однодумцями, відчувати красу спільної діяльності, отримувати насолоду від цих занять [228].

Блок А складається з трьох етапів і включає:

1. *Організацію сприймання вистав* (професійних, аматорських, шкільних), де перед школярами постають завдання:

- активізації емоційного сприймання;
- первинного виховання навичок логічно обґрунтувати враження (дитина “глядач-критик”) через розвиток мовного середовища.

У процесі спілкування із зразками духовної культури дитина здобуває певні знання, засвоює практичні навички, оволодіває способами самостійних творчих дій. Головне у цій ситуації – опанування здатності й бажання застосовувати здобуті знання за нових умов, що само по собі вже є достатньо освіченості та вихованості, оскільки передбачає включення механізмів *асоціативної уяви та потреби самовираження*, тоді ми зможемо говорити про виникнення інтересів і готовності до театралізованої діяльності. „Чим більше дитина бачила, чула і пережила, більше вона знає і засвоїла, тим більшу кількість елементів дійсності вона має у своєму досвіді, тим значнішою й продуктивнішою, за однаковості решти умов, буде діяльність уяви” [46, с. 11]. К.С. Станіславський навчає оцінювати виникнення потрібного стану для того, щоб використати його в практичній діяльності у виконанні вправ. Сценічна дія має бути внутрішньо обґрунтована, логічна, послідовна й можлива в дійсності. Уява є обов'язковою умовою правдоподібності фізичних дій. Щоб правдиво зіграти задоволення від смаженої гуски з пінопласту, треба бодай приблизно уявити собі смак справжньої гуски. Одна з найважливіших умов плідної акторської творчості – це стан *сценічного переживання*, на ґрунті якого розв'язуються будь-які творчі завдання [224, с. 53]. Сприймаючи прекрасне у мистецтві театру, респонденти відкривають прекрасне у собі, оточуючому житті, інших людей.

Учень усвідомлює, що за виразом обличчя можна визначити його ставлення до висловленої думки. Завдяки цьому увага глядача не розсіюється на елементи костюма, декорації, а зосереджується на словах і почуттях того, хто говорить. На це були спрямовані психологічні тести, малюнки, які є вправами на здатність до співпереживання.

2. *Бесіди про театр*, театральні вправи.

Ознайомлення вихованців з мистецтвом театру, сценічною творчістю спрямована на розширення знань, розвиток навичок сценічної творчості та впровадження їх в інші сфери. Використання засобів сценічної виразності уможлиблюють поглиблення емоційного “проживання” учнями знань з будь-яких дисциплін, як мистецьких, так і немистецьких.

Багатий мистецький матеріал впливає на *осмислення і висловлювання* учнями суджень щодо зорових образів вистави, музики, динаміки спектаклю, розуміння режисерського задуму та ін. Попереднє ознайомлення учнів з виставою, яка пропонується для перегляду, аналіз її, сприяє глибшому розумінню високохудожніх сценічних творів, здатності відточувати власні почуття, розвитку естетичного смаку. “Театр вимагає від дитини серйозної та тривалої напруги уваги, ще більше, ніж кінофільми. Театральна п’еса повинна супроводжуватися обговоренням і обміном думками” [160, с. 83].

Шляхом бесід, навідних питань, активізації словника (партер, бельетаж, фойє, ложа), пошуку інформації (коротка довідка про автора, акторів і т.д.) учителі ознайомлюють учнів із образною *мовою мистецтва*, вчать розкривати зміст і форми твору мистецтва, розвивають уміння *усвідомлювати художній образ*, виявляти своє *ставлення до мистецтва*, *співпереживати*, висловлювати *власну думку*. Головною вимогою до театрального дійства є необхідність яскравого емоційного забарвлення і наявність певної сюжетної лінії. Інакше результатом дитячої естетичної оцінки театрального дійства виявляється просто перелічення сюжетної лінії, дійових осіб, костюмів, акторів. Учителі підбирають вистави для перегляду, які сприяють створенню ситуації, що виводить учня на інтерпретаційний рівень: дитина не тільки описує те, що зображено в спектаклі, але й намагається осмислити власні спостереження, емоційно оцінити їх на власну думку, навіть, з позиції самого митця.

Учні молодших класів яскравіше проявляють інтерес до окремих видів мистецтва, виразніше проявляють театральні здібності. У цьому віці діти можуть пред’являти збільшені вимоги до якості художньої діяльності. Педагоги розповідають про *ляльковий театр*, *народний театр*, “*Вертеп*” як синтез мистецтв – музики, образотворчого мистецтва, літератури тощо, де провідна роль належить художнику як творцю ляльок, макетів, декорацій. Дітей знайомлять з різними типами ляльок: 1) просторові: петрушка;

маріонетки; тростеві; 2) площинні: тіньові (силуетні); тіньові (ажурні) – маріонетки.

Метою таких занять є формування навичок роботи з лялькою, розвиток інтересів до театрального мистецтва, бажання творити прекрасне власними руками, тобто до репродуктивної театралізованої діяльності. Для зорового сприймання використовуються тростеві ляльки із власного театру (“Колобок”, “Ріпка”, “Ходить гарбуз по городу”), репродукції з альбому театру Образцова, Харківського ТЮГу, фотографії театральних дійств тощо.

3. *Роботу власне над виставою*, де перед учнями постають завдання:

- визначення художньої ідеї майбутньої постанови;
- виконавські завдання (завдання на ідентифікацію, на розвиток уяви);
- завдання на оформлення вистави (музичне оформлення, виконання декорацій, костюмів, ляльок, бутафорію тощо), яке посилює враження учнів;
- навички оцінювання ідеї, змісту, композиції вистави й оцінювання спільних результатів та власних здобутків;
- виховання партнерства.

Створення спектаклю – не “просто сума зусиль окремих виконавців, а їх складна колективна взаємодія. Це ансамбль, в якому вага кожного визначається не тільки ступенем їх здібностей, але й гармонійним зв’язком з іншими” [228, с. 74]. Головне завдання, яке розв’язується в сумісній діяльності – надати можливість дітям для колективних переживань, створити їм радісний настрій.

При цьому дитина відчуває себе як “актор”, “режисер”, “сценарист” “художник”, “музикант”. *Робота над виставою, показ вистави* паралельним класам молодших школярів, молодшим дітям, батькам відбувається як на уроках, так і в позаурочний час.

У 1-2 класі початкової ланки діти займаються театралізованими вправами на *фланелеграфі, у тіньовому театрі*. Така форма роботи, як *гра-драматизація* відбувається в позаурочній та гуртковій роботі, а читання у ролях, складання *діалогів героїв, інсценування* – на уроці.

Читання у ролях проводиться після того, як твір був прочитаний і проаналізований у класі, це допомагає учням зрозуміти глибше ідею, зміст твору, уявити образи прочитаного, готує до виразного читання твору в цілому. Читання у ролях супроводжуються *театралізованими діями*, елементами фізичної дії (поворот голови, рухи корпусом, жести, кроки у бік партнера чи

від нього тощо). Кожна дія має бути природною, наслідувати логіці поведінки персонажа.

У 3-4^x класах учителі розпочинають роботу над *невеличкими спектаклями*, поєднуючи цю роботу з навчальними заняттями (практичне ознайомлення дітей з сценічними діями відповідно до авторських програм).

Виконавці повинні розуміти для чого, з якою метою персонажі говорять ті чи інші слова, чому і для чого роблять кожний крок на сцені. У роботі над *п'єсою, інсценізацією* більш чітко простежується необхідність спілкування, взаємодії. У зв'язку з цим учні у більшій мірі осмислюють значення колективних зусиль.

К.Станіславський говорив, що творчість розпочинається з віри в правду. Все має бути як у житті. Виконання етюду залежить від уяви учня. Отримавши завдання він спочатку має уявити, як би він діяв у житті, а потім за допомогою міміки виконати *завдання (етюд)* на сцені. Сценічна співдружність – “стремління зрозуміти що говорить, як відчуває, про що мовчить у цей момент партнер” [45, с. 18].

Відтак, спроможність дитини до ідентифікації себе з улюбленими образами дозволяють педагогам через театральну гру позитивно впливати на естетичну культуру молодших школярів. Більш того, працюючи над образом, дитина вчиться розуміти *мотиви діяльності* людини, встановлює *причинно-наслідкові зв'язки* вчинків та подій, вчиться ставити себе на місце персонажа, якого він представляє, тобто, вмінню *розуміти іншу* людину, побачити світ очима тієї людини, відчути її *емоційний стан*, її біду, радість, вміння співпереживати.

Для реалізації програм та положень методики Блоку А на основі адаптації досвіду дошкільного виховання Л.Артемової розроблено ігрові завдання (табл. 1.1), які дають змогу вирішити безліч завдань експериментальних програм (додатки З, К, Л, М, Н), націлюють вихованців позитивно ставитись до театру, емоційно сприймати мистецтво театру, власну театральну діяльність та діяльність однолітків, розуміючи зміст, форму вистави, відчуваючи при цьому виразність слова, кольору, музики, пластики у творах мистецтва, емоційно реагувати, виявляти здатність до співпереживання, проявляти інтерес до театру як мистецтва, до власної сценічної діяльності.

Різноманітність тематики, засобів вираження, емоційність театралізованих ігор дають можливість використовувати їх з метою всебічного

виховання особистості. Яскраве зображення соціальної дійсності, явищ природи засобом сценічного мистецтва знайомить дітей з навколишнім світом в усьому його розмаїтті. Доцільно поставлені запитання спонукають їх міркувати, аналізувати, робити висновки і узагальнення. Завдяки урізноманітненню форм і методів виховної роботи як на уроках, так і в позаурочний час, молодші школярі набувають високих художніх смаків, поглядів та ідеалів.

З огляду на методику дослідження, далі розглянемо Блок Б – залучення школярів до театралізованої діяльності (використання емоційних засобів виразності сценічної творчості для поглиблення емоційного “проживання” учнями знань):

Б 1 – на уроках мистецьких дисциплін (і на уроці читання);

Б 2 – на уроках немистецьких дисциплін (виходячи з доцільності теми та дидактичної мети уроку);

Б 3 – у позаурочних заходах мистецького спрямування (літературно-музичні вечори, вечорниці, концерти, конкурси тощо);

Б 4 – у позаурочних заходах немистецького спрямування (художнє оформлення спортивних змагань, предметні олімпіади, мовні вечори, математичні “Кенгуру”, КВК, заходи з народознавства тощо).

Введення Блоку Б – постійне намагання активізувати навички сценічної творчості, здобуті при виконанні завдань Блоку А. Виховний процес по змісту блоків відбувається *як послідовно, так і одночасно*. Єдність визначених урочних і позаурочних форм забезпечувалася тим, що знання й навички, придбані на уроках естетичного циклу, закріплюються й розширюються в позаурочний час і навпаки. До позаурочних форм роботи входять екскурсії до театру, участь у шкільному театрі, репетиції вистав, виготовлення декорацій, костюмів, ляльок, робота з сценічного мовлення, руху тощо. Проведення екскурсій до театру, пізнання творів театрального мистецтва сприяє розв’язанню навчально-виховних задач, прилучає учнів до зразків високої духовної культури минулого й сучасного; виховує естетичне ставлення до навколишнього світу; стимулює розвиток творчих здібностей вихованців, формує емоційно-оцінні орієнтації в світі мистецтва.

Спочатку охарактеризуємо методику Блоку Б 1 – проведення уроків мистецького циклу, де театралізована діяльність впроваджується цілісно як сценічна постановка. Наприклад, читання твору в особах, інсценізація музичного твору, міні-вистава, пластична інтерпретація, анімація картинок

тощо. Так, на уроці образотворчого мистецтва (4 кл.) “Створення театральної декорації на свято Василя”, учні виконували інсценізацію народного обряду “Водіння Кози”, ознайомились з *театрально-декораційним живописом*, виконували *театральну декорацію* до свята Василя та *анімацію героїв-колядників*, яких вони “прилаштували” на створеній за урок декорації. Герої, “вдягнуті” у костюми ряджених, у кожушки, дівчатка у хустинках з яскравими візерунками, хлопці у сірих овечих шапках “крокували” намальованою зимовою доріжкою.

Відомий композитор Д.Б. Кабалевський про значення мистецтва для дітей говорив, що залишаючи неповторне враження на все життя, воно вже у ранньому віці дає уроки не тільки краси, але й моралі й толерантності. Чим змістовніші та цікавіші ці уроки, тим легше та успішніше йде розвиток духовного світу дітей. Кількість і якість цих уроків, насамперед, залежить від батьків та вихователів.

Впровадження театралізованої діяльності передбачає, опору на перший блок нашої методики. Учитель початкових класів враховує специфіку сприймання молодшими школярами творів мистецтва, доповнює сприймання необхідними питаннями, рекомендаціями, своїми міркуваннями, власним досвідом. Виконуючи ті, чи інші театралізовані дії збуджуються творчі думки дітей, активізується їхня пізнавальна діяльність.

Детальніше охарактеризуємо Блок Б 2 – введення до уроків немистецького циклу окремих елементів сценічної творчості. Театралізовані ігри на уроках уможливають отримати міцні знання з предмету і оволодіти вміннями музичного, візуального, театрального, хореографічного мистецтв:

- співати пісні, виразно інтонуючи;
- грати на елементарних музичних інструментах;
- розрізняти музичні інструменти за тембром;
- пластично інтонувати музичні твори;
- інсценувати українські народні обрядові пісні;
- порівнювати художні образи у різних видах мистецтва;
- спостерігати за натурою, з метою передачі у малюнках її особливостей;
- передавати виразні особливості форми і розміру предмета різними художніми засобами;
- давати словесно-образну характеристику форми тварин на основі спостереження за їх поведінкою у природі;

- ілюструвати запропоновані музичні твори з передачею яскравих образних характеристик;

- висловлювати власне ставлення до творів хореографічного та театрального мистецтва, художніх та документальних фільмів.

Розглянемо театралізовані ігри на уроках немистецького циклу, які носять також пізнавальний характер.

Наведемо декілька прикладів дидактичних ігор, які активізують сприймання, полегшують розв'язання дидактичних завдань, зацікавлюють, допомагають глибше осмислити поняття.

“Кому належать речі” – формуються в учнів вміння класифікувати предмети, вміння використовувати їх згідно з професією, виховуємо любов та повагу до людей праці, вміння оцінити працю, побачити красу людини в труді.

“Знади місце” – формуються в учнів вміння правильно розміщувати ігровий матеріал, обережно, дбайливо до нього ставитись, розвиваємо вміння класифікувати, логічне мислення, виховуємо охайність.

“Створи речення” – формуються вміння в учнів складати з слів речення, правильно їх розташовувати, наповнювати образними висловами, розвиваємо мовленнєву активність.

“Закінчи речення” – формуються вміння учнів доповнити речення словами, розвиваються навички власного міркування про предмети, явища, розвивається фантазія, мислення, мовленнєва активність.

“Словесне малювання” – формуються вміння наловлювати “словами” ілюстрацію до знайомого твору, використовувати образні вислови, епітети, метафори, порівняння. Розвивається мовленнєва активність, естетичний смак, чутливість сприймання.

Тепер наведемо приклади “режисерських” ігор.

“Добро-зло” – формуються вміння за допомогою ляльководіння, мовленнєвої виразності пізнати “характер” тваринки. Уточнюються і закріплюються уявлення про “добро-зло”, зовнішній вигляд, рухи, звички тварин, птахів. Закріплюються навички сприймання, розвивається уява, фантазія, виховується естетичний смак.

“Музичний настрій” – формуються вміння за музичним уривком передати настрій персонажу. Можна обирати будь-які ляльки. Формуються навички сприймання й співпереживання героям – веселий, радісний, сумний тощо. Закріплюються навички ляльководіння. Розвивається увага, творча уява, фантазія.

Завершимо розгляд прикладами ігор-драматизацій, які розвивають навички сценічної творчості (виразність мовлення, інтонація, дикція, сила голосу, творча уява, пластика, сценічний рух, ляльководіння, міміка, жестикуляція, пози, “контакт очей” тощо) й безпосередньо формують естетичну культуру молодших школярів (сприймання, фантазія, інтерес, самостійність, смак, оцінка, співпереживання тощо).

“Наша казка” – формуються вміння створювати власні казки, завершувати їх, передбачати в них елементи чарівності. Розвивається творча уява, творче сприймання, фантазія, вміння “зіграти-розповісти” казку, виразність мовлення, самостійність задуму.

“Загадки” – формуються вміння створювати власні загадки у віршах. Розвиваються вміння декламувати, закріплюються уявлення про добро, зло, красу, скромність, вміння показати їх у порівнянні з злом, жорстокістю, лінню, брудом, грубістю, співпереживати разом з “героями-загадками”. Розвивати фантазію, уяву, кмітливість, винахідливість, прищеплювати естетичні смаки.

“Подарунки” – формуються вміння визначити образ, знайти “зернину”. Подарунки можуть бути будь-які, з лісу, саду, городу, лану, з магазину. Розвивається кмітливість, інтерес, творча уява, фантазія, закріплюються поняття “розмір”, “форма”, “спосіб вживання” тощо. Прищеплюються естетичні смаки.

“Добридень, осіню!” – формування вмінь створювати образ осені, знаходити “зернину”. Вчити дітей виконувати рухи відповідно до мелодії (дощ, літаюче листя, парасолька), прислуховуватись до змісту пісні. Розвивати пластичність, вміння виконувати рухи згідно з музичним твором, почуття ритму. Виховувати вміння насолоджуватися власним показом та показом однокласників, співпереживати, розвивати інтерес, виховувати естетичні смаки.

Беручи участь у грі-драматизації, дитина перевтілюється, “входить” в образ, “живе життям” створеного образу. Драматизація ґрунтується на власних діях виконавця ролі, який при цьому використовує ляльку чи сам стає персонажем. Учень при цьому грає сам.

Пізніше драматичні ігри розширюються й стають пластичними. Радість, яку отримує дитина від пластичної іграшки, без сумніву, аналогічна тій насолоді, яку отримує дорослий, коли бачить пластичний художній твір. Звідси можна зробити висновок, що використана дитиною іграшка завжди жива, драматична. Поступово драматична гра насичується змістом.

Паралельно діти беруть участь у невеличких спектаклях ляльок, маріонеток, тіней, виконують ролі у виставах за текстами знайомих їм творів. Театралізована діяльність стає конкретнішою за змістом, доцільними стають створення тимчасових *груп за видами театралізованої діяльності у позаурочний час*.

Докладніше розглянемо Блок Б 3 – *залучення школярів до використання театралізованої діяльності у позаурочних заходах мистецького спрямування*. Театралізована діяльність дітей організовується вранці, ввечері в нерегламентований час, представлена заняттями з різних видів діяльності (драматичної, театральної, музичної, образотворчої, хореографічної), або спеціальними заняттями з виразного мовлення, культури мовлення, сценічної мови, сценічного руху, пластики, ляльководіння тощо.

Учні беруть участь в усіх видах театралізованої діяльності, у *колективних, групових і індивідуальних формах*, у невеликих підгрупах, що дозволяє педагогу індивідуально працювати з вихованцями. Це досить важливо: сумісна творча діяльність дітей і застосовування індивідуального підходу. Кожна група формується по-різному – залежно від змісту занять та психофізіологічних особливостей учнів.

Робота в тимчасових групових об'єднаннях, у яких нараховується від 2-х до 7 школярів, дозволяє інтенсивно спілкуватись, кооперувати свої зусилля у пошуках інформації, самостійно вирішувати проблеми. Творчий потенціал групової дії збільшується пропорційно кількості учасників групи, двоскладова група сприяє навчанню на репродуктивному рівні.

У позаурочний час проводяться *заочні екскурсії* – форма проведення заняття у театральній студії вчителями або фахівцями (*“Ляльковий театр малятам”*, *“В гостях у казки”* та ін.) відповідно до інтересів учнів, їх смаків, заходи образотворчого мистецтва, музики, театральної діяльності, художньої праці перетворюються в єдиний концерт, спектакль, свято, де кожний учень стає членом колективу, поєднаного спільною метою. Наприклад, таким святом став конкурс *“Принцеса з дитинства”*, де молодші школярі показали загальний рівень виховання естетичної культури, продемонстрували рівень сценічної культури: вміння спілкуватися з глядачами, вільно триматися на сцені, рухатись під музику. Показали свої вміння визначити колорит та хореографічний малюнок танцю, його можливості виражати почуття, емоції, переживання, красу, вміння підбирати костюм у відповідності з композицією, задумом, характером, образом, навички пластики, руху, фантазію, навички

сценічного мовлення, дикції, співу, особисті інтереси, смаки, уподобання, бажання створювати красу.

Останнім розглянемо Блок Б 4 – *залучення школярів до використання театралізованої діяльності у немистецьких заходах*. У процесі виготовлення ляльок, декорацій та їх монтування школярі здобувають різносторонні навички у роботі з різними матеріалами та інструментами. Працюючи над *створенням костюму*, ляльок, вихованці глибше розуміють зміст твору, удосконалюють образ, орієнтуються в сценічній ситуації, усвідомлюють образотворчі можливості ляльки, музичні можливості, коли *підбирають музику* для образів ляльок, окремих вистав-мініатюр, музичного оформлення спортивних змагань, олімпіад тощо. Підбираючи музику, учні створюють *хореографічні композиції* для спортивних свят (свято “*Нептун*” в басейні, театралізована гра “*Золоті рибки*”); підбирають колористичну гаму для спортивних костюмів, моделюють рухи під час фізкультурних композицій тощо. Так, свято з *народознавства* “*Входини до світлиці*” відбувалося на надзвичайному піднесенні. Школярі продемонстрували навички сценічного мовлення, виконуючи *літературну композицію* “*У господі*”, навички сценічного руху при виконанні *хореографічної композиції* “*Подоляночка*”.

Впроваджуючи власну методику, розподілимо методи відповідно до визначених блоків і охарактеризуємо їх:

- *пояснювально-ілюстративні методи*: (персоніфікованого спілкування, бесіда, сприймання мистецтва, наочного атрибуту, виразного проголошення слова, переконання “зараження”);

- *репродуктивні методи*: (мовного спілкування, пантоміми, усамітнення, оцінної активності, активної дії слова, виступи перед аудиторією, імпровізації своїми словами, добирання дії, репродуктивної образотворчої діяльності, гра, метод прикладу (наслідування));

- *проблемного викладу*: (сприймання мистецтва, метод ігрової імпровізації, гра);

- *частково-пошукові, евристичні*: (організації предметно-просторового середовища, дієвого аналізу, гра, евристична бесіда).

Метод мовного спілкування. Просторова організація мовного спілкування вимагає розмову співбесідників, сидячи один проти іншого, у розмові двох учні сидять напроти, паралельно та під кутом один до одного. У бесіді трьох зручніше сидіти двом проти одного. Група з чотирьох поділяється на діади, які сидять візаві. У діаді полеміку ведуть напроти, співробітничують

під кутом, виконуючи спільну роботу поруч. Круглий стіл створює атмосферу рівноцінності спілкування. Мовне спілкування у групах сприяє формуванню естетичної культури, особистісної внутрішньої культури та експресії поведінки за допомогою:

- Інтонації (різноманітна, монотонна, рухлива);
- Дикції (ясна, чітка);
- Тембру голосу (різноманітний, монотонний, рухливий);
- Регістру звучання голосу (високий, низький, середній);
- Сили голосу (сильний, слабкий, помірний);
- Тембру мовлення (благозвучний, глухий, дзвінкий);
- Міміки (статична, рухлива, виразна);
- Контакту очей (дотримується, недотримується);
- Домінуючих фізіономічних масок (усміхненість, доброзичливість, похмурість, злобність);
- Жестикуляції (рухлива, стримана, надлишкова, помірна);
- Поз (розслаблені, напружені, вільні, закуті, природні) [85,55].

Поступово виконання ролі активізує учнівські мовні уміння, діалогічна гра спонукає ставити партнеру запитання чи відповідати на них, емоційно подати себе, розігрувати роль. Емоційно розіграти (подати) образ, допомагає *метод пантоміми*. Він стає провідним засобом зображуваного. Образи народжуються не з інтонації та змісту реплік, а з дій персонажів, міміки, рухів.

Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку включають не тільки прагнення брати участь у спільній діяльності з однолітками й дорослими, а також потребу в усамітненні, що виникає час від часу. Оптимального балансу спільної і самостійної театралізованої діяльності дітей забезпечуємо *методом усамітнення*, який полягає в улаштуванні театральної зони, “куточка казки”, а також “тихий куточок”, у якому дитина залишається наодинці і репетирує будь-яку роль перед дзеркалом, ще раз переглядає ілюстрації до спектаклю тощо.

Важливим засобом формування естетичної культури особистості в процесі театралізованої діяльності, витоками індивідуальних знань і соціального досвіду є *організація предметно-просторового середовища*. Для реалізації індивідуальних інтересів, нахилів і потреб школярів предметно – просторове середовище забезпечує право і свободу вибору. Тому в зоні театралізованої діяльності ми маємо різні види лялькового театру, ширму для його показу, дитячі малюнки тощо. Крім того періодично поновлюємо

матеріал, орієнтований на інтереси різних дітей. Це створює умови *методу персоніфікованого спілкування* педагога з кожним вихованцем. При цьому предметно – просторове середовище повинно не тільки забезпечувати сумісну театралізовану діяльність дітей, але й бути основою самостійної творчості кожної дитини, своєрідною формою його самоосвіти.

Розкриттю творчих здібностей дітей сприяють також і спеціальні поліфункціональні приміщення (музичний та театральний зали, гримерна, “кімната казок” тощо), де проводяться спеціальні заняття з театралізованої діяльності дітей, робота над різноманітними святами і розвагами. У “Школі радості” В.О. Сухомлинського була обладнана спеціальна кімната казки: “Кожна картина, кожний наочний обряд загострювали сприймання художнього слова, глибше розкривали ідею казки” [233]. Навіть освітлення в кімнаті казок відіграло дуже велику роль.

Врахування вікових особливостей дитини як грані його індивідуальності зумовлює вікову адресність обладнання та матеріалів у театральній зоні. Так наприклад, у групі дітей 5-6 річного віку у даній зоні будуть іграшки – тварини для театральних сценок, куточок ряджених, для дітей 7-9 річного віку більш змістовно представлені види театрів, а також різноманітні матеріали, атрибути до вистав тощо. Враховуючи статево-рольові особливості школярів, зони театралізованої діяльності повинні відповідати інтересам як хлопчиків, так і дівчаток.

Робота розпочинається *методом організації сприймання мистецтва*. Завдання педагогічного керівництва процесом *сприйняття й оцінювання* дітьми твору мистецтва полягають у тому, щоб спочатку – створити умови (підготувати) учнів до емоційного сприймання, допомогти дитині відійти від безпосередньої *чуттєво-емоційної* реакції до її можливого для даного віку осмислення. Вербальні оцінки мають становити єдність *раціонального й емоціонального* моментів, носять цілісний, асоціативно-образний характер у сполученні з логічною аргументованістю й доказовістю. Насолоджуючись красивими речами, вихованці проявляють активно-дійове ставлення до навколишнього світу, насолода стає метою, естетичною потребою, породжує за допомогою емоцій вольовий, діяльнісний момент.

На нашу думку, глибше осмислити сприйняте учням допомагає інтерактивний *метод бесіди* за запитаннями і завданнями до творів. Питання не повинні контролювати в основному тільки розуміння змісту твору, або сценічної замальовки тощо, це мають бути питання про засоби виразності,

інформацію про світ, театральних діячів, композиторів, митців, уміння насолоджуватися.

Методом виключної сили є *метод прикладу* – живих конкретних людей, а також приклад героїв театральних вистав. Психологічну основу прикладу становить *наслідування*, завдяки якому молодші школярі оволодівають морально-естетичним досвідом. Оскільки наслідування не завжди носить безпосередній характер і здебільшого спостерігається в опосередкованій формі як не механічний процес, не автоматичне перенесення рис, якостей, досвіду певної особистості, воно, впливаючи на почуттєво-емоційну сферу, поглиблює відчуття насолоди і спонукає до творчості. Виконуючи гру-драматизацію, що ґрунтується на власних діях виконавця, для полегшення знаходження характеристики образів ми застосовуємо *метод наочного атрибуту* – ознаку персонажа, який символізує його типові якості, ознаки. Якщо немає костюма для виконання ролі виготовляємо емблему, за якою діти пізнають зображуваного героя в іграх “Добро-зло”, “Наша казка”, “Загадки”, “Подарунки”, “Добридень, осіню!”. Учні творчо зображують образ, глядачі оцінюють його, впізнають, підказують. Поступово приходиться вміня – після спостережень за однолітками.

Метод спонукання до оцінної активності являючись формою реалізації потреби в естетичній насолоді молодшого школяра стає ефективним засобом духовно-творчого розвитку, якщо його судження емоційно інтелектуальні, спираються на первісні естетичні знання і знання про мистецтво.

Молодші школярі, у зв'язку з психологічними особливостями, не можуть самостійно оцінити і проаналізувати художні твори. Викладаючи новий матеріал із використанням театральних творів, інсценізацій, творів живопису, скульптури, музики, педагоги пробуджують й узагальнюють естетичні враження дітей, розширюють їхній досвід спостереження навколишнього, заохочують до творчості. За допомогою вчителя учні вчаться сприймати художні твори цілісно, намагаються висловлювати своє ставлення до побаченого, оцінити його.

Вибір та читання п'єси, за якою будуть виготовлятися та конструюватися ляльки, вибір матеріалів та інструментів проводиться *практичними методами*. Спочатку проводиться робота над створенням ляльки (виготовлення голови з пап'є-маше, оздоблення голови, фарбування, перука). При цьому дітей знайомимо з технікою роботи з гуашшю, прийомами виготовлення перук з хутра, ниток, тканини. Розкрій та пошиття тулубу ляльки

та одягу, оздоблення костюму, виготовлення рук, ніг ляльок, збирання їх проводиться у *індивідуальній формі* з вихованцями, які працюють над конкретним героєм вистави. Виготовлення декорацій та бутафорію розвиває вміння вихованців користуватися лобзиком, гачком, голкою, що дозволяє засвоїти технології декоративно-ужиткового мистецтва.

Накопичення з першого класу мінімуму театральних вражень, зберігання в пам'яті перших театральних уявлень належить спектаклю, який пропонує учитель. Основою попередньої роботи залишається *бесіда* (попередня, за змістом, підсумкова). Бесіда може поглибити сприймання, або навпаки вбити все живе. Суттєвим є те, яким чином бесіда проводиться, яка мета ставиться.

Бесіда за змістом розпочинається *переказом*. Завдяки роботі над переказом відбувається розвиток мовлення, набуваються вміння передати своїми словами побачене. У процесі переказу не можна нічого нав'язувати дитині. Але іноді, діти не вміють зацікавити інших учнів і не доводять розповідь побаченого до кінця [160, с. 83], тому найефективнішою є робота з казкою.

Метод звернення до літературного матеріалу, до народної казки, залучає учнів до скарбниці української національної культури. Роль, яку виконує дитина, вимагає від неї ясної, чіткої вимови, тому в роботі над виразністю реплік персонажів, особистих висловлювань помітно активізується словник учня, вдосконалюється звукова культура мовлення.

Особливу увагу педагог приділяє вмінню діяти словом, тому що через слово розкриваються думки, почуття, прагнення персонажів. Керівник застосовує *метод активної дії слова* на партнерів, привчаючи усвідомлювати зміст кожної фрази, ролі, бачити ті предмети і факти, на які натякають слова тексту. Педагог звертає увагу на мову дітей, стежить за її вдосконаленням: як дитина виражає свої думки й почуття, як розповідає про свої справи, книги, фільми, як відповідає на уроці. Невміння виражати свої думки у творах позначається, навіть, у вихованців старших класів.

У мові передається не тільки логічний зміст, але й естетичні враження, слово має чуттєвий тон, багатозначність, образність. “Музика слова, – писав Б.Л. Пастернак, – явище зовсім не акустичне й складається не з благозвучності голосних і приголосних, окремо взятих, а у відповідності значення мови, у “звучанні”. Розвиток мови передбачає засвоєння не тільки змістовного, але й образного, емоційного боку мови: “Чим виразніше мовлення, тим більше воно мовлення, а не тільки мова, тому що чим виразніше мовлення, тим більше в

ньому виступає мовник; його обличчя, він сам” [210, с. 190]. Поняття “виразність мовлення” має інтегрований характер і включає в себе вербальні (інтонаційна, лексична та синтаксична виразність) і невербальні (міміка, жести, поза) засоби виразності.

Підтримуючи думку фахівців про те, що навчання виразному читанню та мовленню доцільно здійснювати поетапно, діти за допомогою вчителя:

- всебічно ознайомлюються зі змістом твору;
- визначають мету асоціацій, пов’язаних із естетичним сприйманням;
- виокремлюють основну думку (ідею);
- визначають головну мету читання;
- відпрацьовують окреслену розвиваючу дію окремих частин, епізодів;
- вияснюють наскрізну дію читця [40, с. 88].

З огляду на значущість сили й краси звучного слова, необхідно, щоб переживання емоційного фарбування слова йшло від сприйняття на слух – від виразного читання. Самою природою звучного слова визначено основу проникнення слова у свідомість – його *виразного проголошення*. Виразне читання – засіб, завдяки якому вчитель у процесі роботи над художнім твором викликає в дітей співпереживання, допомагаючи їм збагатитися високими помислами й шляхетними почуттями, підняти на більш високий рівень формування естетичної культури молодших школярів.

Для розвитку виразності мовлення учителі підбирають вправи, в яких кожна дитина змогла б передавати свої емоції, почуття, побажання та погляди не тільки в звичайній розмові, але й публічно, не соромлячись слухачів. Це важливо: іноді люди змістовні, володіючи мовленням, невпевнені в собі, незвичні до публічних виступів, що досить присутності двох-трьох сторонніх осіб, щоб вони не вимовили ані слова. Звичку до виразності публічного мовлення можна виховати *методом залучення дитини до виступів перед аудиторією*. Величезну допомогу в цьому можуть надати заняття театралізованою діяльністю, які створюють умови для відчуття колективної природи сценічної творчості, допомагають співпереживати, зрозуміти реакцію глядачів, осмислити свій виступ.

Актуальними, стосовно нашого дослідження є *метод переконання “зараження”*, пов’язаний з методом зацікавленості до естетичної діяльності; організацією виховної естетичної ситуації; стимулюванням до творчості [147, с. 106].

Як на уроках мистецького, так і на уроках немистецького циклів найбільш продуктивним, “емоційним методом” навчання і виховання учнів молодшого шкільного віку є *гра*. У грі дитина пізнає та опановує світ, вчиться спілкуванню, перебуває у рольовому тренінгу. Театр дуже близький до дитячої гри, тому вважається найбільш результативним засобом розвитку перелічених навичок.

Методичною основою організації творчої діяльності дитячого театального колективу слугує *метод ігрової імпровізації*. Він тісно пов’язаний з методом *дієвого аналізу*, який розроблений театральним педагогом М.О. Кнебель [104]. Метод дієвого аналізу можна відобразити в трьох етапах: літературний текст, власний імпровізований текст в етюдах, літературний текст. Метод ігрової імпровізації близький трьом етапам методу дієвого аналізу [87]. Якщо дорослій людині під силу використати етюдний етап, то молодші школярі затримуються на *імпровізації своїми словами*, щоб затвердитися у своїй авторській (співавторській) позиції.

Володіння навичками театралізованої дії молодшими школярами розпочинається з уміння бачити дії в реальному житті, з уміння розрізнити їх і розуміти розвиток і перебіг. Творчому рівню вивчення матеріалу передуює репродуктивний рівень, а це означає, що прагнучи до вершин творчості в навчальній діяльності, учитель має сполучати методи репродуктивні й творчі в естетичному розвитку дітей [163].

Репродуктивні навички стають основою для “технічного” втілення задуму. Тому використовуємо *репродуктивний метод добирання дії*, у якому відпрацьовуються вміння свідомо виконувати задані дії, диктовані не тільки реальними обставинами, а й обставинами уявними. Значимішим є вміння створювати з них образ, який виражає певний зміст. Це, у свою чергу, пов’язане з умінням добирати дії. Таким чином, художнього смислу дія набуває тільки в контексті попередніх та наступних вчинків.

Важливим є *метод репродуктивної образотворчої діяльності* – учні виконують театральньо-декораційний живопис, що сприяє розвитку просторового мислення молодших школярів, створюють різноманітні сценічні рішення, які формують активну світоглядну позицію глядача через вплив на його почуття, створюють театральні афіші, “Запрошення” до театру, зосереджуючи увагу на зоровому образі вистави, який виявляється першоосновою його задуму. Процес роботи збуджує потребу в учнів ділитися власними художніми емоціями та почуттями.

Метод репродуктивної образотворчої діяльності застосовується як розвиток допитливості та дослідницької зацікавленості молодших школярів. Створюються можливості для моделювання, пошуку та експериментування з різними матеріалами (тканина, папір, природний матеріал, хутро, костюми для ряджених тощо) у підготовці атрибутів, декорацій, ляльок та костюмів тощо.

Охоплення театралізованою діяльністю учнів в урочний та позаурочний час потребує співтворчості батьків, вихователів, учнів для створення “єдиного естетичного поля” пізнання навколишньої дійсності. Батьки відвідують театр разом із своїми дітьми, обговорюють вистави, обмінюються враженнями, допомагають оцінити учнівську діяльність в колективі, керують журі при проведенні позакласних заходів (вікторин, КВК, змагань тощо). Допомагають створити атрибутику, ширму для лялькового театру, театральну зону, або “куточок казки”, а також “тихий куточок”, у якому дитина залишається наодинці і репетирує будь-яку роль перед дзеркалом, костюми та декорації для ігор-драматизацій тощо.

Після проведення різноманітних заходів батьки допомагають дітям випускати, тиражувати стіннівку “*Юний актор*”, у якій висловлюють власне враження від відвіданих спектаклів, від гри дітей, пестять успіхи дітей, у толерантній формі вказують на деякі недоліки, огріхи в діяльності дітей, інформують батьків класу та школи про значення театралізованої діяльності, друкують учнівські та батьківські відгуки. Використовуємо *активну участь* батьків учнів, дорослих також у підготовці до театралізованої діяльності у немистецьких заходах. Це дозволяє подолати психологічний бар’єр, штучну ізоляцію дітей різного віку, можливість спілкування один з одним і з дорослими. Така організація роботи з батьками дозволяє створити умови для набуття учнями знань, умінь і навичок, розвитку творчих здібностей, створює “єдине поле” для контактування з учнями інших класів та дорослими. Розширення кола спілкування дозволяє створити повноцінне середовище розвитку, кожній дитині – знайти своє особливе місце та одночасно стати повноцінним членом суспільства, сприяє самореалізації кожного та взаємозбагаченню всіх: дорослі та діти стають рівноправними партнерами у взаємодії.

Беручи участь у спектаклі або святі, школярі засвоюють досвід дорослих природно та невимушено, так як дорослі природно та невимушено особистим прикладом створюють зразки поведінки та способи діяльності. У спільній діяльності дорослих і дітей вихователі краще пізнають дитину, особливості її

характеру, темпераменту, мрії та бажання. Створюється мікроклімат, основою якого є повага до маленької особистості, піклування про неї, довірливі відносини між дорослими та дітьми, сприятливе середовище для формування естетичної культури вихованців.

Учитель і учень в процесі театралізованої діяльності самовдосконалюються. Емоційна співучасть дитини у переживаннях характеризує рівень естетично-морального світогляду особистості та суспільства. Здатність дієво виражати співчуття та співпереживання учителя наслідується учнями, викликає повагу і взаєморозуміння [32, с. 7].

Підсумовуючи вище вказане можемо побудувати структуру театралізованої діяльності відповідно до нашого дослідження (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Організація театралізованої діяльності молодших школярів

Визначені положення відображено в розробленій нами моделі формування естетичної культури молодших школярів, стрижнем якої є *театралізована діяльність* (рис. 2.2).

Модель становить комплекс взаємопов'язаних елементів навчально-виховного процесу: педагогічні умови, зміст, форми і методи організації театралізованої діяльності молодших школярів на уроках та у позаурочний час у мистецькій та немистецькій сферах відповідно до розроблених нами критеріїв формування естетичної культури молодших школярів.

Організація педагогічного процесу згідно з нашою моделлю, заснована на принципах творчого розвитку особистості, дозволяє не тільки розкритися особистості, але й надає поштовх для саморозвитку, відкриває простір для активного пошуку та напрацювання особистого ставлення до оточуючого світу та оточуючих людей.

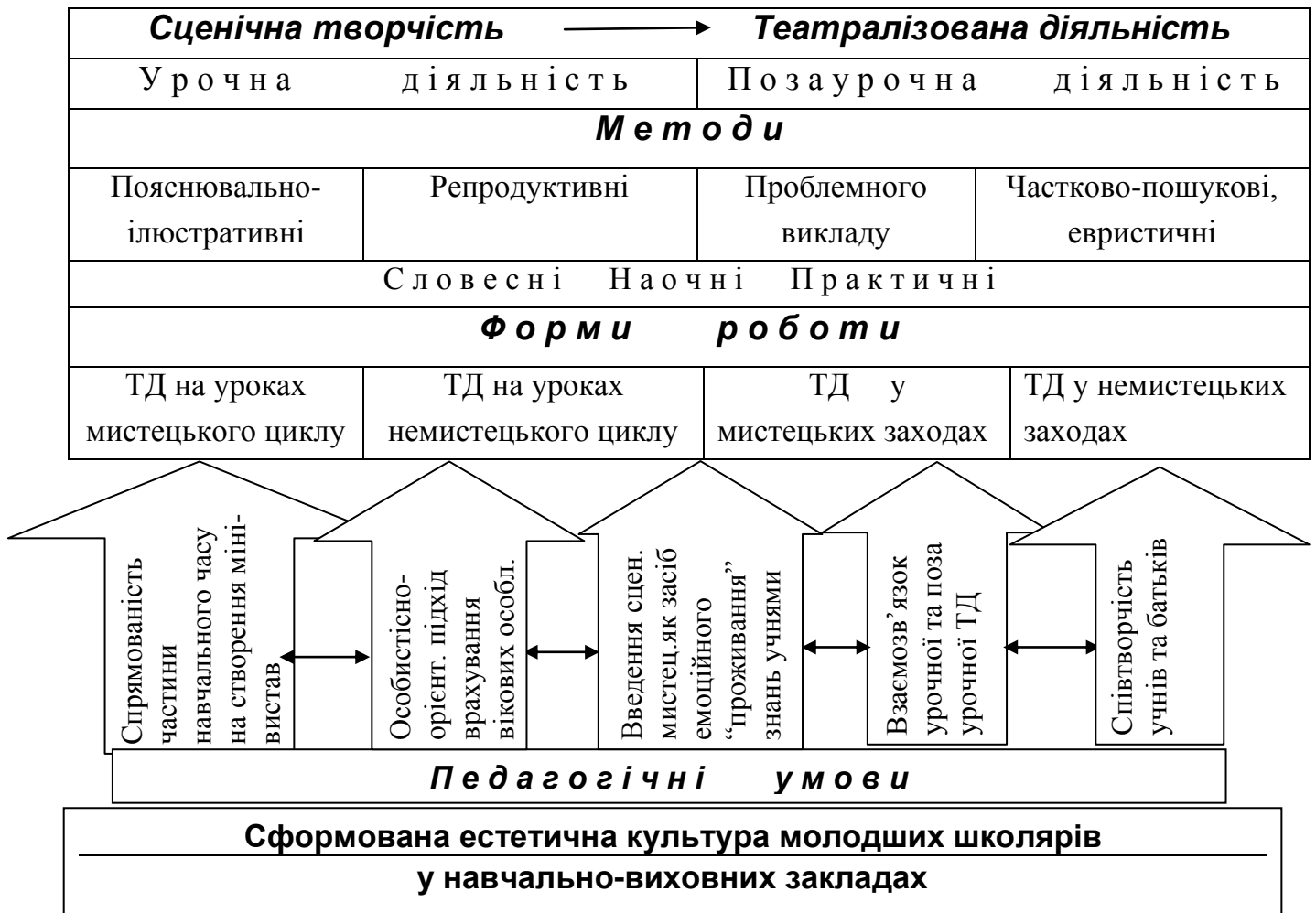

Рис. 2.2. Модель формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності

Найвагомішими чинниками сформованості естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності вважаємо:

- створення умов для розвитку *творчої активності дітей у театралізованій діяльності* (заохочення виконавської творчості, розвиток здібності вільно триматися під час виступу, спонування до імпровізації засобами міміки, виразних рухів, інтонацій тощо);

- залучання *дітей до театральної культури* (ознайомлення з театром, театральними жанрами, з різноманітними видами лялькових театрів, осягнення засобів сценічного мистецтва тощо);

- забезпечення *взаємозв'язку театралізованої з іншими художніми видами діяльності* в єдиному педагогічному процесі.

Беручи участь у театралізованій діяльності, діти ознайомлюються з оточуючим середовищем в усій його різноманітності через сценічні образи, виразність мовлення, колорит фарб, насиченість звуків, виразність міміки та

рухів. Правильно поставлені запитання спонукають вихованців думати, аналізувати, узагальнювати, робити висновки, насолоджуватись роботою.

Театралізована діяльність дозволяє вирішувати багато педагогічних задач, що стосуються створенню сценічного образу, формуванню виразності мовлення, інтелектуального та художнього виховання. Вона є невичерпним джерелом розвитку почуттів, хвилювань та емоційних відкриттів дитини, залучає її до духовного збагачення. Твори мистецтва хвилюють разом з персонажем чи подією, в процесі цього переживання складаються відповідні відносини та естетичні оцінки. Таким чином організована театралізована діяльність сприятиме підвищенню ефективності естетичного виховання та формування естетичної культури молодших школярів.

2.2. Реалізація методики формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності

Враховуючи зміст, педагогічні умови, методику формування естетичної культури молодших школярів ми розробили плани занять відповідно до визначеної методики, де спільним залишалася глибока емоційно-почуттєва насиченість всіх уроків та заходів.

Розглянемо Блок А – залучення молодших школярів до сценічної творчості, впровадження якого передбачало сприймання учнями мистецтва, набуття уявлень та знань про мистецтво, кінцевим результатом якого була постановка вистави.

Формування естетичної культури молодших школярів, спрямування його у сферу театралізованої діяльності виявляється неможливим без рефлексії, під якою у цьому разі мається на увазі усвідомлення та осмислення сутності простежених явищ. Найбільш важливим у процесі виявляється процес установлення закономірностей реальними предметами, явищами, їх властивостями, а також почуттями, емоціями та думками, викликаними за їхньої допомоги. Орієнтація дітей від самого початку сприймання дозволяє їм краще зрозуміти себе у контексті довколишньої дійсності, у спілкуванні, у театральній діяльності, у пізнанні високого мистецтва. Відбувається подальше розширення меж “відносно додаткового” бачення завдяки усвідомленню власного “Я” дитини.

Так, в Лебединській загальноосвітній школі I-III ст. №5 Сумської області, СЗОШ I-III ст. №9 м. Суми, СЗОШ I-III ст. №17 м. Суми наскрізним принципом навчання і виховання у навчальній роботі з формування естетичної культури молодших школярів стало залучення молодших школярів до власне сценічної (театральної) діяльності, яке розглядається як початковий етап оволодіння способами театралізованої діяльності. Об'єднання вихованців з метою підготовки вистави та взаємозалежність їх в процесі роботи сприяло вихованню колективізму, власної відповідальності, співпереживанню. Розглянемо зміст роботи за програмою “Ляльковий театр” (додаток 3).

Подаємо навчально-тематичний план (перший рік навчання). Програмою передбачено виконання 144 год. (в т.ч. теоретичних – 20 год., практичних – 124 год.), другого – 216 год. (в т.ч. теоретичних – 18 год., практичних – 198 год.). Заняття проводилися за тематикою, згідно з навчально-тематичним планом (табл. 2.1).

Навчально-тематичний план

Тема	Всього	Кількість годин	
		теоретично	практично
– Ляльковий театр. Бесіда “Мистецтво граючих ляльок”. Проведення розважально-пізнавальної програми “Театр очима дітей”.	3	3	–
– Вибір та читання п’єси, за якою будуть виготовлятися та конструюватися ляльки. Обговорення плану вистави.	6	–	6
– Обговорення характерів образів. Визначення дії, теми, ідеї вистави. Розподіл ролей.	6	–	6
– Пошук виразних можливостей ляльок у запропонованих обставинах вистави. Етюди з ляльками.	30	3	27
– Репетиції (за частинами, картинами, актами). Монтовані репетиції.	36	–	36
– Прогони всієї вистави. Генеральна репетиція.	30	–	30
– Робота над оформленням вистави. (обговорення ескізів ляльок і декорацій; виготовлення голівок з пап’є-маше, збирання, фарбування їх).	12 20	3 3	9 17
– Розкрій, пошиття тулубів та костюмів ляльок; оздоблення ляльок, костюмів; виготовлення декорацій, бутафорію.	30	3	27
– Виступи з виставами, екскурсії, відвідування вистав театру ляльок тощо.	10	–	10
Всього за навчальний рік	216	18	198

Робота у створеному театрі розпочинається з перевірки знань, умінь та навичок, які учні засвоїли на уроках мистецьких дисциплін, оскільки цими програмами передбачено розуміння учнями різних видів мистецтва як комплексного інтегрованого бачення, створення художнього образу. Застосовуємо ефективні методи і прийоми естетичного виховання засобами театру: формування пізнання (розповідь, пояснення, бесіда, навіювання, інструктаж, приклад, переконання); організації діяльності і формування

досвіду (вправи, педагогічні вимоги, доручення, виховні ситуації); методи стимулювання (заохочення, мотивація).

Бесіда про мистецтво театру ляльок, супроводжується показом та розповіддю про види ляльок різних систем (пальчиковий театр, рукавична лялька, лялька на палиці, лялька-маріонетка). Бесіда за змістом відбувається за допомогою запитань, заздалегідь продуманими вихователем (Де жила Попелюшка? Як з нею поводитися мачуха та сестри? Як Попелюшка з'явилась на королівському балу? Які риси характеру Попелюшки вам подобаються? Чому?). Ці запитання досить повно виявляють сприйняття змісту, спонукають думати, розмірковувати про стан почуттів від побаченого.

Глибше осмислити текст учням допомагають групи питань – перша група – *на сприйняття тематичного* задуму, сюжету, фактажу; друга – *виділення* головної думки твору (навіщо він написаний, як автор ставиться до написаного, якою людиною уявляється вам автор); третя – про *художню форму* твору (які слова, образні вирази найсильніше допомагають уявити...); четверта група питань – *на виявлення естетичного ставлення* – естетична оцінка учнями твору, сюжету, героїв, розв'язки, кульмінації, використання музика, різних видів театру, декораційного оформлення, костюмів тощо. Виконання поставлених завдань створює атмосферу творчого спілкування, готує вихованців до самостійної, цілеспрямованої театралізованої діяльності, покликаної допомогти учням виявити себе у словотворчості, рухах (мімічні й пантомімічні етюди, ігри), виразності мовлення й навіть, у складанні простих мелодій, пісень, сюжетів.

Задля того, щоб подарувати дитині можливість *перевтілення*, правильно розставляємо акценти: знаходимо деталі поведінки, постаті, ходи, інтонації голосу героїв, тоді дитина через саму себе розпізнає зовсім іншу людину, персонаж, інших (багатьох) з різноманітним їх характерів. Учні вивчають закони театрального мистецтва, його мову, тобто засоби спілкування, за допомогою яких відбувається саме перевтілення.

Важливими моментами на заняттях є розподіл ролей, *обговорення характеру образів, визначення ідеї, теми, дії вистави*. Слід зазначити на складність у роботі педагога, що виявляється у процесі розподілу роботи в гуртку, уникненні постійного висування на провідні ролі одних і тих же виконавців, виділенні у вихованців визначеного амплуа та розширенні діапазону виконуваних ними ролей. Особлива увага звертається на пошук *виразних можливостей ляльки* у запропонованих обставинах вистави,

виконання етюдів з ляльками на матеріалі вистави, створення образів п'єси для театру ляльок, які повинні бути типовими та узагальненими.

У процесі проведення монтованих репетицій та репетицій музичних етюдів враховуємо естетичний досвід молодших школярів, який ґрунтується на вже знайдених *діях ляльок*, вироблених навичках самих виконавців. Загальна *композиційність* вистави обумовлюється знаходженням *потрібного темпу*, остаточним вирішенням і відшліфовуванням основних відтінків вистави, внесенням необхідних корективів, установленням певних відтінків гри в окремих сценах. Генеральна репетиція вимагає необхідного порядку за ширмою (зокрема виконавці повинні знати свої місця, задачі, поставлені перед ними. Ляльки та реквізити повинні лежати на своїх місцях).

Далі розглянемо роботу гуртка театральної діяльності за авторською програмою “Театралізована діяльність” (додаток Н). Керівництво театралізованою діяльністю здійснюється як на уроках позакласного читання (в експериментальних навчальних закладах), так і на заняттях театального гуртка у позаурочній діяльності вчителем молодших класів, вихователем групи подовженого дня (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Навчально-тематичний план

№ з/п	РОЗДІЛИ ПРОГРАМИ	Кількість годин по класах			
		1 кл.	2 кл.	3 кл.	4 кл.
1.	Вступ	2	2	2	2
2.	Художнє оформлення театральної дії Виготовлення ляльок, декорацій, костюмів, реквізиту.	16	16	15	15
3.	Основи акторської майстерності Основи сценічної мови Гімнастика обличчя.	8	8	8	8
	Робота над виразністю, дикцією. Розвиток голосу. Розвиток дихання.	14	14	16	16
4.	Основи сценічного руху Основи ляльководіння Розподіл та вивчення ролей. Репетиції.	12	12	10	10
5.	Музичне, шумове та світлове оформлення театральної дії.	8	8	9	9
6.	Вистава	8	8	8	8
7.	Всього	68	68	68	68

Цілеспрямоване формування спеціальних (театральних) умінь відбувається поетапно. На кожному етапі визначаються завдання, які враховують психологічні аспекти вікової групи та методіку проведення театральної діяльності учнів відповідно до змісту програми.

Так, наприклад, у 1 класі надається перевага опрацюванню *образів театру тіней*, формуються вміння слухати-розуміти читання вчителя, копіювати його мову, інтонацію, виразність. У 2 класі продовжується робота у *ляльковому театрі*, де формуються вміння працювати з лялькою, створювати образ, працювати за ширмою, слухати партнерів. До 3 класу школярі навчаються розуміти фактичний зміст твору, вміють виділяти основних персонажів або дійових осіб, характеризують їх, вільно працюють за ширмою. Тому 3-4 класи починають працювати над *інсценізаціями, драматичними спектаклями*.

Вступний інструктаж учитель проводить *за допомогою бесіди* “Століття позаду, століття попереду”, знайомить вихованців з книгою М.Абалкіна “Розповіді про театр” та *заочної екскурсії*, де учні подорожують за фотоальбомом “Ляльковий театр Образцова”. На другому занятті здійснюється перевірка технічних та творчих навичок вихованців методом анкетування в процесі розважально-пізнавальної програми “Що ми знаємо про театр”. Ця програма сприяє виявленню творчої обдарованості гуртківців.

На наступному етапі учні оволодівають навичками *ляльководіння*, на матеріалі найпростіших етюдів: (вихід героя з веселою пісенькою; сумний герой; герой відбивається від бджіл та ін.), сприяють розвитку естетичного досвіду. Для розвитку фантазії, творчої уваги використовуються *колективні імпровізації* (вигадкування та розігрування ситуацій).

Паралельно проводиться робота над *сценічним мовленням*. Заняття технікою мови сприяють навчанню учнів об’єднувати людську мову з голосовими особливостями тварин і птахів, людей похилого віку, передавати характер героїв: (злий, добрий, вередливий і т.д.).

Оскільки формування естетичної культури нерозривно пов’язане з розвитком мови (кожне почуття, поняття, оформляється в словах), то, чим більше естетичних понять засвоїть дитина, тим більше збагатиться його мова (за В.О. Сухомлинським). Протягом впровадження методіки формування естетичної культури молодших школярів ми проводили спеціальні заняття з *культури мови*. Мета занять – допомогти учням у збагненні “духу” мови, в

удосконаленні власної мови й одночасно утягнути їх у театралізовану діяльність.

Виховання культури мови має бути постійно, “у всіх сферах урочної та позаурочної роботи” [155], тому наше дослідження є показовим й актуальним. Шляхом розвитку мови в театралізованій діяльності, ми домагаємося виразності й культури мови на уроках немистецького циклу. Безсумнівний вплив занять з культури мови на естетичну культуру учнів, помітні добродійні зрушення в їхній мовній культурі.

У першому класі ми зосередили увагу на розвитку *поетичного слуху*, на сприйнятті емоційно-виразних можливостей змістовно-ритмічного звучання й інтонаційної вимови. Різні інтонаційне звучання – різні особи – різні дії – різні вчинки – різні характери можуть супроводжуватися діями – мімікою, жестами, танцем, ілюстраціями, театральними етюдами. У другому класі здійснювали перехід до емоційно-виразного розходження *способів зображення* характеру героя. Розвиток емоційної оцінки характеру супроводжувався імпровізаціями, рольовим, діалогічним обігранням. У третьому класі на матеріалі найбільш близькому дітям переходили до емоційно-виразного *формування уявлень про різні образні типи переживання* героїв (сприяння, співпереживання, конфліктного зіткнення та ін.) При цьому, спираючись на дані про вікові особливості, акцентували увагу на розвитку елементів естетичного *сприйняття динаміки* (ритму), фабули й сюжету, інтонацій, побудов, композиції, авторського “голосу”. Це дозволило в четвертому класі вийти на рівень розвитку почуття, *розуміння виразності мови* в контексті *створення образів* на матеріалі фольклору, прози, поезії, тобто на рівень художнього розвитку характеру героя, дії, оповідання.

У роботі над сценарієм за авторською програмою (додаток Н) (2-й урок – робота над спектаклем) за твором “Кеша і Реша або казка про пісню”(В.Нестайко) особлива увага була звернена на відпрацювання характеристик образів.

Коли на сцену вилітає Сорока Скрекекуля, вона зупиняється та заучено промовляє в “нікуди” свій текст, хоча виразно. Вся, дія у цьому випадку скривдилася, жива тканина померла, інтерес до істоти згас, залишилася тільки форма, яка тримається на потребі нав’язати свою думку. Але за цим постають питання “навіщо”, “чому”, з яких і породжується дія. *Дія – знайти, оцінити, вимагати, докричатися, просто відкрити*; і все це залежить від прочитання та нафантазованих обставин.

У зв'язку з цим акцент насамперед на правду, *достовірність дії*, а потім оригінальність та виразність; спочатку – хто точніше, а потім – хто цікавіше, виразніше, але для творіння, для діла, з метою бути прийнятим; звідси й варіативність.

Виразність театралізованої дії – це завжди шлях як з цікаво знайденою “зерниною” образу, з його емоційною сутністю, а тому це завжди пошук, завжди чернетка; скільки в класі дітей, стільки й чернеток. Діти створюють образ за допомогою виразності, найчастіше пластики, рухів.

Виразність образу учителі намагаються “*протягнути*” через увесь спектакль, *метод виконання* “вплітається” у кожний окремих уривок, у строгій послідовності за сценічним образом. Із усіх цих подробиць (“як”, “що”, “який”) і створюється тканина спектаклю, який стає для нас цікавим або нудним, яскравим або примітивним, сірим – все як у справжньому театрі. За допомогою виразності образу концентрується увага глядачів до такої міри, що все зайве перестає для них існувати. У такому випадку учні спочатку невідривно слідкують за розвитком сюжету, усвідомлюють підтексти, а тільки потім сприймають форму та оболонку.

Такі поняття, як “добро” і “зло”, що часто використовуються у початковій школі, коли аналізується будь-який твір, пов'язаний з тією чи іншою “зерниною”, набувають інших відтінків, примушують замислитися, співпереживати. Для відпрацювання образів “зернини”, учні виконують завдання на *пошук антонімічного образу*:

- Уявіть собі, що той самий ведмідь зовсім не розбещений, не злий господар лісу (як ми вже встигли про нього подумати), а слабка та покинута істота, яка потребує нашої участі.

- Як зміниться його хода, його взаємовідносини з оточуючими, як перемістяться акценти, повернеться смисл?

- Або ведмідь – пустун, улюбленою справою якого є натягувати на себе маски, загравати з оточуючими?

Учні включаються у цікаву гру, з перешкодами, з перевдяганням прямо на очах дітей, розігрують дану ситуацію (погляд збоку), безпосередньо звертаються до інших дітей, породжуючи у них стереотипну уяву, сприймають як глядачі, аналізують, дають поради.

Друге завдання – знайти для Кеші місце під “сонцем”, адже він мріє стати співаком, фантастичний варіант (у класі, на парті, довіру вчительки, бабусі), але його вже зайняв Реша і не бажає поділитися місцем під “сонцем”,

виникає протиріччя, вічна війна, антагонізм, тощо. Знайти своє місце, домівку, прийняти рішення, вияснити, виявити, уявити собі, захопити, розрекламувати, упевнити, умовити, доторкнутися, відчути, нашугати, захиститися, знайти підтримку, добитися свого, помститися, відшукати, допомогти, втішити – ось примірник справ героїв “Кеші і Реші”, але у кожному окремому уривку переплітаються, стикаються одне з одним персонажі, примушують їх жити, боротися, доводити, допомагати, відчувати тощо. Діти пропонують свою допомогу героям, запевняють “вигнати Решу”, втішають (“заспокойся Кеша, все буде добре”), пропонують відчути справедливість ситуації.

Паралельно проводимо дієвий аналіз п’єси – це насамперед *побудова конфлікту*, боротьби за оголення смислу цілого, зверхзавдання, головної ідеї, заради чого все. Це простежується у сценах відвертої розмови персонажів у постійному розвитку: характерів, костюмів, декорацій, музики, інтонації – спектаклю в цілому. Навіть, у найменшому уривку п’єси присутні всі закони театрального дійства, його початок, розвиток, кінцівка. Звідки розпочинається дія: навіщо та куди полетів Реша, кого він шукав, на що сподівався, чого бажав, якщо знайшов, то що робити далі, чи виправдалися сподівання, якщо ні, то що робив у тому випадку? Знову простежується рух, боротьба, розвиток події. Школярі уважно слідкують за розвитком подій від початку до кінця, деякі втомлюються, відволікаються, а потім знову “занурюються” у процес, деякі частково розуміють конфлікт.

Події розгортаються, нагнічуються та заряджаються кульмінаційною сценою, де ритм, звук, колір, внутрішній стан душі – все на межі. Для того, щоб межу отримати, вступає в силу *закон контрастів* – найбільший виразний засіб будь-якого виду мистецтва. Слід пам’ятати, що чим більше в спектаклі буде таких переходів, та і взагалі контрастів (і в маленькому, і у великому), тим гостріше виявлений конфлікт, гостріша головна думка, ідея. Темний, холодний ліс і світлий, розписаний “гарячими” фарбами пеньок – сцена для проведення конкурсу співаків; розсудливий, спокійний Кеша і горластий, збуджений Реша; досвідчені “метри” члени журі і пустунка, вертихвістка-сорока. У цьому випадку *контрасти в усьому* – в ході, мові героїв, костюмах. Контрасти між двома таборами, які складають дію та контрдію.

Характер діючих персонажів виявляємо за принципом “за і проти” кожного з них, щоб народилася думка – зігріваюча, жива, глибока і разом з тим доступна для розуміння малюків. Із відповідей на безліч питань, що постійно задаються вчителями учням, болісно вирішуваних в *сумісному*

пошуку, тільки в сумісному і на рівних, і народжується спектакль – свято душі для тих, хто творить його для глядачів.

Проектуючи естетично-виховні справи на завершальному етапі роботи, передбачено можливість активного самовираження школярів у процесі *роботи над п'єсою, репетиціями вистав*. Виходячи з можливостей навчального часу, кожна група вивчає одну п'єсу протягом одного півріччя. Так, на кожную групу планується дві вистави на рік, у кінці терміну відбувається показ вистави на сцені. Концертна діяльність сприяє формуванню естетично-розвиненої неординарної особистості, успішному введенню вихованців у складний, різноманітний, багатогранний світ художньо-естетичної культури.

Підготовка до спектаклю вимагає активності, зацікавленості, умілості всіх і кожного, тому допомагає формувати численні особистісні якості. Робота над виставою – не тільки можливість показати батькам, шкільному колективу ступінь володіння навичками театральної діяльності вихованців, їх любов до театру. Діти привчаються розуміти: в мистецтві немає дрібниць, не можна запізнюватись на репетиції, спектаклі, а, значить, на уроки, не можна давати волю поганому настрою або безглуздим якостям характеру [228, с. 73].

Найефективніше відбуваються заняття театральної діяльності молодших школярів у театральній студії загальноосвітньої школи естетичного напрямку І-ІІІ ст. №29 м. Суми: школи-мистецтв, хоча в Сумській області таких студій у загальноосвітніх закладах небагато (становить 0,5% всіх загальноосвітніх закладів області), переважна більшість театральних гуртків різних видів театралізованої діяльності працюють у позашкільних навчальних закладах.

Мета занять в театральній студії – розвинути увагу, емоційну пам'ять, почуття ритму, творче уявлення, фантазію дитини, почуття гармонії в собі та оточуючому світі; вчити володінню власними емоціями, мовленням, голосом, фізичним станом; прищеплювати учню практичні навички та вміння, які необхідні у процесі підготовки і організації спектаклю; розвивати опанування учнями вмінь як ролі “актора”, так і “глядача-критика”, що дає змогу оцінити себе, інших, чим забезпечується поєднання особистісно-орієнтованого підходу і колективної творчості; виховувати навички колективної творчої діяльності, відповідальне ставлення до результатів власної роботи та роботи колективу. Враховуючи можливості сучасного соціального середовища, позачерговим стає завдання зняття психологічних стресів дитини, комплексів, розкриття творчих можливостей дитини, формування загальної естетичної культури.

Театральна діяльність, за своєю специфікою, має серйозний емоційний та психологічний вплив не тільки на учасників спектаклю, але й на глядачів, які спостерігають за дією. Тому на першому етапі роботи з студійцями, які щойно прийшли до студії, проводиться серйозна підготовча робота.

Студія складається з двох підрозділів: навчального та постановочного. Членом навчального підрозділу може бути дитина молодшого шкільного віку, яка пройшла попереднє прослуховування.

Навчальний план роботи студії розрахований на 2-4 роки навчання. За умов успішного навчання та закінчення студії, та за особистим бажанням учень переходить до старшої постановочної групи, де продовжує навчання та бере участь у роботі студії аж до закінчення навчального закладу, а за бажанням і далі.

На навчальному етапі студійці поділяються на групи у кількості 12-15 осіб, залежно від строку навчання. Старша група студії складається з учнів, які пройшли 2-3 роки (за винятками, за рішенням методичної ради студії, один рік, чи менше) навчання. У складі старшої групи не менше 12 учнів.

Зміст та система роботи студії:

1. Першого року навчання впроваджуються групові заняття за предметами курсу. Заняття з кожною підготовчою групою проводяться тричі на тиждень, до програми навчання входять наступні дисципліни:

- психологічний тренінг;
- акторська майстерність;
- сценічне мовлення;
- сценічний рух та пластика;
- ритміка;
- вокал;
- образотворче мистецтво.

Один раз на чверть планується проведення творчих заліків (комплексних або за предметами, за необхідністю). З метою створення єдиного творчого колективу під час проведення творчих заліків навчальні групи можуть переформовуватися та виступати у змішаному складі. З цією ж метою в організації та проведенні заліків беруть участь старші студійці.

2. На другому та третьому році навчання, враховуючи специфіку таких предметів, як сценічне мовлення, вокал та акторська майстерність, сценічний рух, у систему роботи вводяться індивідуальні заняття з учнями (до 30% навчального часу, відведеного на ці предмети).

На групових заняттях за предметами продовжується робота, яка розпочалася на першому році навчання, залишається система заліків, але, залежно від рівня підготовки групи, заліковою роботою може стати постановка спектаклю.

3. Постановочні групи студії працюють над створенням спектаклів та театральних вистав. Процес репетицій встановлюється за графіком та постійним розкладом і включає як групові, так і індивідуальні заняття, залежно від особливостей постановки та постановочного плану. Із постановочними групами працюють педагоги профільної освіти:

- режисер-постановник, який організує репетиції, відповідає за виконання всіх творчих постановочних завдань;
- художник-постановник, який працює над художнім оформленням студійних постанов (декорації, костюми, реквізити, грим, реквізит);
- педагог вокалу, який забезпечує постановку вокальних номерів;
- педагог ритміки, який забезпечує постановку танцювальних та пластичних номерів відповідно до постановочного плану.

Оскільки методика формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності передбачала поетапне засвоєння учнями таких видів діяльності, як *сприйняття* змісту творів мистецтва, реальних життєвих ситуацій; *організація репродуктивної діяльності*; *естетична творчість, тобто володіння навичками театральної діяльності* (під керівництвом вчителя і самостійно), то саме на цих видах діяльності доцільно будувати подальшу роботу з формування естетичної культури молодших школярів.

Блок Б 1 – залучення школярів до використання театралізованої діяльності на уроках мистецького циклу та уроках читання.

Перетворення навчального матеріалу в “видовище”, драматизацію, інсценізацію вивчених на уроці творів, читання в особах – найважливіший резерв удосконалення, органічної сполуки позаурочної та урочної діяльності, отже, підвищення їхньої ефективності.

Специфіка проведення уроків мистецького циклу полягала у системі оволодіння *естетичними поняттями*, з яких складається мова спільних видів мистецтва. Це такі поняття, як ритм, час, рух, симетрія, контраст, форма, композиція, розвиток та інше. Опановуючи ці явища, учні стають дослідниками світу, дослідниками мистецтва в собі, результатом стає бачення цілісності створених сценічних образів та формування оцінки себе та інших у

театралізованій діяльності, де учні емоційно “проживають” знання та початкові уявлення про світ.

Так, метою уроку образотворчого мистецтва (4 клас) “*Створення театральної декорації до свята Василя*” визначено: ознайомити учнів з театрально-декораційним живописом, динамікою та статикою у композиції, розвивати індивідуальні творчі здібності учнів, прищеплювати любов та повагу до звичаїв та обрядів українського народу, до театрального мистецтва.

Урок розпочинається мотивацією навчальної діяльності, яка полягає в уявленні учнів, що вони знаходяться у театрі. Піднімається завіса, звучить музика, починається вистава. Учні-актори виконують *інсценізацію народного обряду “Водіння Кози”*. Щедрувальники підходять до уявної хати і розпочинають щедрувати. Решта учнів класу – глядачі. Циган заводить Козу. Вона дзвонить дзвіночками, мекає, рухається під музику. Дівчата співають, бажають господарям здоров’я, щастя, добра, багатства. Актуалізація опорних знань учнів з театрального мистецтва відбувається за допомогою уявного “*Мікрофону*”. Учні згадують, за яких обставин вони були у театрі, що найбільше їх там вразило. “Актори вміють показати вчинки героїв” (Маша С.), “актори показують думки і почуття героїв” (Максим С.), “актори керують мімікою обличчя” (Світланка Н.), “вони красиво рухаються і співають” (Оля Д.), “режисер придумує сцени для спектаклю, костюми, декорації” (Іринка Д.). Наступний етап уроку – вивчення нового матеріалу. Учитель дає поняття театрально-декораційний живопису. “Це вид образотворчого мистецтва, пов’язаний з художнім оформленням спектаклю, тобто створення на сцені життєвого середовища, де діють актори. Основа художнього оформлення спектаклю – декорація, яка зображує час та місце події. Театральна декорація містить обрамлення сцени, спеціальні лаштунки, образотворче рішення сценічного простору, заднього плану. В єдності з декорацією художник створює і костюми дійових осіб”. Зацікавивши учнів, учитель пропонує їм взяти участь у підготовці спектаклю, бути художниками-декораторами. З’ясовується місце події, пора року, кольорова гама для майбутньої декорації шляхом “*Словесного малювання*”. “Для засніженої зими я візьму холодні кольори – синій та фіолетовий для тла” (Катеринка Г.), “білим намалюю заметіль” (Іванко З.), “у мене буде сріблястий сніг на дахах” (Наталка В.), “я “осиплю” все блакитним та сріблястим “дощиком” (Денис Р.). Далі вчитель ознайомлює учнів з новими поняттями – статикою і динамікою. “Засніжене село у тиху погоду без вітру, немає ніякого руху – статика, додамо

кружляння снігу, рух – динаміка. У динаміці маємо розмістити і акторів на доріжці”. Учні виконують “Анімацію героїв-колядників” – малюють героїв (колядників, Чорта, Цигана, Козу) на папері, надаючи їм відповідних рухів, розфарбовують, вирізують із паперу, одягають святкові костюми. Це кожушки, українські хустки з яскравими візерунками, сірі овечі шапки тощо. Театралізована діяльність на уроці носить цікавий, емоційний характер. Учні усвідомлюють знання, поняття образотворчого мистецтва за допомогою емоційного “проживання” їх у театралізованій діяльності. Учні розуміють зміст, форму, композицію та виявляють власні оцінки, емоційно сприймають дії своїх однолітків, за що отримали оцінку “відмінно” (10, 11, 12 балів), “добре” (7, 8, 9 балів) – за створення власної композиції, розуміння театрального-декораційного живопису, статичності, динаміки у композиції та створених образах із паперу, використання кольору в декорації та костюмах, “анімацію героїв колядників”, виконання інсценізації обряду тощо.

У блоці Б 1 нами було використано *гру як метод навчання*, а саме: мовну гру, гру-драматизацію, гру-імпровізацію, різноманітні дидактичні ігри. А також прийоми, які сприяють розвитку естетичної активності молодших школярів на різних уроках: прийом попередньої гри дітей на сюжет уривку, який буде інсценізацією; *імпровізація на настрій*; *колективна імпровізація*; *імпровізація-розмова*; *імпровізація-танець*. Опорою для формування естетичної культури стала *творча уява*, що розвивалася в грі дитини, її здатність дивитися на світ “очима” іншого, гострота сприйняття, “почуття” мови, емоційний відгук на звук, ритм, гру. На уроці в дитини змінювалися ролі: то вона була в числі виконавців, то глядача-критика, яка оцінювала авторську позицію й “акторську” роботу. Аналогічний зміст театралізованої діяльності включався і до блоку Б 2.

Блок Б 2 – залучення школярів до використання театралізованої діяльності на уроках немистецького циклу.

Опанування вихідними поняттями, що розвиваються у процесі театралізованої діяльності в початкових класах, вибудовано таким чином, щоб дитина засвоювала їх доступними йому *художніми образами*, через творче подолання матеріалу в процесі *драматургічного обігравання*, опанувавши *почерзі, як ролі “актора”, так і “глядача-критика”, з подальшим використанням емоційних засобів виразності сценічної творчості для поглиблення емоційного “проживання” учнями знань з будь-яких немистецьких дисциплін.*

Так, нами розроблено цикл уроків природознавства, де введено театралізовану діяльність (виходячи з доцільності теми та дидактичної мети уроку). На нашу думку, визначне місце належить розділам “Сприймання естетичних явищ у житті та мистецтві” та “Світ у мистецьких шедеврах” за програмою “*Мистецтво*”. [175]. Мета розділів – систематично розвивати в учнів уміння бачити, сприймати навколишнє, оцінювати явища художньої культури, розуміти роль мистецтва у суспільному житті. Зміст театралізованої діяльності, який ми вводили до цих уроків, відповідає програмі автора “*Театралізована діяльність (1-4 класи)*” (додаток Н).

1. “*Рослини – частина живої природи*”. Інтегровані теми з уроків мистецтва – “*Пори року і народні свята*”. Мета уроку – розкрити поняття “рослини” – частина живої природи, різноманітність рослин у природі, їх будову, органи рослин та їх значення, взаємозв’язок між рослинами та неживою природою, ознаки, за якими рослини відносяться до живої природи. Використовуючи осінній пейзаж О. Шовкуненко “Золота осінь”, В.Ван Гога “Поле з кипарисами”, порівнюємо стан рослин у природі з настроєм пейзажу відповідно до колориту. Для розвитку колористичного бачення, композиційного мислення учні виконують вправи на зображення різноманітних форм рослинного світу та “*імпровізацію-танець*” “Говорила берізка з кленом”. Мета виконання імпровізації – вчити дитину виконувати рухи відповідно до змісту і ритму танцю, викликати в учнів почуття радості, естетичного сприймання краси у природі.

2. “*Осінь. Завдання для спостережень восени.*” Тему природознавства інтегруємо з темою “*Пори року і народні свята.*” Метою уроку є систематизація знань учнів про життя рослин і тварин та працю людей восени, набуття вмінь вести календар погоди, розвиток навичок спостереження протягом осені. Для створення словесної емоційно-образної характеристики осіннього пейзажу (“Словесне малювання”) обираємо твори Т.Яблонської “Жовтень”, З.Серебрякової “Осінь”, К.Білокур “Осінній натюрморт” та “Натюрморт з колоссям та глечиком”. Для порівняльної характеристики образів добираємо музичні твори А.Вівальді “Осінь”, Б.Барток “Осінні сльози” та “Осіннє шелестіння” з циклу “Діти”. У практично-художньо-творчій діяльності учні виконують натюрморт з кількох предметів, передаючи характер предметів (“Свято врожаю”). Діти дають характеристику власній та людській праці, при виконання роботи виховуємо в учнів повагу до праці людей. У театралізованій діяльності учні демонструють “Театр речей, що

розмовляють” та надають емоційно-образну характеристику предметам – “дійовим особам” натюрморту. Дитина діє за персонажа (Морквина, Яблуко, Буряк, Груша, Цибуля, Часник), зображує його інтонацією та мімікою. Пантоміма дитини обмежена, бо вона діє з нерухомою фігурою овочів, фруктів, іграшкою. Мета театралізованої діяльності – формувати образне бачення, творчу уяву при створенні образів овочів-персонажів, фантазію, розвивати навички інтонування, міміку, виховувати естетичний смак.

3. *“Тварини – частина живої природи”*, де метою уроку є розкрити ознаки подібності і відмінності між рослинами і тваринами, з’ясувати різноманітність тварин за способами живлення, встановити взаємозв’язки в природі між живою та неживою природою. Інтегрована тема з мистецтва – *“Бринить природи мова кольорова”*, де формується уявлення про світ тварин у творах мистецтва Ю.Рубана “Зоопарк”, Є.Чарушина (зображення тварин). Учні вчаться розпізнавати звучання “голосів тварин”, мелодій у різних регістрах, тембрах у “Карнавалі тварин” К.Сенс-Сенса. Практично-творча робота включає зображення тварин у русі (графічні техніки), персонажів народних казок. На уроці учні виконують *“колективну імпровізацію”* фрагменту дитячої опери-казки В.Лисенка “Коза-дереза”, де демонструють навички пластики та сценічного руху, використовуючи засоби виразності – інтонацію, міміку, пантоміму. Мета театралізованої діяльності – розвивати навички пластики та сценічного руху, відповідно до музики, розвивати пісенні вміння, виховувати сценічну культуру, почуття насолоди, співпереживати разом із однолітками.

4. *“Птахи”*. Метою уроку є розкриття зовнішньої будови, характерних ознак птахів, різноманітність птахів за способом живлення, середовище для життя, сезонні зміни в житті птахів. Дати поняття “перелітних” та “зимуючих” птахів, визначити найбільш поширених птахів своєї місцевості, розкрити значення птахів у природі і житті людини. Інтегрована тема з мистецтва – *“Бринить природи мова кольорова”*, де у процесі спостереження за граціозністю і пластичністю птахів у навколишньому світі (за творами художників-аніматорів В.Ватагіна “Птахи”, Т.Пати “Зозуля на калині”) формується в учнів відчуття форми та об’єму, що дає змогу зобразити об’ємні ліплені фігури птахів або створити витинанкову симетричну композицію зооморфного типу. Слухання музичних творів Е.Грига “Пташка”, П.Чайковського “Пісня жайворонка” уможливує сприймання учнями характеру різних музичних інтонацій, порівняти їх з розмовними (інтонації запитання, відповіді, прохання, ствердження, гніву тощо). Учні виконують

театралізовану гру *“Вісник сороки”*, *“імпровізацію-розмову”* *“Чи всі птахи з нашого лісу?”* (діалогічне мовлення, мовлення у групах) та режисерську гру-мініатюру *“Пташиний хор”*. Мета театралізацій – розвивати навички мовленнєвої активності, виразності, уточнювати та закріплювати естетичні уявлення про зовнішній вигляд, рухи, характери, звички птахів, розвивати навички самостійного виконання, вміння завершувати завдання, розвивати вміння спілкуватися, милуватися красою музики.

5. *“Зима. Завдання для спостережень взимку.”* На цьому уроці розкриваємо характерні ознаки зими, характеризуємо працю людей у місті та в селі взимку, даємо завдання для спостережень протягом зими. Можливі варіанти інтеграції з мистецькою тематикою *“Образи рідної землі”* або *“Мистецтво і рукотворний світ”*. Провідними завданнями є узагальнити уявлення про українські народні обряди, сприймати образи рідної землі у пейзажних композиціях через спостереження за змінами у природі та ознайомлення з творами С.Шимка *“Парк взимку”*, І.Марчука *“Слід сонця на снігу”*, надати художньо-образну характеристику розмаїттю кольорової зимової гами. Обов'язковим є ознайомлення учнів з Різдвяними святами (театр *“Вертеп”*), розігрування театралізованих ігор на сюжети народних обрядів (*“Коза”*, *“Зірка”*) із супроводом народних інструментів (бубон, сопілка), виконання пісень з супроводом, мелодії яких не дублюються акомпанементом. Орієнтовні музичні твори – українські колядки, щедрівки (*“З Новим вас, люди, роком”*, *“Старий рік минає”*, *“Ой хто, хто Миколая любить”*). Мета цих дійств – поглиблювати знання про українські традиції, мелодійність, колоритність українського фольклору, закріплювати у дітей поняття про добро, красу, показати це на контрасті з жорстокістю, злом, грубістю, розвивати творчу уяву, фантазію, прищеплювати вміння бачити і оцінювати красу й неповторність українських традицій.

6. *“Водойми. Джерела і ріки”*, інтегрована тема мистецтва – *“Образи рідної землі”*. Вчитель знайомить учнів з природними та штучними водоймами, джерелом, утворенням підземних вод і джерел, будовою річки, рослинним і тваринним світом річок, значенням джерел і річок у природі та житті людини. Основним поняттям при засвоєнні музичного матеріалу є інтонація, яку краще сприймають учні, розглядаючи українську народну пісню *“Реве та стогне Дніпр широкий”* (у хоровому виконанні та аранжуванні Ж.Л. Дріона). Закріплення вокальних і хорових навичок, спів по нотах реалізується у виконанні пісні О.Яковчука *“Річенька”*. Учні виконують режисерську гру в

імпровізованому обрядовому дійстві “Івана Купала”, застосовуючи елементи пантоміми, наочні атрибути тощо. Мета композиції – залучати вихованців до виконання обрядових дійств, розуміти їх зміст, вміти слідкувати за розвитком подій, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, вчити виразності мовлення, пропонувати самостійний задум в імпровізації, відчувати красу, надихатись гарним настроєм, співчувати героям.

Ми прослідкували театралізовану діяльність у блоці немистецьких дисциплін на прикладі уроків природознавства. Аналогічні театралізовані ігри проводимо на уроках рідної мови, математики, художньої праці та ін.

Уроки інтегрованого змісту мають, як бачимо, широкі можливості, але інтегрувати матеріал вдається далеко не на всіх уроках у початковій школі. На звичайних уроках у початковій школі зрідка застосовуються театралізовані ігри, іноді проводяться вчителями так звані театралізовані уроки – урок-казка, урок-шоу, урок-спектакль, але ці уроки найчастіше узагальнюючі, проводяться один-два рази на рік.

Тому ми відмовилися від вузькоприкладного інтегрованого підходу до мистецтва, при якому воно включається до навчально-виховного процесу тільки в уроки мистецького та немистецького циклів, та впроваджували театралізовану діяльність у проведенні заходів мистецького та немистецького циклів.

Б 3 – залучення школярів до використання театралізованої діяльності у позаурочних заходах мистецького спрямування (літературно-музичні вечори, вечорниці, концерти, конкурси тощо). Докладніше розглянемо мистецький захід конкурс *“Принцеса з дитинства”*. Мета конкурсу: реалізувати отриманні знання, уміння, навички театральної діяльності; сценічної творчості – вміння рухатись під музику, демонструвати одяг, зачіску, виразно декламувати, співати; показати власну манеру виконання конкурсних завдань, грацію, пластику, вміння розповісти про себе в оригінальній формі, продемонструвати знання казок; розвивати культуру мовлення, танцю; виховувати сценічну та естетичну культури.

До конкурсної програми було включено конкурси: *“Ой гарна, я гарна”*, *“Я маленька перлинка своєї родини”*, *“Дзвінкий я маю голосок”*, *“Із казкових джерел”*, *“Костюм для відпочинку”*, *“Танцюристка я завзята”*. За результатами конкурсу *“Ой гарна, я гарна”* виявлено, що учні вміють вільно триматись перед глядачами, рухатись під музику, із задоволенням демонструють костюм та зачіску. Конкурс *“Я маленька перлинка своєї*

родини” показав, що учасниці обирають оригінальний текст і форму розповіді про себе, своє життя, володіють навички сценічного мовлення, дикції сценічного руху. Виконання завдань конкурсу *“Із казкових джерел”* довело, що учні знають безліч казок, їх назви, авторів, можуть виразно передати зміст казки, прочитати виразно уривок, підбирають правильні інтонації, вільно спілкуються з глядачами. Конкурсне випробування *“Костюм для відпочинку”* довело, що респонденти вміють рухатись під музику, вдало підібрали композицію для костюма, виконують *“імпровізацію-танець”* у костюмі, демонструють навички сценічної культури. Конкурс *“Танцюристка я завзята”* показав, що респонденти демонструють грацію, пластику, вміння рухатись під музику, вільно триматися на сцені, показують колорит танцю, його можливості виражати почуття, емоції, переживання, красу, а також розкривають сценічну культуру танцю. За результатами конкурсних випробувань респонденти отримали титули: принцеса *“Грація”*, *“Елегантність”*, *“Чарівність”*, *“Фантазія”*, *“Загадковість”*, *“Натхнення”*. Протягом конкурсу працювало дитяче журі-тоталізатор *“Темна конячка”*, учні не тільки обирали кращу конкурсантку, але й оцінювали її театралізовані вміння. *“Мені сподобалася Віка С., вона краще рухалася, співала, танцювала”* (Віка П.), *“Мені сподобався костюм Шамам Г., гарний комір, пишна, модна спідниця, вона вміє красиво ходити, танцювати”* (Юля К.), *“Більше всього мені сподобалася Юля Ю. У неї красивий голос, червоне, як вогонь, плаття, зачіска з квіткою”* (Антон Д.), *“Краща Яна С., бо вона мені подобається. Вона гарно рухається на сцені і виразно розповідає казки”* (Денис Р.), *“Плавні, красиві рухи виконувала Фаїна У. і співала добре”* (Ярослав Ч.).

Б 4 – залучення школярів до використання театралізованої діяльності у позаурочних заходах немистецького спрямування (художнє оформлення спортивних змагань, предметні олімпіади, мовні вечори, математичні *“Кенгуру”*, КВК, заходи з народознавства тощо).

Коротко охарактеризуємо свято з народознавства *“Входини до світлиці”*. Мета заходу: ознайомити школярів з історією свята, звичаями українського народу, залучати учнів до оформлення кабінету, підбору костюмів, продумування образів, які вони виконуватимуть на святі, розвивати навички сценічної творчості, виховувати естетичну культуру. Так, учні демонструють навички сценічного мовлення, виконуючи *літературну композицію “У господі”*. Діти виразно виконують вірші, емоційно, натхненно, артистично читають прозу. Навички сценічного руху учні продемонстрували при

виконанні *хореографічної композиції “Подольночка”*. Вони чітко дотримуються темпу, ритму, виконують композицію точно до музичного супроводу, виконують емоційно, супроводжують мімікою та співом.

У формуванні естетичної культури молодших школярів важливо зафіксувати й зберегти багатство *естетичних вражень*, які вони отримують під час театралізованої діяльності. Для формування навичок запам’ятовування, закріплення отриманих вражень, застосовують різноманітні форми роботи: проведення мовних вечорів, *запис вражень* до “Поетичного зошита” (найкращі вірші, висловлювання); *вивчення напам’ять* образних виразів, віршів, *надання власної* оцінки прекрасному.

Для розвитку *естетичної активності* дітей у процесі навчання успішно використовуються *твори творчого* характеру. У роботі над творами використовувався *діалог-обговорення*. Оскільки учням не було дано спеціальних питань для обговорення теми твору, вони мали можливість самі вибудовувати систему, переборюючи ситуацію невизначеності.

У таких умовах відбувалася *активізація* всіх отриманих заздалегідь знань на рівні свідомого й підсвідомого засвоєння. З “чорно-білих” твори стали поступово “кольоровими”, збільшилася кількість образних висловів, метафор, порівнянь, з’явилася пряма мова. Дехто з учнів намагався писати твори у віршах, твори гумористичного забарвлення (додаток О).

Переглянувши зміст, методи та форми театралізованої діяльності в урочній та позаурочній роботі (урок, група подовженого дня, студія) для практичної роботи педагогів з формування естетичної культури молодших школярів засобами театралізованої діяльності уроки, в яких відбувається театралізована дія, класифіковано залежно від наявності елементів театралізованої діяльності:

1. Урок – “гра”. Мета уроку – стимулювання зацікавленості учнів, активну творчу працю, розкриття індивідуальних творчих можливостей.

2. Урок – “робота над спектаклем”. Мета уроку – розвивати в учнів навички сценічного мовлення, розвивати вміння виразно “проголошувати” репліки, розв’язувати інші завдання, які передбачені календарним планом.

3. Урок – “робота над сценарієм”. Мета уроку – формування вмінь учнів працювати над сценарієм. Урок передбачає етапи: а) читання сценарію вчителем; б) читання сценарію дітьми; в) вільне обговорення сценарію; г) обговорення характерів персонажів; д) відбір та призначення учнів на ті ролі,

які вони бажають грати. На цьому уроці учні вчаться бути як сценаристами, так і режисерами, перетворювати програмні твори з читання на п'єси.

4. Урок – “проба на роль”. Мета уроку – виявити учнів, які можуть виконувати задані ролі. Обов'язково проводиться бесіда з учнем, йому пропонуються завдання на дикцію, переглядаються музичні уривки, виявляється вміння володіти сценічним рухом, виконуються етюди в костюмах тощо. На цьому уроці є учні-актори і учні-журі, які потім міняються ролями (функціями).

5. Урок – “репетиція”. Мета уроку – удосконалювати вміння, які учні отримали під час роботи над виставою, відпрацьовувати частини вистави, які, на думку вчителя, ще потребують удосконалення.

6. Урок – “вистава ”. Мета уроку – продемонструвати батькам, одноліткам усі вміння, навички сценічної виразності, які учні отримали на попередніх уроках. Вчитися оцінювати власну гру, гру партнерів, вміти вислуховувати зауваження, поради, оцінки щодо власного виконання.

Отже, у процесі систематичних занять театралізованою діяльністю формувалась естетична культура молодших школярів, а саме, підвищувався інтерес до занять, рівень естетичної оцінки, естетичного смаку, здійснювався ефективний розвиток творчої ініціативи, творчих здібностей учасників театралізованої діяльності. Кожен вихованець мав можливість відчувати себе як у ролі “актора”, так і “глядача-критика”, що дало змогу оцінити себе та інших, розвивалась можливість колективного переживання. Використання засобів виразності сценічної творчості поглиблювало емоційне “проживання” учнями знань з будь-яких дисциплін, як мистецьких, так і немистецьких, захоплюючись грою, красою персонажів, ляльок, костюмів, у вихованців створювався гарний настрій, відчувалася насолода власною діяльністю.

2.3. Вправи з розвитку умінь та навичок театралізованої діяльності

У даному параграфі розглянемо Блок А методики формування естетичної культури молодших школярів – *роботу власне над виставою*. Згадаємо, що перед учнями постають завдання:

- визначення художньої ідеї майбутньої постанови;
- виконавські завдання (завдання на ідентифікацію, на розвиток уяви);
- завдання на оформлення вистави (музичне оформлення, виконання декорацій, костюмів, ляльок, бутафорію тощо), яке посилює враження учнів;
- навички оцінювання ідеї, змісту, композиції вистави й оцінювання спільних результатів та власних здобутків;
- виховання партнерства.

Розглянемо виконавські завдання, які здебільшого проводить з учнями вихователь групи подовженого дня.

Мовленнєво-рухливі вправи.

Мовлення – це невичерпне багатство, яким природа обдарувала людину. Це багатство можна примножити, але можна й непомітно розгубити. Розвиток мовлення дітей тісно пов'язаний із розвитком їхніх рухів, в основі яких важливе місце посідає сформованість дрібної моторики рук. Малюки, які швидко повторюють за вихователем його рухи пальцями, починають добре розмовляти. Високий рівень сформованості дрібної моторики дитячих пальців забезпечує також достатній розвиток пам'яті, уваги, зв'язного мовлення, мислення й робить руку готовою до письма. Опанування техніки написання літер потребує злагодженої роботи дрібних м'язів усієї руки, а також розвиненої слухової уваги [187].

Мовленнєво-рухливі вправи вимагають від дітей уваги, зосередженості, синхронного виконання рухів і слів. Особливе місце серед мовленнєво-рухливих вправ посідають надзвичайно корисні пальчикові ігри. Але найпривабливішими у них є ті, що дозволяють інсценізувати невеличкі фольклорні твори без використання спеціального матеріалу [187].

"Пальчик-пальчик"

Діти піднімають догори великий палець правої руки і звертаються до нього. Потім по черзі торкаються цього пальця кінчиками пальців правої руки.

Пальчик, пальчик! Де ти був?

З цим я кашки скуштував,

Я з цим братом в ліс ходив,

А з найменшим заспівав.

А з цим братом борщ варив,

"Сидить білка"

Діти лівою рукою розгинають по черзі пальці правої руки, починаючи з великого.

Сидить білка на поріжку,

Продає вона горішки: Лисичці-сестричці, Горобцю, синичці, Ведмедю товстоп'ятому, Зайчику вухатому.

"Печу, печу хлібчик"

Діти загинають лівою рукою пальці правої руки, починаючи з вказівного.

Печу, печу хлібчик

Цьому – бубличок,

Дітям на обидчик.

Цьому – пиріжок,

Цьому – булочку,

А цьому – маківничок. Шусть у піч!

"Чистим овочі для борщу"

Діти промовляють слова, супроводжуючи їх рухами.

А я чищу овочі для борщу, *(імітують процес чищення овочів)*

Скільки треба овочів, полічу!

Три картоплини, *(загинають три пальці на правій руці).*

Дві морквини, *(загинають ще два пальці).*

Дві цибулини, *(загинають два пальці на лівій руці).*

Корінець селери, *(загинають ще один палець).*

Качан капусти. *(загинають ще один палець.)*

"Пальчики сплять"

Діти загинають по черзі пальці лівої руки, починаючи з вказівного.

Великий палець загинають останнім.

Оцей пальчик хоче спати,

А оцей вже міцно спав.

Оцей почав засинати,

Тихо, тихо, не шуміть,

Оцей пальчик задрімав,

Пальчиків не розбудіть!

"Наш хлопчик"

Діти згинають у кулачок пальці лівої руки, а потім по черзі їх розгинають, починаючи з великого пальця.

Оцей пальчик – наш дідусь,

Оцей пальчик – мама,

Оцей пальчик – баба,

Оцей пальчик – хлопчик наш

Оцей пальчик – наш татусь,

І зовуть його Тарас.

"Нумо, братці! "

Діти загинають пальці правої руки в кулачок, а потім розгинають їх по черзі, починаючи з великого.

Нумо, братці, за роботу, Тобі – воду носити,
Покажіть свою охоту! Тобі – тісто місити, А тобі – обід варити.
Тобі – дрова рубати, Всі пальчики прокинулись
Тобі – печі топити. І швидко всі розвинулись!

(Рука вгору, пальці випрямляються і рухаються.)

"Гості"

Долоні з'єднані, пальці притиснуті один до одного. По черзі пальці вдаряються один об одного (мізинці, великі, безіменні, вказівні). На останні слова вірша середні пальці схрещуються і стукаються один об одного.

— Мамо, мамо!
— Що, що, що?
— Гості їдуть!
— Ну той що!

"На млинці"

Почала Марійка гостей збирати.

(Діти плескають у долоні.)

Іване, прийди! Матвію, прийди!
Степане, прийди! Митрошечко, дуже прошу я!
Андрію, прийди!

(Чіпляти почергово вказівним пальцем правої руки напівзигнуті кінчики пальців лівої.)

Стала Марійка гостей пригощати. *(Діти плескають у долоні.)*

Іванові – млинець! Матвієві – млинець!
Степанові – млинець! Митрошечці – м'ятний пряничок!
Андрієві – млинець!

(Ліва рука долонею догори, великий палець правої руки натискає на подушечку кожного пальця лівої – "2кладе млинець".

Посунься, капуто! Раз, два, три – *(відгинають по черзі пальці)*
Від тебе в каструлі пусто. Вогонь, гори! *(Плескають один раз у долоні.)*

(Розводять руки в сторони.)

"Оркестр"

Діти супроводжують слова рухами.

— Піаністи, ви готові?
— Так! *(Вправа "Граємо на піаніно".)*
— Баяністи, гармоністи, акордеоністи, ви готові?
— Так! *(Вправа "Граємо на гармошці".)*

— Скрипалі, ви готові?

— Так! *(Вправа "Граємо на скрипочці".)*

— Балалаєчники, ви готові?

— Так! *(Вправа "Граємо на балалайці".)*

— Барабанщики, ви готові?

— Так! *(Вправа "Граємо на барабані".)*

— Молодці, а тепер грає весь оркестр. *(Вихователь дирижує, а діти "грають" на різних інструментах.)*

"Ранок"

Ранок настав, Сонечко підняв. *(Долоні схрещені, пальці розчепірені, "як сонечко")*

Гей, братик Митю! Розбуди сусідів. *(Кулак стиснутий, великий палець робить колові рухи).*

Вставай, Велетню! *(Щиголь по великому пальцю).*

Вставай, Указко! *(Щиголь по вказівному пальцю).*

Вставай, Середняку! *(Щиголь по середньому пальцю).*

Вставай, Сирітко! *(Щиголь по безіменному пальцю).*

Вставай, Мізинчику! *(Щиголь по мізинчику).*

Вставай, вся долонько! *(Щиголь по долоньці.)*

Стала Маша гостей проваджати. *(Діти плескають у долоні.)*

Прощавай, Іване!

Прощавай, Андрію!

Прощавай, Степане!

Прощавай, Матвію!

(Пальці правої руки загинають пальці лівої до долоні.)

Ну, а ти, Митрошечко,

Побудь зі мною ще трішечки! *(Гладять мізинчик.)*

"У бабусі Фросі"

У бабусі Фросі –

П'ятеро внучат, *(показують ліву долоньку)*

Всі каші просять,

Всі криком кричать.

(Ліву руку з розчепіреними пальцями притискають до рота і голосно кричать: "А-а-а!")

Акулька в люльці,

Оринка на перинці,

Оленка в пелюшці,

Степан на печі

(по черзі згинають пальці лівої руки до долоні, починаючи з мізинця).

А Іван на порозі. *(Великий палець відвести вбік.)*

Баба тісто місила, Кашу варила.
 Молоко топила, Внучат кормила. *(Імітація рухів за текстом.)*
 Як каші наїлись,
 Молока напились,
 Бабі поклонились *(пальці лівої руки згинаються, вклоняючись лівій руці)*
 І угомонились.
(Розслаблені руки діти кладуть на коліна.)

"Замок"

На дверях замок висів.
 Я відкрити не зумів, *(руки зчеплені в замок).*
 Потягнув, *(розпрямити зчеплені пальці).*
 Покрутив, *(крутити кисті рук в різні боки).*
 Гарно стукнув *(стукнути долоні одна об одну).*
 І відкрив! *(Розчепити пальці і розвести руки в сторони.)*

"Апельсин"

Ми ділили апельсин, *(покрутити стиснутими у кулак пальцями)*
 Нас багато – він один. *(показати п'ять пальців і один.)*
 Ця ось долька – їжачку, *(почергово відгинати пальці)*
 Ця ось долька – хом'ячку,
 Долька ця – для каченят,
 А ось ця – для кошенят,
 Ця – для мишки в нірку,
 А для вовка – шкірку. *(Повернути долоню тильною стороною і погладити її.)*
 Він сердитий, як завжди,
(із долонь із зігнутими пальцями зробити "вовчу пащу")
 Розбігайся, хто куди! *(Розвести руки в сторони.)*

"Сороконіжки"

Дві сороконіжки Швидко бігать захотіли,
 Бігли вздовж доріжки. Одна одну все ловили.
(Пальці однієї руки "бігають" від кисті до плеча по другій руці.)
 Одна одну наздогнали *(міцно з'єднують схрещені руки на потилиці)*
 Й міцно, міцно обійняли.
 Так міцненько обіймали,
 Ледве всі ми їх розняли. *(Розводять руки в сторони.)*

"Не зівай"

Голова, плечі, *(руки до голови, до плечей)*

Коліна, пальці, *(руки до колін, до пальців на ногах)*

Коліна, пальці, *(ті самі рухи)*

Голова, плечі, *(руки до голови, до плечей)*

Вуха, очі, уста, ніс. *(Руки до вух, очей, вуст, носа.)*

"Хто приїхав? "

Обидві долоні притулені одна до одної.

– Хто приїхав? *(Легенько стукають кінчиками великих пальців)*

– Ми, ми, ми! *(Кінчики великих пальців притиснуті один до одного, а кінчики решти пальців одночасно швидко стукають.)*

— Мамо, мамо, це ти? *(Стукають кінчиками великих пальців.)*

— Так, так, так! *(Стукають кінчиками вказівних пальців.)*

— Батьку, батьку, це ти? *(Стукають кінчиками великих пальців)*

— Так, так, так! *(Стукають кінчиками передніх пальців.)*

— Братику, братику, це ти? *(Стукають кінчиками великих пальців.)*

— Так, так, так! *(Стукають кінчиками безіменних пальців.)*

— Ой, сестричко, це ти? *(Стукають кінчиками великих пальців.)*

— Так, так, так! *(Стукають кінчиками мізинців.)*

— Всі ми разом, так, так, так! *(Стукають усіма пальцями.)*

"Зайці і вовк"

Раз, два, три, чотири, п'ять – *(пальці стиснуті в кулак, по черзі розгинати пальці),*

Вийшли зайчики гулять. *(Вказівний і середній пальці випрямлені та розчепірені, решта зігнуті).*

Тут назустріч їм вовчок, *(скласти долоньки разом, великі пальці вгору.)*

Всі зібрались в кулачок. *(Стиснути пальці в кулак.)*

Вовчик каже: "Ух!"

Зайці за спину – шух! *(Руки заховати за спину.)*

Ритмічні вправи.

Значення правильно вихованого почуття ритмічності для акторів усіх жанрів є дуже великим. Особливе значення мають ритмічні вправи на розвиток дитини, адже вони активно тренують увагу і музичність руху дитини. На перших етапах навчання музику можна замінити рахуванням, хлопками, ударами метронома [187].

"Веселі долоньки"

Діти прихлопують мелодії будь-якої пісні ("Ой є в лісі калина").

"Веселі ніжки"

Ходьба хороводним кроком зі співом з притопами (*"Ой є в лісі калина"* та ін.).

"Луна"

Діти прослуховують музику, потім передають її ходьбою, пробіжкою, хлопками.

"Ручки й пальчики танцюють"

Діти сидять на стільчиках, руки підняті на рівні плечей і стиснуті в кулак. Під рахунок або під мелодію грецького народного танцю "Сиртакі" виконують такі рухи:

Один (*розкрити пальці*);

Два (*стиснути пальці в кулак*);

Три (*плеснути в долоні*);

Чотири (*плеснути по колінах*);

П'ять (*стиснути руки в кулак*).

"Веселі кубики"

Діти сидять на стільчиках, біля правої ноги кожного лежать три кубики. Під рахунок або під мелодію "Сиртакі" діти перекладають кубики:

Один (*нахилитись, взяти один кубик*);

Два (*випрямитись, перекласти кубик в ліву руку*);

Три (*нахилитись, покласти кубик біля лівої ноги*);

Чотири (*випрямитись*).

Таким чином, необхідно виконувати рухи, поки всі кубики не опиняться на лівій стороні. Потім слід виконати зворотні дії.

"Струмочок"

Діти стоять у колі одне за одним. Одна дитина тримає палку в опущених руках. На рахунок або під музику дитина піднімає руку з паличкою вгору, потім – за голову на плечі. Дитина, яка стоїть позаду, бере у першої дитини паличку з плечей і опускає її вниз, а згодом повторює дії попередньої дитини. Таким чином, паличка рухається по колу, неначе струмочок.

"Ланцюжок із паличкою"

Діти стоять у колі, в правій руці у кожної дитини гімнастична палка. На рахунок або під ритмічну музику діти розводять руки в сторони і передають палку тому, хто стоїть праворуч. Одночасно беруть паличку у сусіда ліворуч і знову опускають руки з паличкою вниз. Потім перекладають паличку в праву руку, і всі рухи повторюються.

"Колобок"

Діти стоять у колі, ліва рука лежить на плечі попередньої дитини, права рука на поясі. Під рахунок діти йдуть по колу дрібними кроками. Теми рахунку може змінюватись і відповідно змінюється темп руху дітей.

"Один – два"

Діти стоять у колі, вихователь пропонує дітям розрахуватись за номерами "один", "два". Потім під рахунок або під музику по черзі перші номери присідають, другі плескають у долоні.

"Брязкальця"

Діти сидять па стільчиках, колений у руках тримає одноразові стаканчики з горохом.

Стаканчики заклеєні зверху скотчем – "брязкальця". За допомогою цих "брязкалець" діти повторюють мелодію пісні або співають, узгоджуючи звучання брязкалець із мелодією пісні, зі своїм співом.

"Ніжки"

Вихователь запитує, а діти, сидячи на підлозі, відповідають і супроводжують гру ударами паличок. Ніжки, ніжки, ви ходили? Ми ходили, ми ходили. *(По черзі стукають паличками по підлозі.)*

Ніжки, ніжки, поспішали? Поспішали, поспішали.

(Стукають паличками одна об одну.)

Ніжки, ніжки, тупотіли? Тупотіли, тупотіли.

{Стукають паличками одна об одну.}

Ніжки, ніжки, танцювали? Танцювали, танцювали.

(Одночасно стукають обома паличками по підлозі.)

Ніжки, ніжки, ви стомились? Ми стомились, ми стомились.

(Стукають шлямками паличок одна об одну.)

Ніжки, ніжки, відпочили? Відпочили, відпочили.

(Котити палички по підлозі долонями.)

Знову ніжки почали. *(Ставлять палички на підлогу.)*

"Жабки"

Сіли дружно на лужку Жабки-скрекотушки.

(Стукають одночасно паличками праворуч і ліворуч.)

Покупались у ставку Жабки-зеленушки.

(Стукають основами паличок.)

Ква-ква-ква, ква-ква-ква – Жабки-зеленушки,

Ква-ква-ква, ква-ква-ква – Жабки-скрекотушки.

(Стукають одночасно двома паличками по підлозі.)

"Стрибайте, палички!"

Ви стрибайте, палички, Як сонячні зайчики.

(Стукають по чергово паличками по підлозі.)

Стриб-скок, стриб-скок, *(стукають паличками одна об одну)*

Пострибали на лужок.

(Стукають по чергово паличками по підлозі.)

Права ніжка: туп-туп, Ліва ніжка – туп-туп.

(По черзі стукають паличками по підлозі.)

Разом ніжки – туп-туп, Паличками – стук-стук.

(Стукають обома паличками по підлозі.)

На голівку посідали, *(поставити палички на голівку)*

Гарну пісню заспівали. *Діти виконують улюблену пісню.)*

Дихальні вправи.

Учені вважають, що дихання – своєрідний ключ до прихованого життя тіла, що безпосередньо пов'язане з розумовою працездатністю людини та її емоційним станом. Дихання – це процес мимовільний, але на відміну від решти важливих процесів, що відбуваються в людському організмі, його можна регулювати. Керувати диханням неважко – необхідно лише навчитися виконувати спеціальні дихальні вправи. Дихальні вправи примушують працювати більшу частину легень, тим самим збільшуючи кількість кисню, що надходить у кров, а отже, запобігають розумовій та фізичній утомі. Регулярне виконання таких вправ сприяє зміцненню м'язів живота, грудної клітки, поліпшенню перистальтики, кровообігу, серцевої діяльності тощо [187].

Потрібно навчити дітей правильно виконувати вдих і видих під час рухів, співу, танцю, монологу, виразного читання віршів, розповідання казок та монологів у спектаклях [187].

Дихальна гімнастика за малюнком-схемою: носик – носик, носик – ротик, ротик – ротик, ротик – носик.

"Надуємо кульку"

Вдих носом, видих через рот у кулачок.

"Задуй свічку"

Вдих через ніс, видих через рот на запалену свічку, намагатися загасити свічку.

"Вогник свічки танцює"

Вдих через ніс, повільно випускати повітря через рот, дути на свічку, щоб полум'я коливалося, а свічка не гасла.

"Мильна кулька"

Вихователь. Пішла дівчинка на прогулянку і побачила ось таку мильну кульку. *(Діти роблять велике коло, вдих через ніс).*

Ми до неї доторкнулися і вона лопнула. *(Діти випускають повітря через рот, сходяться в центр кола і вимовляють при цьому: "Ш-ш-ш-ш!")*.

Взяли діти й надули нову кульку *(діти знову роблять вдих через ніс і утворюють велике коло)*, але кулька знову лопнула. *(Діти сходяться у центр кола, випускають повітря через рот і вимовляють звук: "С-с-с-с!")*

"Квітка"

Діти беруть уявну квітку до рук, "нюхають" її, роблять вдих через ніс, на видиху чітко вимовляють фрази:

- "Гарно пахне";
- "Квітка гарно пахне";
- "Квітка дуже гарно пахне";
- "Троянда гарно пахне";
- "Троянда – це квітка, яка дуже гарно пахне".
- "Надуй кульку віршиком"

Дитина робить глибокий вдих через ніс і на видиху розповідає маленький віршик, наприклад:

- Летів горобчик,
- Жив-жив-жив! А де ж мені сісти?
- На печі.
- А що ж мені їсти?
- Калачі.
- Гам!

"Різання дров"

Діти стають парами одне проти одного, беруться за руки та імітують різання дров: руки на себе (вдих), руки від себе (видих).

"Гріємо руки"

Діти роблять вдих через ніс, а видихають через рот повільно, "гріють" змерзлі руки.

"Листя шелестить"

Дітям роздаються гілочки з дерева, на яких причеплені у вигляді листочків смужки зеленого паперу. За сигналом вихователя "Подув вітер" діти плавно дують на листочки таким чином, щоб вони відхилилися і шелестіли.

"Метелики"

На килимку – різнокольорові метелики, виготовлені з тоненького паперу. Вихователь пропонує дітям подути на метеликів певного кольору. Дути можна тільки на одному видиху.

"Вогнище"

Вихователь кладе на столику перед дітьми малюнок вогнища із наклеєними до нього тоненькими смужками червоного та оранжевого кольору. Вихователь пропонує дітям роздувати "згасле вогнище", вдихаючи повітря через ніс і сильно видихаючи через рот.

"Чайник закипів"

У кожної дитини склянка з вузьким отвором (1-1,5 см). За сигналом вихователя "У Сашка закипів чайник" Сашко дує в отвір склянки таким чином, щоб було чути всім. Для цього необхідно, щоб нижня губа торкалася краю склянки і рух повітря був сильним. Потім цю саму вправу інший.

"Годинник"

Діти стоять, розставивши ноги, руки опущені. Розмахуючи руками вперед-назад або праворуч-ліворуч, промовляють на видиху: "Цок, цок".

"Насос"

Стати прямо, ноги нарізно, руки вздовж тулуба. Вдихнути, потім, нахилившись убік (руки ковзають по тулубу) видихати повітря і промовляти: "С-с-с-с-с!" Виконати ті самі рухи в другий бік.

"Лижники"

Діти імітують ходьбу на лижах. Необхідно вдихати через ніс, видихати через рот, вимовляючи: "Ш-ш-ш-ш!" (1,5-2 хв.).

"Король вітрів"

На мотузці прив'язані повітряні кульки. Діти роблять вдих через ніс, з силою видихають повітря через рот, дмухаючи на кульки. Чия кулька злетить найвище, той – "Король вітрів".

"Сова"

Діти сидять на стільчиках. За сигналом "День!" повертають голову праворуч і роблять вдих. На сигнал "Ніч!" повертаються прямо, піднімають руки у сторони і на видиху промовляють "У-у-ф-ф!"

"Булькання"

Діти роблять глибокий вдих і повільно видихають повітря, дмухаючи у трубочки для коктейлю, що вставлені в склянки з водою.

"Дитина застудилась"

Діти сидять на стільчиках. Вихователь говорить: "Починаємо кашляти". Діти роблять вдих через ніс і видихають повітря через рот, кашляючи. Потім вихователь промовляє: "Можемо навіть чхнути". Діти знову роблять вдих через ніс і чихають: "А-а-апчхи!" Згодом вихователь промовляє: "Дуже хочемо позіхнути", діти роблять вдих через ніс, видихають повітря і позіхають, промовляючи: "О-о-о-о-й!"

"Потягнемо звуки на ниточці"

Діти сидять на стільчиках, вихователь пропонує розкрити ротика, зробити вдих через рот і "витягти" з ротика "на ниточці" звук "а". Діти складають пальці до купи, підносять до ротика, співають на видиху звук: "А-а-а-а!" і роблять рух рукою, ніби "тягнуть ниточку". Те саме можна робити з рештою голосних звуків.

"Хуртовина"

Вихователь пропонує дітям скласти пальці в кулак, зробити вдих через ніс, розтуляти пальці і, видихаючи повітря, промовляти звук "У-у-у-у-у!", підсилюючи голос. Потім поступово стискати пальці в кулак, поступово зменшуючи силу голосу – "хуртовина" поступово вщухає.

"Біг і промовляння цифр"

Діти біжать по колу одне за одним протягом 30-40 секунд і промовляють цифри, потім поступово переходять на ходьбу і зупиняються. Після зупинки – поворот обличчям У коло і знову промовляють цифри: "один, два, три" – вдих, "чотири, п'ять, шість" – видих, "сім, вісім, дев'ять" – Вдих та ін., поки дихання нормалізується.

"Біг і читання віршів"

Діти біжать по колу протягом 5 хвилин. Потім зупиняються і в темпоритмі бігу розповідають вірші.

Пантоміма.

Виховання виразності рухів дитини – це важливий і трудомісткий процес. К.С. Станіславський стверджував, що рухи тіла і жести повинні передавати не тільки логіку життя сценічного героя, але й усю складність його почуттів та емоцій. На заняттях гуртка діти вчаться за допомогою рухів і жестів виявляти те, що розв'язує сценічне завдання: вчаться не тільки

правильно виконувати різноманітні рухи і жести, але й правильно добирати їх, щоб вони не були позбавлені логіки. Для цього на заняттях гуртка використовуються пантомімічні етюди [187].

"Схопити і кинути"

Беруть участь двоє дітей, одна дитина імітує хапання й кидок, а друга імітує ловіння (м'ячик, паличка, повітряна кулька).

"Муха"

Дитина спочатку очима стежить за "мухою", потім різким рухом руки "ловить" її, потім поступово розтискає пальці й показує розкриті долоні, ніби промовляючи: "А мухи немає!"

"Пружинка"

Пружно розтягувати руки, ніби між руками є пружинка, різко з'єднувати.

"Пушинка"

Діти стежать очима за уявною пушинкою, а потім руками "ловлять" її, "підкидають угору", дують на неї.

"Покажи":

- високі та низькі ворота,
- важку і легку ношу,
- швидку й повільну ходьбу;
- доріжку (*діти присідають, кладуть руки на плечі дитині, яка присіла попереду, нахилиють голову*);
- копиця (*усі діти сходяться у середину кола, з'єднують підняті догори руки*);
- кочки (*діти присідають, кладуть руки на голову*).

"Зроби, як...":

- походи, як: маленька дитинка, кішка, солдат, старенька бабуся, ведмедик;
- посміхнись, як: кіт на сонечку, задоволена мавпочка;
- сядь, як: метелик на квіточці, водій за кермом автомобіля, учитель за столом;
- пострибай, як: м'ячик, зайчик, жабка, кенгуру;
- насупся, як: осіння хмара, сердита мама, голодний вовк.

"Покажи героїв казки"

Дитина показує героїв запропонованої вихователем казки за допомогою рухів і міміки.

"Прання хустинки"

Діти імітують прання хустинки, віджимання та вішання на мотузку.

"Кошеня"

На долоньці у дітей "лежить" умовне кошеня, вони ласкаво пестять його рукою.

"У лісі"

Діти йдуть по колу, нібито по лісу, вихователь називає предмети, діти виконують дії. Перед нами:

- густі дерева, (*руками затуляють очі від гілочок*) – пролізаємо під кущами, (*ідуть нахилившись*)
- комашки, (*високо піднімають ноги і озирються навколо, щоб не наступити на комашку*) струмочок, (*перестрибують через уявний струмок*)
- сонечко. (*вийшли на "галявину", подивились на "сонечко" і примружили очі*).

"Пострибайте, як... ": "Ловили" Показати, як:

- горобчики; – воротар ловить м'яч;
- кенгуру; – дитина ловить метелика;
- зайці; – рибак витягає велику рибу;
- жабки; – домогосподарка ловить муху;
- коники.

"Покажи дерево":

- під час посухи;
- під снігопадом;
- серед вихлопів автомобілів;
- під проливнім дощем;
- на штормовому вітрі.

"Упади, нібито.. ":

- тебе вдарило електричним струмом;
- тобі спекото в пустелі;
- ти підсковзнувся на підкірці від кавуна;
- ти побачив страшне чудовисько;
- тебе вразили кулі.

"Покажи аплодисменти":

- гучні;
- голосні, підбадьорливі;
- стримані, делікатні; лінівні;
- лицемірні.

"Покажи ходу людини, яка.. ":

- щойно пообідала;
- має замалі черевики;
- яка невдало пнула ногою цеглину;
- в якій болює спина.

"Засмійся, як людина":

- пихата;
- проста;
- лицемірна;
- захоплена;
- зла.

"Показуємо німе кіно"

- "Ріпка";
- "Колобок";
- "Рукавичка";
- "Котик і півник" тощо.

"Покажи посмішку":

- радісну (приємна зустріч);

- заспокійливу (усе буде добре);
- щасливу (який успіх!);
- здивовану (не може бути?!);
- засмучену (як же так?).

Скульптурні вправи.

Скульптурність – це найвищий прояв пластичної культури актора. Скульптурність на сцені повинна відображати всі сторони такого складного процесу, яким є створення пластичного образу героя. Поза нерухомого актора, який сидить, дозволяє побачити внутрішній світ героя, основні риси його характеру. Актор повинен уміти наслідувати кращі зразки скульптури та живопису, правильно розташовувати тіло в сценічному просторі. Тіло актора, передаючи логіку дії, повинно навіть у статиці характеризувати особливості створюваного образу. Скульптурність виявляється в умінні актора правильно розміщатися у просторі сцени стосовно решти персонажів. Залежно від сценічного завдання актор повинен уміти знаходити своє місце на сцені. Розташування артистів на сцені повинно бути таким, щоб колону дійову особу глядачеві обов'язково було видно [187].

Для виховання скульптурності у дітей у на заняттях гуртка можна використовувати різноманітні вправи.

"Сядь на стільчик, як... ":

- маленька дитинка;
- старенька бабуся;
- як учителька;
- як факір;
- як клоун;
- як спляча людина;
- як король.

"Стань, як... ":

- солдат;
- штангіст зі штангою;
- моряк із біноклем;
- дерево;
- квітка;
- хоробрий заєць;
- лисичка підслуховує.

"Покажи, як снить... ":

- маленька дитинка; собачка;
- їжачок;
- котик;
- горобчик.

"Скульптор"

Вихователь пропонує одній дитині подивитися на художню картину, скульптуру або ілюстрацію і розташувати таким чином своїх товаришів, як на картині чи скульптурі.

Окрім цих вправ під час підготовки до будь-якої вистави, чи під час ігор-драматизацій доцільно пропонувати дітям самотійно визначатися, де і як вони розташовуватимуться, самотійно добирати виразні жести, пози. Скульптурні вправи плануються у другій половині заняття [187].

Етюди з ляльками.

Ляльковий театр – це мистецтво синтетичне, воно впливає на маленьких глядачів комплексом художніх засобів. Під час лялькового спектаклю використовуються і художнє слово, і наочний образ – лялька, і живописно-декоративне оформлення, і музика – пісня, музичний супровід. Діти дуже любляють переглядати лялькові спектаклі. Ляльковий театр для них є зрозумілим, доступним, адже вони бачать знайомі й улюблені ляльки [187].

Діти любляють не тільки відвідувати ляльковий театр, а й самим брати участь у підготовці лялькових вистав. Перш ніж готувати виставу, діти повинні навчитися маніпулювати ляльками різних видів театру. З цією метою використовуються різноманітні етюди з ляльками: пантомімічні та звукові. На перших етапах навчання доцільно застосовувати пантомімічні етюди, тобто вчити дітей водити ляльку [187].

"Покажи, як зайчик... ": "Парні етюди. Зайчик із лисичкою... ":

• ходить, бігає;	– грають у піжмурки;
• кланяється;	– танцюють;
• танцює;	– обнімаються;
• плаче;	– сплять;
• ховається;	– несуть морквинку.
• рве морквинку тощо.	

Коли діти навчаться водити ляльку, то можна розпочинати роботу над звуковими етюдами, тобто вчити водити ляльку і супроводжувати дії словами, діалогом та монологом. Можна вивчити з дітьми різні віршики, забавляння. Згодом ці віршики може розповісти зайчик, лисичка, жабка, котик чи ведмедик. Діти розповідають віршик і одночасно маніпулюють лялькою [187].

Після цього можна починати інсценувати віршики, обігравати діалогічні етюди засобами лялькового театру, використовуючи різні види театральних ляльок. Останнім етапом є підготовка лялькової вистави. Лялькову виставу готуємо за частинами, при цьому бажано ролі не розподіляти, щоб усі діти брали участь у розучуванні епізодів, усі діти повинні знати кожну роль від початку до кінця. Таким чином, не виникатиме проблеми, ким замінити відсутню дитину [187].

Коли вистава показуватиметься для широкого кола глядачів, то діти самі повинні визначитися, хто гратиме ту або іншу роль. Призначаються на виконання ролей ті діти, в яких ця роль добре виходить.

Розвиток мовлення.

У східному регіоні, де більша частина населення говорить російською мовою, дуже важливо виховати у дітей любов до української мови, навчити їх розмовляти українською мовою. На заняттях гуртка можна широко використовувати вправи на розвиток українського мовлення дітей дошкільного віку. Необхідно не тільки вчити розмовляти українською, але й учити виразності мовлення.

Мовлення дитини дошкільного віку можна вважати виразним, якщо вона володіє доступними для її розуміння інтонаційними засобами виразності та немовленнєвими засобами, використовує їх у мовленні для передання своїх емоцій, свого ставлення до переданої інформації, до співрозмовника, для залучення його уваги до предмета висловлювання.

Основними засобами навчання дітей виразності мовлення на заняттях гуртка є артикуляційні вправи; вправи на силу, тембр, темп, інтонацію мовлення; вправи на дикцію, на вміння правильно робити логічний наголос, знаходити логічні паузи; вправи на виразне читання віршів. Їх доцільно планувати на початку заняття [187].

Артикуляційні вправи.

Першим етапом у вихованні правильної, чистої вимови є робота над формуванням артикуляційного апарату, розвитком артикуляційної моторики. Вироблення точних і повноцінних рухів, відпрацювання їх диференційованості, об'єднання простих рухів у складні, відчуття артикуляційної постави – усе це досягається у процесі виконання дітьми спеціальних тренувальних вправ – артикуляційної гімнастики. Передумовою успішного навчання і розвитку дітей є поєднання занять із грою: дитина, захоплюючись грою, не помічає, що її навчають, а тому легше і швидше долає труднощі, набуває необхідних навичок. Ігрові прийоми проведення артикуляційної гімнастики позбавляють дітей напруження, надають їм впевненості у своїх силах [187].

Вправи для язичка.

"Лопаточка" – широкий язик висунути, розслабити, покласти на нижню губу, тримати 10-15 с.

"Чашечка" – рот широко розкрити, широкий язик підняти догори, потягти до верхніх зубів, але не торкатися їх, тримати 10-15 с.

"Голочка" – рот відкрити, язик висунути далеко вперед, напружити його, зробити вузьким, утримувати 10-15 с.

"Трубочка" – висунути широкий язик, бічні краї язика загнути догори. Дунути в трубочку, що склалася. Виконувати в повільному темні 5-6 разів.

"Годинник" – висунути вузький язик, тягнутися язиком по черзі то до правого, то до лівого вуха. Рухати язиком із кутка в куток рота у повільному темпі під рахунок вихователя. Виконати 10-15 рухів язиком.

"Гойдалка" – висунути вузький язик, тягнутися язиком по черзі то до носа, то до підборіддя. Рот при цьому не закривати. Вправа проводиться під рахунок вихователя, 10-15 рухів язиком.

"Човник" – бічні краї язика підняти, кінчик язика лежить на нижній губі, посеред язика – заглибина.

"Язичок дивиться на сонечко" – відкрити рота, висунути язика і потягти його вгору, не торкаючись губів та зубів.

"Конячки" – присмоктати язик до піднебіння, язиком клацати повільно та міцно. Тягнути під'язикову в'язку. Виконати 10-15 разів.

"Смачне морозиво" – широким пласким язиком необхідно по черзі облизати верхню й нижню губи, ніби злизуючи щось смачне.

"Чистка зубів" – облизування зубів під верхньою та нижньою губою.

Гімнастика для губ.

"Усмішка, трубочка, п'ятачок" – по черзі виконувати названі вправи.

"Трубочка" – витягнути вперед складені докупи губи і виконувати ними рухи праворуч-ліворуч, вгору-вниз.

"Покажемо наші зубки" – підтягнути вгору верхню губу – показати верхні зуби; опустити вниз нижню губу – показати нижні зуби. Зуби при цьому щільно стиснуті.

"Оскал" – губи розтягнуті в сторони, щільно притиснуті до щік, відкрити обидва ряди зубів, погарчати, наслідуючи собаку.

"Граємо на балалайці" – бряжчання губами і рухи руками, наслідуючи балалаєчника.

"Відгадай звук" – вихователь або дитина беззвучно промовляє губами голосні звуки, а діти відгадують їх.

Голосові вправи.

У мовотворенні голос бере особливу участь. Звучання голосу – це результат складної психофізичної діяльності, що керується інтелектом мовця, його емоціями та волею. У результаті змикання та розмикання голосових зв'язок утворюється голос. Він досить слабкий. І тому дуже важливо розвивати гнучкість голосу дітей, тобто здатність голосу легко переходити від високих звуків до середніх чи низьких. Необхідно вчити дітей керувати своїм голосовим апаратом, уміти вимовляти фрази з різною силою голосу. Голосові вправи бажано планувати у першій частині заняття [187].

Вправи на розвиток сили голосу.

"Драбинка" – проспівування голосних звуків, складів за малюнком драбинки. На першому щаблі – тихо, на другому – голосніше тощо.

"Розкажи віршик" – голосно, помірно, тихо, пошепки.

"Крокуємо по поверхах" – діти тримають праву руку перед собою долонею вниз і промовляють тихо: "Перший поверх", піднімають руку трішечки вище і промовляють голосніше: "Другий поверх" та ін. до десятого поверху. Необхідно весь час підвищувати силу голосу.

"Луна" – вихователь промовляє слова з різною силою голосу, діти повторюють їх із такою самою силою голосу.

"Добери до вірша силу голосу" – вихователь читає вірш дітям, потім пропонує визначити, з якою силою голосу слід розповідати цей вірш, потім разом із дітьми вчить вірш. Коли вірш вивчений, то діти розповідають його з визначеною силою голосу: тихо пошепки, голосно, помірно: – Я капітан! Я капітан!

Вправи на розвиток темпоритму голосу.

"Розкажи вірш"

"Добери до вірша темп голосу":

– помірно;

– На городі цап, цап,

– швидко;

– Капустку хап, хап,

– повільно;

– Ніжками туп-туп,

– із поступовим збільшенням швидкості; – Капустку хруп-хруп,

– із поступовим зменшенням швидкості. – А тут зайчик скік-скік,

– Вушками тріп-тріп,

– Ніжками туп-туп,

– Капусточку хруп-хруп.

Мій дзвінкий,

Ти куди

Веселий м'яч,

Помчав навскач?

Голубий, Зелений, Стій! Не догнати тебе, Прудкий!

Вправи на розвиток тембру голосу.

"Скажи, як... " ("Привітайся, як... ") "Розкажи віршик, як... ":

Вихователь говорить фразу, а діти повторюють із різним тембром голосу, як:

• лисичка;	– зайчик;
• зайчик;	– лисичка;
• ведмедик;	– вовк;
• змія;	– змія;
• старенький дідусь;	– Баба Яга;
• маленька дитинка тощо.	– старенький дідусь; маленька дитинка.

Інтонаційні вправи.

"Розкажи віршик, як.."

(за "Абеткою настроїв"):

- весело;
- сумно;
- сердито;
- байдуже;
- хитро;
- злякано;
- здивовано;
- плачучи.

"Визнач настроїв вірша"

Горе в мене нині –
Не посидиш на тині!
У лапту не можна грати,
Навіть на траві лежати,
І не можна грати в м'яч,
Хоч від горя сядь та й плач!
І за що мені ці муки?
Одягнув нові я брюки!!!

"Визнач настроїв героя"

Вихователь читає будь-який твір, а діти добирають настроїв до кожного персонажа і промовляють слова персонажів із різним настроєм.

"Прогулянка до зоопарку"

Учитель "малює" словесні картинки, а діти повинні відтворити їх, вимовляючи один і той самий звук із різною інтонацією: Добрий день, собачки!

"Промовляння фраз із подовженими голосними звуками"

"Промовляння слів із подовженим першим приголосним звуком"

- Ж-ж-ж-ж-жодної фарби не дає! (*обурення*)
- Він ж-ж-ж-ж-живий! (*переляк*)

Вправи на вироблення правильної дикції.

"Проспівування голосних та приголосних звуків" (під будь-яку мелодію).

"Вимова фраз із різними положеннями язика":

- із витягнутим за зуби язиком,
- із втягнутим язиком.

"Вимова фраз із різним положенням губ":

- верхня губа виступає вперед,
- нижня губа виступає вперед.

"Промовляння різноманітних чистомовок, скоромовок"**"Промовляння голосних звуків парами"**

АУ, АІ, АО, АЕ тощо.

"Почергове промовляння парних приголосних звуків"

Б-П, Ф-В, З-С, Д-Т, Ж-Ш, Ц-Ч.

"Промовляння приголосних звуків у парі з голосними (м'яких і твердих)"

МИ-МІ, КУ-КІО, БА-БЯ, ЛЕ-ЛЄ тощо.

Вправи на вміння робити логічні паузи та логічний наголос.

Логічний наголос – це виділення найсуттєвішого з точки зору ситуації мовлення. К.С. Станіславський називав логічний наголос «вказівним пальцем», що відзначає найголовніше слово в реченні: "У кожному слові схована душа, внутрішня сутність, головні моменти підтексту". Якщо дитина навчиться визначати головне слово в реченні, тобто логічний наголос, то вона досягає високого рівня художнього читання віршів та виховання будь-якої ролі. Ігри та вправи на логічний наголос плануються в першій половині заняття [187].

Крім логічного наголосу існує ще й емоційний наголос – підсилення емоційної насиченості мовлення. Цей вид наголосу підсилює емоційність слова і передає афективний стан мовця через певне слово. Якщо логічний наголос привертає увагу до цього слова, то емоційний наголос робить його емоційно насиченим [187].

"Знайди головне слово в реченні"

Вихователь пропонує дитині прослухати будь-яке речення і просить дитину знайти в ньому головне слово і вимовити речення таким чином, щоб виділити голосом головне слово.

"Зроби головним словом різні слова"

Вихователь пропонує дитині речення, *наприклад*: "Мама купила іграшку".

Дитина має промовити речення, виділяючи різні слова:

(мама) — мама купила іграшку.

(купила) — мама купила іграшку.

(іграшку) — мама купила іграшку.

Привертає увагу до цього слова, то емпатичний наголос робить його емоційно насиченим. Мовний потік розділяють паузи. За тривалістю паузи бувають різноманітними. Середні за тривалістю паузи розділяють речення і називаються логічними. Логічні паузи розділяють мовлення, надають йому завершеності, злагодженості. Це неначе сигнали переходу від одного речення до іншого. Іноді тривала пауза переростає в психологічну, дієву як виразний засіб художнього мовлення.

К.С. Станіславський називав психологічну паузу "красномовним мовчанням", мовчанням значним, важливим, тому що воно доповнює слова поглядами, мімікою, натяками, ледь помітними рухами та іншими свідомими і підсвідомими засобами спілкування.

Дуже важливо навчити дітей визначати паузи у мовленнєвому потоці та використовувати їх під час читання віршів та виконання будь-яких ролей. На заняттях гуртка багато уваги приділяється навчанню дітей робити логічні паузи та заповнювати їх мімікою, жестами. Під час роботи з театральними ляльками діти вчаться заповнювати логічні паузи рухами ляльки. Ці вправи окремо не плануються, вони існують у багатьох видах діяльності: у виразному читанні віршів, у виконанні різних ролей у драматизації та лялькових виставах [187].

Вправи на розвиток мовлення.

"Похід у магазин"

Вихователь посилає дитину до "магазину" і пропонує запам'ятати всі необхідні "покупки", які він назве. Дитина відбирає зі значної кількості предметів або картинок ті, що назвав вихователь, повертається з "магазину" і розповідає, що вона купила. Вправа розвиває пам'ять і сприяє активізації словника.

"Який за розміром?"

Вихователь пропонує дітям зображення трьох різних за розміром предметів (квітка, дерево, будинок) і пропонує назвати їх розмір (маленький, великий, найбільший).

Потім діти відповідають на запитання:

- Який предмет менший від будинку?
- Який предмет більший від квітки?

"Доручення"

Вихователь добирає 15 різних предметів. Потім пропонує дітям відібрати іграшки, овочі, фрукти, посуд тощо. Після цього пропонує відібрати металеві, скляні, дерев'яні, пластмасові, тверді, м'які, легкі, важкі предмети, однокольорові тощо.

Вправа сприяє розвитку словника, мислення, уміння класифікувати та систематизувати.

"Хто ким, або що чим буде? "

Діти відповідають на запитання вихователя про те, ким або чим будуть: яйце, курча, хлопчик, жолудь, насіння, ікринка, гусінь, борошно, цеглинка, тканина, учень, хворий, слабкий тощо. Вправа сприяє розвитку мислення, активізації словника, вміння складати речення.

"Ким або чим був? "

Аналогічна вправа тільки в зворотному порядку. Ким або чим були: курча, курка, тато, дуб, соняшник, рибка, метелик, хліб, будинок, спідничка, учитель, здорова людина, сильна людина тощо. Ці вправи розвивають мислення, сприяють розвитку словника.

"Відгадай"

Вихователь пропонує дітям картонки із зображенням половинки предмета. Діти відгадують і називають предмети. Вправа сприяє розвитку уяви та словника.

"Малюнки-розповіді"

За піктограмами діти складають розповіді або казки. Вправа сприяє розвитку уяви, зв'язного мовлення.

"Упізнай, хто я"

Вихователь пропонує дітям картки, на яких крапками намальовані предмети. Діти відгадують і називають предмети, потім перевіряють себе, з'єднуючи крапки. Вправа сприяє розвитку уяви, пам'яті, активізації словника.

"Чарівна торбинка"

Вихователь описує предмети, що знаходяться в торбинці, а діти відгадують їх. Вправа сприяє розвитку уваги, мислення, чуття української мови.

"Четвертий зайвий"

Вихователь пропонує дітям картку із зображенням чотирьох предметів і пропонує назвати зайвий предмет. Дитина повинна пояснити, чому цей предмет зайвий. Ускладнення: називання зайвих предметів за словесним завданням. Вправа розвиває увагу, мислення, словник, зв'язне мовлення.

"Групування слів"

Вихователь називає групу слів і пропонує дітям пояснити, чому він їх об'єднав таким чином:

- куля, джміль, метелик, орел, голуб, літак (*літають*);
- орел, голуб, горобець, грак, соловей (*птахи*);
- джміль, метелик, бабка, коник, мурашка (*комахи*);
- риба, дельфін, качка, корабель, човен (*плавають*);
- дерево, квітка, трава, кущ (*рослини*);
- коза, корова, бик, олень, лось (*рогаті тварини*).

Вправа розвиває увагу, мислення, словник.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукових засад естетичного виховання виявив значущість використання театрального мистецтва як засобу творчого розвитку особистості, підтвердив необхідність застосування театралізованої діяльності молодших школярів у навчально-виховному процесі з метою формування їх естетичної культури, вдосконалення загальних і спеціальних здібностей.

Вивчення філософської, психолого-педагогічної літератури дало змогу з'ясувати та уточнити сутність понять “естетична культура” та “театралізована діяльність”. Під поняттям “естетична культура” особистості молодшого школяра розуміємо цілісність естетичної свідомості та естетичної діяльності, основою якої є емоційно-почуттєве переживання вражень, знання з мистецтва, що виявляється в різних формах естетичного ставлення (відчуття, оцінювання тощо) і є проявом ціннісної позиції особистості.

“Театралізована діяльність” молодших школярів – це колективна за своєю природою діяльність, яка включає елементи театральної діяльності, реалізується в умовних педагогічних ситуаціях, спрямованих на пізнання навколишнього світу, збагачення і вдосконалення естетичного досвіду.

Якостями ефективності формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності, що відображають рівень сформованості естетичної культури молодших школярів, яка містить емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісний компоненти є: сприймання мистецтва театру, власної театралізованої діяльності та діяльності інших (відчуття форми, композиції, емоційне реагування, співпереживання); знання про мистецтво, засоби театрального мистецтва (розуміння і застосування понять та засобів сценічної виразності); інтерес до театрального мистецтва, власної театралізованої діяльності (ініціативність, інтенсивність відвідування театрів, прагнення учнів до театралізованої діяльності в урочний та позаурочний час); оцінка театрального мистецтва, власної театралізованої діяльності та діяльності однолітків (здатність проаналізувати і зробити висновки щодо переглянутих вистав, сюжетів, засобів виразності, обґрунтованість оцінки виконавської творчості); володіння засобами театралізованої діяльності (асоціативна діяльність, регулярність застосування елементів творчості, самостійність виконання етюдів, вправ, усвідомлення свого “Я”, самовідчуття, впевненість при виконанні завдань тощо).

За визначеними сутнісними характеристиками даних якостей умовно виявлено три рівні сформованості естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності – оптимальний (творчий), достатній (активний), низький (пасивний).

Ефективного формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності можна досягти за умов: поєднання змістових компонент урочної та позаурочної театралізованої діяльності в циклах мистецьких та немистецьких дисциплін на основі особистісно зорієнтованого підходу, врахування вікових особливостей молодших школярів та природи театралізованої діяльності; використання набутих на уроках знань, умінь і навичок сценічної творчості як основи театралізованої діяльності для створення міні-вистав і забезпечення емоційної атмосфери, необхідної для емоційного “проживання” знань учнями; включення дітей у ролі як “актора”, так і “глядача-критика” для забезпечення комунікативної ситуації, що дає змогу оцінити себе, інших та підвищує рівень емоційного засвоєння знань, спрямованого на формування естетичної культури на будь-якому навчальному предметі; організації процесу формування естетичної культури молодших школярів на основі створення “єдиного простору” співтворчості учнів та батьків у позанавчальній діяльності.

Ефективність змісту і методики формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності можна досягти, побудувавши роботу блоками (напрямами).

Блок А. Залучення молодших школярів до сценічної творчості, де кінцевою метою є постановка вистави. Блок А складається з трьох етапів і включає: організацію сприймання вистав (професійних, аматорських, шкільних); бесіди про театр; роботу власне над виставою, де перед учнями постають завдання на визначення художньої ідеї майбутньої вистави, виконавські завдання (завдання на ідентифікацію, на розвиток уяви), завдання на оформлення вистави (музичне оформлення, розробка ескізів і виконання декорацій, костюмів, ляльок тощо).

Блок Б – залучення школярів до театралізованої діяльності. Б 1 – на уроках мистецьких дисциплін (і на уроці читання); Б 2 – на уроках немистецьких дисциплін (з огляду на доцільність теми та дидактичної мети уроку); Б 3 – у позаурочних заходах мистецького спрямування (літературно-музичні ранки, концерти, конкурси тощо); Б 4 – у позаурочних заходах

немистецького спрямування (художнє оформлення спортивних змагань, предметні олімпіади, мовні ранки, заходи з народознавства тощо).

Методами формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності є: *словесні* (творчого читання – прослуховування виразного читання твору вчителем, заучування слів ролі, читання напам'ять, мовного спілкування, обговорення сприйнятого, бесіда за запитаннями і завданнями, метод активної дії слова на партнерів, звернення до казки та ін.); *наочні* (метод пантоміми, демонстрація слайдів, аудіо-, відеозаписів); *практичні* (ігрові імпровізації, добір пластичних дій, виразне проголошення реплік, пошук антонімічного образу та ін.); дослідницький метод – постановка завдання оцінити інсценівку (виставу); методи стимулювання та зацікавлення учнів, залучення їх до виступів перед аудиторією, створення предметно-просторового середовища, метод прикладу і наслідування, метод переконання (зараження) та ін.

Результативним у нашій роботі є використання в навчально-виховному процесі авторських програм: “Театралізована діяльність (1-4 класи)”, “Основи сценічної мови”, “Основи театру”, гурток “Ляльковий театр” та навчально-методичного посібника “Формування естетичної культури молодших школярів засобами театрального мистецтва”, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив на особистість через взаємозв'язок теоретичного, методичного і практичного компонентів.

Зміст монографії може бути використаним у регіональних інститутах післядипломної педагогічної освіти для ознайомлення вчителів із специфікою формування естетичної культури школярів у процесі театралізованої діяльності, вчителями початкових класів, студентами, магістрантами для формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності.

Усіх колег, які зацікавилися монографією, закликаємо до співпраці, пошуку шляхів наступності естетичного виховання учнів середньої та старшої ланки основної школи, розробку шляхів взаємодії, творчої співпраці фахівців театру з педагогами та учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболина Т. Г. Исторические судьбы нравственности / Т. Г. Аболина. – К. : Лыбидь, 1992. – 192 с.
2. Аболина Т. Г., Миропольская Н. Е. Эстетическое воспитание в школе / Т. Г. Аболина, Н. Е. Миропольская. – К. : Высшая школа, 1987. – 95 с.
3. Абрамян В. Ц. Театральная педагогика / В. Ц. Абрамян. – К. : Либра, 1996. – 224 с.
4. Алянский Ю. Л. Азбука театра : 50 маленьких рассказов о театре / Ю. Л. Алянский. – Л. : Детская литература, 1990. – 158 с.
5. Амонашвили Ш. А. В школу – с шести лет / Ш. А. Амонашвили. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.
6. Ананьев Б. Г. Психология чувственного познания / Б. Г. Ананьев. – М. : АПН РСФСР, 1960. – 486 с.
7. Аникеева Н. П. Воспитание игрой : книга для учителя / Н. П. Аникеева. – М. : Просвещение, 1987. – 143 с.
8. Аничкин С. А. Эстетическое воспитание младших школьников / С. А. Аничкин. – Свердловск, 1967. – 179 с.
9. Анищенко Н. В. Формирование художественного восприятия младших школьников средствами комплексного взаимодействия искусств : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Анищенко Наталья Васильевна. – Киев : КГУ им. Т. Шевченка, 1993. – 200 с.
10. Арбузов А. К. Служенье муз не терпит суеты : Всесоюзная конференция работы театров, драматургов и театральных критиков / А. К. Арбузов // Театр. – 1988. – № 5. – С. 87-88.
11. Арончик И. Л. Искусство эстетического воспитания личности в условиях развитого социализма : дис. ...д-ра филос. н: 13.00.01 / Арончик Ирина Леонидовна. – М., 1984. – 13 с.
12. Артемов Е. С., Чинаева О. П. Некоторые теоретические и практические проблемы эстетического воспитания / Е. С. Артемов, О. П. Чинаева // Вопросы философии. – 1987. – 137 с.
13. Артемова Л.В. “ Театр і гра”. Вдома, у дитячому садку, в школі : пер. з рос. – 2-ге вид. / Л. В. Артемова. – К. : Томірс, 2002. – 291 с.
14. Аристотель. Метафизика // Сочинения : В 4-х т. / Аристотель – М. : Педагогика, 1976. – Т. 1. – С. 43 – 382.
15. Афанасьев А. И. О предметах преподавания в начальных классах / А. И. Афанасьев // Русская школа. – 1993. – № 1. – С. 8.

16. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посібник студентів ун-тів. / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
17. Баблер В. С. Мышление как творчество : введение в логику мыслительного диалога В. С. Баблер. – М. : Политиздат, 1975. – 399 с.
18. Бакушинский А. В. Художественное творчество и воспитание / А. В. Бакушинский. – М. : Новая Москва, 1925. – 240 с.
19. Барахтян М. Театральне дійство. Психолого-педагогічні основи підготовки і проведення / М. Барахтян // Освіта. – 2004. – №10. – (Театральна педагогіка).
20. Барвінок І. В. Формування музично-естетичної культури молодших школярів в умовах культурно-дозвілєвої діяльності. – Автореф. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Ірина Барвінок – К., 2000. – 19 с.
21. Бахтин Н. Н. Театр и его роль в воспитании : в помощь семье и школе / Н. Н. Бахтин. – М. : Польза, 1991. – С. 11-16.
22. Бахтин Н. Н. Эстетика творчества / Н. Н. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
23. Бегак Б. А. Воспитание искусством : для учителей начальных классов / Б. А. Бегак. – М. : Просвещение, 1981. – 94 с.
24. Белоконова Т. Играем с куклой : фольклорный театр / Т. Белоконова // Музыка в школе. – 1990. – №1. – С. 53.
25. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
26. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн. 1. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : навч. -метод. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
27. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 2. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади : навч. -метод. посібник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
28. Борев Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Борев. – М. : Политиздат, 1988. – 496 с.
29. Бояджиєв Г. Н. Душа театра / Г. Н. Бояджиєв. – К. : Мистецтво, 1983. – 272 с.
30. Бронников А. А. Театральные световые эффекты / А. А. Бронников. – М. : Мистецтво, 1962.
31. Буров А. Г. Режиссура и педагогика / А. Г. Буров. – М. : Сов. Россия, 1987. – 160 с.
32. Будянський В. І. Шкільний театр : навч. посібник / В. І. Будянський. – Суми. : ВАТ “СОД”, “Козацький вал”, 2002. – 182 с.

33. Вайнцвайг П. Десять заповедей творческой личности / П. Вайнцвайг. – М. : Прогресс, 1990. – 192 с.
34. Вахтангов Е. Б. Евгений Вахтангов : сборник / Е. Б. Вахтангов. – М. : Искусство, 1984. – 571с.
35. Ващенко О.М., Кудикіна Н.В., Люріна Т.І., Романенко Л.В. Рухливі ігри в початковій школі : навч. -метод. посібник / О. М. Ващенко [та ін.]. – К. : Навчальна книга, 2002. – 80 с.
36. Вейс Р.В. Студия художественного слова : образовательная программа / Р. В. Вейс // Я вхожу в мир искусств : Поэтический театр. – 2002. – № 3. – С. 3-21.
37. Верховинець В. М. Весняночка : ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. – 5-е вид. / В. М. Верховинець. – К. : Музична Україна, 1989. – 342 с.
38. Ветлугина Н. А. Художественное творчество и ребенок / Н. А. Ветлугина. – М. : Педагогика, 1968. – 270 с.
39. В кукольном театре /сост. Л. С. Новогрудский. – М. : Сов. Россия, 1988. – 191 с.
40. Витковская Н. С. Формирование эстетической культуры младших школьников / Н. С. Витковская [и др.]. – Киев. : Рад. школа, 1985. – 134 с.
41. Витковская Н. С. Формирование эстетической культуры младших школьников / Н. С. Витковская [и др.]. – К. : Рад. школа, 1980. – 151 с.
42. Виховання школярів засобами театрального мистецтва : метод. рекомендації на допомогу педагогам шкіл, виклад. педучилищ / В. В.Неволов (укладач) ; Інститут змісту і методів навчання. – К. :ІЗМН, 1996, – 20 с.
43. Виховання естетичної культури школярів : навч. посібник / І. А.Зязюн, Н. Є.Миропольська, Л.О.Хлебнікова [та ін.]. – К. : ІЗМН, 1998. – 156 с.
44. Вопросы актуального мастерства и режиссуры : сб. научных работ / под ред. Б. Е. Захавы [и др]. – М. : Наука, 1974. – 289 с.
45. Вульф В. В. Эстетическое воспитание во внеклассной работе / В. В. Вульф. – К. : Рад. школа, 1971. – 120 с.
46. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психологические очерки : книга для учителя. – 3 изд. – М.: Просвещение, 1991. – 99 с.
47. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский / под ред. В. В. Давыдова. – М. : Мысль, 1991. – 480 с.

48. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Искусство, 1986. – 573 с.
49. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во АПН, 1960. – 500 с.
50. Генов Г. В. Теневой театр в клубе / Г. В. Генов. – М. : Профиздат, 1958. – 83 с.
51. Гладишева А. О. Сценічна мова: основні поняття та їх тлумачення: навч. посібник / А. О. Гладишева. – К. : КДУ ім. К.Карпенка-Карого, 2003. – 92с.
52. Гольцов А. Грим без прикрас: студия, учебный класс / А. Гольцов // Клуб и художественная самодеятельность. – 1983. – № 9. – С. 28-30.
53. Гончаренко С. У. Методика як наука / С. У. Гончаренко. – Хмельницький : ХГПК, 2000. – 30 с.
54. Гончарук А. В. Программы факультативного курса / А. В. Гончарук // В мире зрелищных искусств. – 1998. – № № 3 ; 4 – С. 86-109 ; С. 90-99.
55. Горобець Н. М. Формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами мистецтва / Н. М. Горобець // Рідна школа. – 1999. – № 11. – С. 46-49.
56. Гризоглазова Т. И. Формирование нравственного опыта младших школьников средствами музыкальной сказки: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. И. Гризоглазова. – Киев, 1994. – 13 с.
57. Губаренко І. Дискусія Леся Курбаса : На межі тисячоліть / І. Губаренко // Кіно – театр. – 2001. – № 6. – С. 34-35.
58. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) // Шкільний світ. – 2001. – № 1.
59. Дем’янчук О. Н. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: навч.-метод. посібник / О. Н. Дем’янчук. – К.: ІЗМН, 1997. – 63 с.
60. Державний стандарт початкової загальної освіти. Освітня галузь “Мистецтво” // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 52-54.
61. Джикія Л. Л. Эстетическое воспитание в младших классах школы. Искусство на основе творческой активности ребёнка: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. Л. Джикія. – Тбилиси, 1982. – 347 с.
62. Джибладзе Г. Принцип эстетического воспитания / Г. Джибладзе. – Тбилиси, 1971. – 29 с.
63. Джола Д. М., Щербо А. Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посібник / Д. М. Джола, А. Б. Щербо. – К. : ІЗМН, 1998. – 390 с.

64. Дмитриева Н. А. Вопросы эстетического воспитания / Н. А. Дмитриева. – М. : Искусство, 1956.
65. Дубина Л. Викладання мистецьких дисциплін з елементами театральної педагогіки / Л. Дубина // Мистецтво і освіта. – 2001. – №4. – С. 25-38.
66. Дубинський І. М. Театр ручних тіней / І. М. Дубинський // Початкова школа. – 2001. – № 2. – С. 36.
67. Духовская Е. В свете Волшебной лампы / Е. Духовская // Искусство. – 2004. – №8. – С. 6.
68. Егоров А. Г. Эстетическое воспитание подростков во внеурочное время / А. Г. Егоров. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1978. – 197 с.
69. Естетичне виховання: довідник. – К.: Рад. школа, 1982. – 92 с.
70. Естетика : навч. посібник / ред. В. О. Лозовий. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.
71. Ершова А., Гутина О. Театральная культура в школьной педагогике / А. Ершова, О. Гутина // Народное образование. – 1995. – №89. – С. 91-96.
72. Ершова А. П. Влияние актерского творчества на всестороннее развитие личности школьника / А. П. Ершова // Нравственно-эстетическое воспитание школьников средствами театра / Ю.И. Рубина [и др.]. – М.: Просвещение, 1984. – С. 25-32.
73. Закон України “Про загальну середню освіту” // Інформаційний збірник МОНУ України. – 1999. – №15.
74. Завадский Ю. А. Об искусстве театра / Ю. А. Завадский. – М. : ВТО, 1965. – 336 с.
75. Занков Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. – М. : Новая школа, 1996. – 432 с.
77. Заславский Г. Бумажная драматургия, авангард, арьергард или андеграунд современного театра? / Г. Заславский // Знамя. – 1999. – №12. – С. 195-201.
78. Захава Б. Е. Мастерство актера и режиссера : учеб. пособие / Б. Е. Захава. – М. : Просвещение, 1978. – 334 с.
79. Зингерман Б. Заметки о Станиславском / Б. Зингерман // Театр. – 1987. – №11. – С. 31-37.
80. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навч. посібник для учителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

- 81.** Зязюн І. А. Предмет теорії естетичного виховання / І. А. Зязюн // Етика і естетика : міжвуз. наук. зб. – Вип. 5. – С. 54-61
- 82.** Изард К. Эмоции человека / К. Изард. – М. : Просвещение, 1980. – 680 с.
- 83.** Из лекции К.С. Станиславского по системе, прочитанной в художественном театре 1 декабря 1919 года // Театр. – 1987. – №11. – С. 44.
- 84.** Ильенков Э. В. Об эстетической природе фантазии / Э. В. Ильенков // Вопросы эстетики. – 1964. – Вып. 6. – С. 40-46.
- 85.** Ильин Е. П. Искусство общения / Е. П. Ильин. – М. : Просвещение, 1982. – 55 с.
- 86.** Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб : Питер, 2000. – 480 с.
- 87.** Импровизация и метод действенного анализа / сост. И. Ю. Промптова. – М. : Сов. Россия, 1986. – 80 с.
- 88.** Искусство в жизни детей: опыт художественных занятий с младшими школьниками / А. П. Ершова, Е. А.Захарова, Т. Т. Пеня [и др.]. – М. : Просвещение, 1991. – 128 с.
- 89.** Искусство и школа: книга для учителя / сост. А. К. Василевский. – М. : Просвещение, 1981. – 288 с.
- 90.** Исследование художественных интересов школьников / под ред. Е. В. Квятковского. – М. : Педагогіка, 1974. – 160 с.
- 91.** Каган М. С. О воспитании как специфической социальной деятельности и о роли искусства в нем / М. С. Каган // Педагогика искусства и школа. – 1982. – С.11-21.
- 92.** Каган М. С. Социальные функции искусства / М. С. Каган. – Л. : Знание, 1978. – 34 с.
- 93.** Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1996. – 416 с.
- 94.** Каган М. С. Человеческая деятельность / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
- 95.** Калініна Е. Підготовка до проведення лялькових вистав силами молодших школярів / Е. Калініна // Початкова школа. – 2003. – № 2. – С. 26-39.
- 96.** Кнебель М. О. Слово о творчестве актера / М. О. Кнебель. – М.: Искусство, 1954. – 152 с.
- 97.** Кан-Калик В. А. Педагогическая деятельность как творческий процесс / В. А. Кан-Калик. – Грозный : Чеч.-инг. кн. изд-во, 1976. – 64 с.

- 98.** Капська А. І. Методика підготовки художнього твору до виконання / А. І. Капська. – К. : КДПУ, 1988. – 77 с.
- 99.** Капська А. І. Мистецтво живого слова / А. І. Капська // Програми для гуртків, секцій, об'єднань. – К. : ІЗМН, 1996. – С. 167-190.
- 100.** Киричук О. В., Коротов В. М. Воспитывающее обучение / О.В. Киричук, В. М. Коротов. – К. : Рад. школа, 1986. – 95 с.
- 101.** Кичук Н. В. От творчества учителя к творчеству ученика / Н. В. Кичук. – Измаил : ИГПИ, 1992. – 96 с.
- 102.** Кияновский А., Санько С. Вас приглашают в школьный театр: примерная программа уроков театра для младших школьников 3-4 классов / А. Кияновский, С. Санько // БВПШ. – 2004. – №3. – С. 1-41.
- 103.** Клековкін О. Десять тез про сакральний театр Леся Курбаса / О. Клековкін // Кіно – театр. – 2001. – №6. – С. 36-38.
- 104.** Кнебель М. И. О действенном анализе театра и роли: в помощь театральной самодеятельности / М. И. Кнебель. – М. : Искусство, 1961. – 131 с.
- 105.** Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного / Л. Г. Коваль. – К. : Рад. школа, 1983. – 120 с.
- 106.** Ковалев А. Г., Мясищев В. Н. Психологические особенности человека. Способности / А. Г. Ковалев, В. Н. Мясищев. – Л. : ЛГУ, 1960. – Т. 2. – 304 с.
- 107.** Ковтун В. Ф., Цыганов О. В. Максимум выразительности / В. Ф. Ковтун, О. В. Цыганов. – М. : Сов. Россия, 1972. – 80 с.
- 108.** Коган В. З. Понятие „активность личности” как категория социальной психологии / В. З. Коган // Некоторые проблемы личности. – М. : Педагогика, 1971. – 130 с.
- 109.** Коган Л. Н. Художественный вкус / Л. Н. Коган. – М. : Мысль. – 1966. – 213 с.
- 110.** Козюренко Ю. И. Звуковое оформление спектакля / Ю. И. Козюренко. – М. : Сов. Россия, 1972. – 112 с.
- 111.** Козюренко Ю. И. Звукозапись в оформлении спектакля / Ю. И. Козюренко. – М. : Сов. Россия, 1973. – 72 с.
- 112.** Козюренко Ю. И. Музыкальное оформление спектакля / Ю. И. Козюренко. – М. : Сов. Россия, 1979. – 128 с.
- 113.** Комарова А. И. Эстетическая культура личности / А. И. Комарова. – К. : Вища школа, 1988. – 150 с.

- 114.** Комаровська О. А. Театр і школа : виховують однодумці : книга для вчителя та батьків / О. А. Комаровська. – Ніжин : ТОВ “Аспект-Поліграф”, 2006. – 92 с.
- 115.** Комаровская О. А. Эстетическое воспитание младших школьников средствами музыкально-театрального искусства : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Комаровская Оксана Анатольевна. – Киев, 1992. – 203 с.
- 116.** Коменський Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский // Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – М. : Просвещение, 1982. – Т. 1. – С. 174-192.
- 117.** Коменський Я. А. Законы хорошо организованной школы / Я. А. Коменский // Педагогическое наследие. – М. : Просвещение, 1987. – С. 118-290.
- 118.** Коменський Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2 – 140 с.
- 119.** Кон И. С. Открытие „Я” / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1978. – 367 с.
- 120.** Конвой В. Театральне мистецтво у нас – дуже любить кожний клас / В. Конвой // Початкова школа. – 2003. – № 2. – С. 49-51.
- 121.** Кононко Е. Л. Чтобы личность состоялась / Е. Л. Кононко. – К. : Рад. школа, 1991. – 223 с.
- 122.** Кононко Е. Л. Я сам / Е. Л. Кононко. – К. : Рад. школа, 1983. – 96 с.
- 123.** Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посібник для вищих навчальних закладів / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
- 124.** Концепція художньо-естетичного виховання // Директор школи. – 2005. – №4. – С. 3.
- 125.** Коршунов А. М. Отражение, деятельность, познание / А. М. Коршунов. – М. : Политиздат, 1979. – 217 с.
- 126.** Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк / за ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
- 127.** Костюшко Г. О. Розвиток творчої активності молодших школярів засобами театральної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Костюшко Галина Олександрівна. – К., 1999. – 20 с.
- 128.** Кох І. Е. Основи сценічного руху / І. Е. Кох. – К. : Мистецтво, 1966. – 105 с.

- 129.** Кравець М.С., Семашко О.М., Піча В.М. Культурологія : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів I-III рівня акредитації / М. С. Кравець, О. М. Семашко, В. М. Піча [та ін.] / за заг. ред. В. М. Пічі. – Львів : Магнолія плюс, 2003. – 235 с.
- 130.** Краткий справочник по эстетике : книга для учителя / под ред. М. Ф. Овсянникова. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
- 131.** Кудін В. О. Мистецтво і духовний світ / В.О. Кудін. – К. : Рад. школа, 1983. – 97 с.
- 132.** Кудін В. О. Естетика і творчість / В.О. Кудін. – К. : Мистецтво, 1973. – 154 с.
- 133.** Кузнецова А. Кукольный театр : от простого к сложному / А. Кузнецова // Искусство в школе. – 1992. – № 2. – С. 37-41.
- 134.** Кузнецова Т. Театр кукол : программное обучение детей : театр, где играют куклы / Т. Кузнецова // Я вхожу в мир искусства. – 1990. – №9 (99). – С. 85-97.
- 135.** Кузякина Н. Воспитать ученика. О системе О. Курбаса / Н. Кузякина // Театр. – 1987. – № 9. – С. 34-35.
- 136.** Культура. Ідеологія. Особистість : Метод. світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
- 137.** Культура і творча активність людини. – К. : Либідь, 1992. – 128 с.
- 138.** Курбас Л. С. Березіль: із творчої спадщини / Л.С. Курбас. – К. : Дніпро, 1988. – 518 с.
- 139.** Курганов С. Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге / С. Ю. Курганов. – М. : Просвещение, 1989. – 126 с.
- 140.** Лабунская Г. В. Эстетическое воспитание в начальной школе / Г. В. Лагунская. – М. : АПН РСФСР, 1959. – 146 с.
- 141.** Лармин О. В. Эстетический идеал и совершенство / О.В. Лармін. – М. : МГУ. – 1964.
- 142.** Левчук Л. Т. Эстетика: підручник / Л. Т. Левчук, Ф. Ю. Кучерюк, В. І.Панченко / за заг. ред. Л. Т. Левчук. – К. : Вища школа, 1997. – 399 с.
- 143.** Левчук Л. Т. Психологія: історія, теорія, мистецька практика: навч. посібник для студентів вузів / Л. Т. Левчук. – К. : Либідь, 2002. – 255 с.
- 144.** Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : Мысль, 1972. – 572 с.

- 145.** Лещенко М. П. Сучасні зарубіжні концепції естетичного виховання / М. П. Лещенко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 171-178.
- 146.** Лещенко М. П. Эстетическое воспитание учащихся начальных классов общеобразовательной школы Канады: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Лещенко Мария Петровна. – К. : НИИ педагогики УССР, 1990. – 200 с.
- 147.** Липский В. Н. Эстетическая культура и личность / В. Н. Липский. – М. : Знание, 1987. – 128 с.
- 148.** Лихачев Б. Т. Эстетическое воспитание школьников / Б. Т. Лихачев. – К. : Знання, 1973. – 46 с.
- 149.** Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников / Б. Т. Лихачев. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
- 150.** Любимая Р.М. Взаимосвязь эстетического и нравственного воспитания в формировании общественной активности младшей школы : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / Любимая Раиса Михайловна. – К. : ГДП ім. О.М.Горького, 1983. – 20 с.
- 151.** Люріна Т. І. Деякі аспекти підготовки вчителя початкових класів до формування в учнів ціннісних орієнтирів / Т. І. Люріна // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції 1-2 квітня 2004 р. / укл. Л. Л.Макаренко [та ін.]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – С. 285-286.
- 152.** Люріна Т. І. Українознавча освіта: сучасний досвід виховання молодших школярів / Т. І. Люріна // зб. наук. пр. науково-дослідного інституту українознавства. – К. : Поліграфічний центр “Фомант”, 2005. – Т.7. – С. 43-47.
- 153.** Люріна Т. І. Наукові основи соціально-морального виховання особистості засобами опосередкованої комунікації / Т. І. Люріна // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний часопис. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 109-112.
- 154.** Люріна Т. И. Национальный компонент содержания образования / Т. И. Люріна // Известия Академии педагогических и социальных наук : педагогические традиции народов. – Вып. 10. – М. : Изд-во НПО “Модэк”, 2006. – С. 291-294.
- 155.** Люріна Т. І. Формування мовно-культурної особистості / Т. І. Люріна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми // зб. наук. пр. / редкол.: І.А.Зязюн (голова) [та ін.]. – Київ-Вінниця, 2004. – С. 427-434.

- 156.** Лысенкова С. Н. Когда легко учиться / С. Н. Лысенкова. – М. : Педагогика, 1981. – 144 с.
- 157.** Львов Н. Грим и образ / Н. Львов. – М. : ВЦСПС, 1960. – 55 с.
- 158.** Ляльки, яких наставляють згори: три банальних, але логічних запитання (Про ляльок Київського театру маріонеток) // Наука і суспільство. – 2004. – №№5,6. – С. 25-26.
- 159.** Мазур Н. Пластична версія драм (Про Дніпродзержинський музично-драматичний театр) / Н. Мазур // Український театр. – 1991. – № 4. – С. 14-15,18.
- 160.** Макаренко А. С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1990. – 366 с.
- 161.** Макаренко А. С. Педагогічна поема / А.С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1973. – 640 с.
- 162.** Максимов В. Гордон Крег / В. Максимов // Искусство. – № 11. – 2004. – С. 12-14.
- 163.** Марцинковская Т. Д. Диагностика психофизического развития детей : пособие по практической психологии / Т. Д. Марцинковская. – М.: Знание, 1997. – 176 с.
- 164.** Марченко Т. А. Театр воспитывает / Т. А. Марченко. – М. : Педагогика, 1976. – 126 с.
- 165.** Масол Л. М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій / Л. М. Масол // Мистецтво і освіта. – 2001. – № 1. – С. 2-5.
- 166.** Масол Л. М. Реформування змісту мистецької освіти у 12-річн. школі / Л. М. Масол // Педагогічна газета. – 2002. – № 10-11. – С. 8.
- 167.** Мелик-Пашаев А. А. Педагогика искусства и творческие способности / А. А. Мелик-Пашаев. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
- 168.** Миронова Р. М. Игра в развитии активности детей: кн. для учителя / Р. М. Миронова. – Мн. : Народна асвета, 1989. – 176 с.
- 169.** Миленська Г. Український шкільний театр XVII-XVIII ст. / Г. Миленська // Дивослово. – 1994. – № 12. – С. 50-51.
- 170.** Миловский А. Вертеп – зрелище в лицах (О народном кукольном театре на Украине) / А. Миловський // Вокруг света. – 1988. – № 9. – С. 16-19.
- 171.** Миропольская Н. Е. Вслушиваясь в слово / Н. Е. Миропольская. – К. : Рад. школа, 1989. – 195 с.

- 172.** Миропольская Н. Е. Развитие эстетической активности в процессе воспитания театральной культуры школьников : пособие для учителя / Н. Е. Миропольская / под ред. В. Г. Бутенко. – К. : Вища школа, 1992. – 175 с.
- 173.** Миропольська Н. Є. Театральне мистецтво в школі / Н. Є. Миропольская // Мистецтво і освіта. – 2002. – №1. – С. 24-25.
- 174.** Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика / Н. Є. Миропольская. – К. : Парламентське видавництво. – 2002. – 204 с.
- 175.** Мистецтво : навчальна програма для чотирирічної початкової школи / Л. М. Масол [та ін.] // Початкова школа. – 2001. – № № 7; 9. – С. 16-20; 45-49.
- 176.** Мистецтвознавство України : зб. наук. праць. – вип.4. – К. : Ін-т проблем сучасного мистецтва АМУ, 2004. – 350 с.
- 177.** Михайлова А. Я. Театр в эстетическом воспитании младших школьников / А. Я. Михайлова. – М. : Просвещение, 1975. – 128 с.
- 178.** Мочалов Ю. Практическое мизансценирование / Ю. Мочалов // Молодежная эстрада. – 1979. – №2. – С. 113-128.
- 179.** Мухина В. С. Шестилетний ребенок в школе : книга для учителя / В. С. Мухина. – М. : Просвещение, 1990. – 175 с.
- 180.** М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посібник – 2-ге вид., доповн. / П. А. Меєясоїд – К. : Вища школа, 2001. – 487 с.
- 181.** Національна доктрина розвитку освіти України: книга для класного керівника: довідково-методичне видання / Упорядн. С. В.Кириленко. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 560 с.
- 182.** Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта України. – №94. – 2004.
- 183.** Неменский Б. М. Дидактика глазами художника / Б. М. Неменский // Педагогика. – 1996. – №3. – С. 19-24.
- 184.** Овчинникова А. Ж. Эстетическое отношение к действительности как фактор развития младших школьников / А. Ж. Овчинникова. – М. : Наука, 1997. – 105 с.
- 185.** Ожерельева О.В. Преемственность в эстетическом воспитании детей дошкольного и младшего школьного возраста / О. В. Ожерельева // Начальная школа. – 2002. – №6. – С. 58-62.
- 186.** Ольхович Е. М. Музыка в драмтеатре / Е. М. Ольхович. – М. : Музыка, 1976. – 87 с.

- 187.** Основи акторської майстерності / Упоряд. Л. А. Ряднова. – Харків : Вид. група «Основа», 2009. – 160 с.
- 188.** Орлов В. Ф. До проблеми теорії та методології художньо-педагогічної освіти / В. Ф. Орлов // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. А.Зязюна. – Київ : Видавництво “Віпол”, 2000. – С. 475-505.
- 189.** Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: монографія / В. Ф. Орлов / за заг. ред. І. Я. Зязюна. – К. : Наукова думка, 2003. – 276 с.
- 190.** Пави П. Словарь театра : пер. с фр. / П. Пави. – М. : Прогресс, 1991. – 504 с.
- 191.** Палій Н. В. Педагогічна корекція емоційної сфери молодших школярів у процесі художньо-ігрової діяльності : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Н. В. Палій. – Тернопіль : ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2000. – 20 с.
- 192.** Пеня Т. Г. Основи театральної культури / Т. Г. Пеня // Искусство и образование. – 1998. – № 5. – С. 78-95.
- 193.** Петров В. Ю. Виховання творчістю : культурно-естетичні аспекти розвитку особистості / В. Ю. Петров. – К. : Т-во “Знання” УРСР, 1986. – 48 с.
- 194.** Подлубская А. Пьеса. Театральная сказка. Международному дню театра посвящается / А. Подлубская // Зеркало недели. – 2004. – №12 (27 марта). – С. 18.
- 195.** Поліщук Т. Сергій Данченко : 17 березня українському режисеру виповнилося 65 років / Т. Поліщук // День. – 2002. – 14 березня. – С. 5.
- 196.** Полуянов Ю. А. Воображение и способности / Ю. А. Полуянов. – М. : Педагогика, 1982. – 96с.
- 197.** Попов П. Режиссура : о методе / П. Попов // Я вхожу в мир искусства. – 2003. – №4.
- 197.** Поташник М. М. Педагогическое творчество : проблемы развития и опыт: пособ. для учителя / М. М. Поташник. – К. : Рад. школа, 1988. – 187 с.
- 198.** Приобщение личности к эстетической культуре в педагогическом процессе: сб. науч. трудов / АПН СССР НИИ художественного воспитания ; редкол.: Э. И. Иванова, Н. Н. Фомина. – М. : АПН СССР, 1991. – 109 с.
- 199.** Проблемы эстетического развития личности школьника / под ред. А. И.Бурова, Е. В.Квятковского. – М.: Педагогика, 1987. – 96 с.

- 200.** Програми для середньої загальноосвітньої школи : 1-2 класи. – К. : Початкова школа, 2001. – 296 с.
- 201.** Психическое развитие младших школьников: экспериментальное психологическое исследование / под. ред. В. В. Давыдова. – М: Педагогика, 1990. – 160 с.
- 202.** Развитие личности ребенка : пер. с англ. / под ред. А. М. Фонарева. – М : Прогресс, 1987. – 269 с.
- 203.** Развитие творческой активности школьников / под ред. А. М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1991. – 155 с.
- 204.** Разумный В.А. Эстетическое воспитание. Сущность. Формы. Методы / В. А. Разумный. – М.: Мысль, 1969. – 192 с.
- 205.** Ракитина Е. Художник и спектакль / Е. Ракитина // Молодежная эстрада. – 1975. – №4.
- 206.** Режиссёр работает в школе : теоретические и методические проблемы : сб. научн. трудов / НИИ художественного воспитания ; ред. кол.: Е. К. Чухман [и др.]. – М., 1991. – 130 с.
- 207.** Ремез О. Я. Ваша перша вистава / О. Я. Ремез. – К. : Мистецтво, 1972. – 58 с.
- 208.** Роль театра в учебно-воспитательной работе школы : Метод. рекомендации. – М. : НИИ общей педагогики АПН СССР, 1975. – 82 с.
- 209.** Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1957. – 328 с.
- 210.** Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973.
- 211.** Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладання предметів художньо-естетичного циклу / О. Рудницька // Початкова школа. – 2001. – №5. – С. 40-43.
- 212.** Рудницкая О. П. Вчись цінувати прекрасне / О. П. Рудницька. – К. : Муз. Україна, 1983. – 96 с.
- 213.** Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
- 214.** Савченко А. Я. Формирование познавательной самостоятельности младших школьников: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук. – 13.00.01 / Савченко Александра Яковлевна. – Киев, 1984.
- 215.** Савченко А. Я. Подготовка студентов к работе с учащимися 6-летнего возраста : учеб. пособие / А. Я. Савченко, В. Ф. Олейник, С. Л. Коробко [и др.]. – К. : Генеза, 1990. – 261 с.

- 216.** Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
- 217.** Сазанов Е. Ю. Город мастеров / Е. Ю. Сазанов. – М. : Педагогика, 1984. – 128 с.
- 218.** Саксаганський П. К. Думки про театр / П. К. Саксаганський / упоряд. М. Дібровенко. – К. : Мистецтво, 1995. – 233 с.
- 219.** Селиванов В. В. О принципах построения теории эстетического воспитания / В. В. Селиванов // Проблемы этики и эстетики. – Л. : ЛГУ, 1979.
- 220.** Семнадцать лет на провинциальных сценах. О М.Щепкине // Театральная жизнь. – 1988. – № 21. – С. 4.
- 221.** Соломаха С. А. Подготовка будущих учителей начальных классов к руководству театральной деятельностью младших школьников : дис. на соискание наук. степени канд. пед. наук: 13.00.04. – профессиональная педагогика и психология профильного образования АПН Украины / Соломаха Светлана. – К., 1995. – 228 с.
- 222.** Сорока І. Культурологічні аспекти виховання молоді і місце в цьому процесі театралізованих масових заходів / І. Сорока // Рідна школа. – 2003. – №4. – С. 22.
- 223.** Спиноза Б. Сборник произведений / Б. Спиноза. – М. : Госполитиздат, 1957. – Т.1. – С. 40.
- 224.** Станиславский К. С. Собрание сочинений: в 8-ми т. / К. С. Станиславский – М. : Искусство, 1954. – Т. 2. – Ч. 1 : Работа актера над собой. – 422 с.
- 225.** Станиславский К. С. Собрание сочинений: в 8-ми т./ К. С. Станиславский – М. : Искусство, 1955. – Т. 3. – Ч. 2 : Работа актера над собой. – 500 с.
- 226.** Станиславский К. С. Собрание сочинений: в 8-ми т. / К. С. Станиславский – М. : Искусство, 1957. – Т. 4 : Работа актера над ролью. – 550 с.
- 227.** Струве. Сущность художественного воспитания / Струве. – 76 с. нет титул. листа, др. библиогр. данных / Б-ка им. В.И. Вернадского).
- 228.** Стуль М. П. Школьник в театре / М. П. Стуль. – М. : Знание, 1983. – 96 с.
- 229.** Ступени: программа областной заочной школы культуры “Ступени” / театральное отделение / Школа творчества, 1998. – С. 37-94.
- 230.** Сорокіна О. Стимулювання емоцій, почуттів та інтересів учнів засобами театральної педагогіки / О. Сорокіна // Початкова освіта. – 2004. – № 18. – С. 2-6.
- 231.** Суна У. Ф. Эстетическая культура / У. Ф. Суна. – М. : МГУ, 1977. – 69 с.

- 232.** Суровцев В. В. Формування у молодших школярів виконавської майстерності засобами театральної педагогіки / В. В. Суровцев // Відкритий урок. – 2003. – №21-22. – С. 51-58 ; Театральна педагогіка як центр особистості учня / В. В. Суровцев // Початкова школа. – 2002. – №8. – С. 40-43.
- 233.** Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Київ, 1977. – Т.3. – 279 с.
- 234.** Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : “Магістр-S”, 1997. – 256 с.
- 235.** Тагильцева Н. Г. Воспитание эстетических чувств младших школьников на внеклассных занятиях искусством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 / Н. Г. Тагильцева. – М., 1988. – 23 с.
- 236.** Театр і гра. Вдома, у дитячому садку, в школі : [Пер. з рос. – 2 вид.] – К.: Томірс, 2002. – 291 с.
- 237.** Театр – лабораторія : о театре “Лицедеи” // Советская эстрада и цирк. – 1988. – № 1. – С. 20.
- 238.** Театр ляльок руками школярів // Позакласний час. – 2002. – №5. – С. 61.
- 239.** Театральна педагогіка – ресурсний центр формування особистості молодшого школяра // Початкова школа. – 2003. – № 35. – С. 4.
- 240.** Театральний гурток “Околиця”: Програма гуртків і секцій. – К., 1996.
- 241.** Театр у школі: книга для вчителя / Упор. Н.Є.Миропольська. – К.: Рад. школа, 1990. – 155 с.
- 242.** Теневой театр : устройство // Позакласний час. – 2003. – №2. – С. 54.
- 243.** Теплов Б. М. Психологические вопросы художественного воспитания /Б. М. Теплов /Доклады АПН РСФСР / М. : АПН РСФСР, 1947. – С. 17-21.
- 244.** Терещенко М. С. Режисер і театр / М. С. Терещенко. – К. : Мистецтво, 1971. – 157 с.
- 245.** Тихомиров Д.В. Беседы о режиссуре театрализованных представлений / Д. В.Тихомиров. – М. : Сов. Россия, 1977. – 126 с.
- 246.** Тихомиров О.К., Васильев И.А. Эмоции и мышление / О. К. Тихомиров, И. А. Васильев. – М. : МГУ. – 1980.
- 247.** Туксия К. Г. Воспитание эстетической оценки у младших школьников средствами детского театра / К. Г. Туксия. – Тбилиси, 1980. – 22 с.
- 248.** Товстоногов Т.О. Сучасність у сучасному театрі. Бесіди про режисуру / Т. О. Товстоногов. – К. : Мистецтво, 1972. – 123 с.
- 249.** Толстих В. І., Еренгорс В. А., Макаров К. К. Естетичне виховання / В. І. Толстих [та ін.]. – К. : Вища школа, 1987. – 215 с.

- 250.** Торшилова Е. М. Проблемы творческого и эстетического развития личности / Е. М. Торшилова. – М. : Просвещение, 1979. – 112 с.
- 251.** Ушинский К.Д. Вопросы теории воспитания : избранные педагогические произведения / К.Д. Ушинский. – М.: Просвещение, 1968. – 557 с.
- 252.** Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання / К. Д. Ушинський : вибр. пед. твори у 2-х томах. – Т.1. – К., 1983. – 488 с.
- 253.** Файнштейн Ф. Самодеятельный театр кукол : программа по организации и работе детского самодеятельного театра кукол : школа творчества / Ф.Файнштейн // Я вхожу в мир искусства. – 1998. – №3 (98). – С. 20-36.
- 254.** Фіалко В. Мізансцена в образній системі вистави / В. Фіалко // Український театр. – 1981. – №5. – С. 8-10.
- 255.** Фейчак З. С. Развитие познавательных интересов младших школьников средствами народознавательного материала та навчальної гри / З. С. Фейчак. – Ивано-Франківськ, 1994. – 140 с.
- 256.** Фельдштейн Д. И. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д. И. Фельдштейн. – М. :МПА, 1995. – 368 с.
- 257.** Фесюкова Л. Б. Воспитание сказкой : для работы с детьми дошкольного возраста / Л. Б. Фесюкова. – Х: Фолио, 1997. – 462 с.
- 258.** Флоренская Г.А. Катарсис как осознание / Г. А. Флоренская // Бессознательное: природа, функции, методы исследования. в 4-х т. – Тбилиси, 1978. – Т. 2. – С. 548.
- 259.** Формирование младшего школьника как субъекта учебной деятельности : межвуз. сб. научн. трудов. – Л.: ЛГПИ, 1990. – 146 с.
- 260.** Формирование личности : проблемы комплексного подхода в процессе воспитания / под. ред. Г. Н. Филонова. – М. : Педагогика, 1983. – 256 с.
- 261.** Франко І. Русько-український театр / І. Франко // Повне зібрання творів : в 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1984. – Т. 37. – 374 с.
- 262.** Халфин Ю. А. Воспитание гармонией / Ю. А. Халфин. – М.: Знание, 1978. – 95 с.
- 263.** Хижна О. П. Формування художньо-творчої самостійності младших школярів у процесі музично-сценічної діяльності / О. П. Хижна. – К. :КПУ ім. М. П. Драгоманова, 1993. – 18 с.
- 264.** Хлебик С. Р. Формирование нравственно-эстетического опыта младших школьников средствами искусства / С. Р. Хлебик. – Киев, 1991.

- 265.** Хозе С. Е., Шевченко Г. П. Взаимодействие искусств в эстетическом развитии школьника / С. Е. Хозе, Г. П., Шевченко // Советская педагогика. – 1982. – №6. – С. 61-65.
- 266.** Хрулев Н. Н. За школьным занавесом / Н. Н. Хрулев. – М.: Искусство, 1970. – 112 с.
- 267.** Художнє виховання в школі : збірник методичних матеріалів. – Харків: Держвид. України, 1989. – 123 с.
- 268.** Художественное воспитание в начальной школе : сб. статей / под ред. Е. Г. Савченко. – М.: АПН СРСР, 1955. – 100 с.
- 269.** Художественное восприятие : сб. статей / под ред. Б.С.Мейлаха. – М., 1971.
- 270.** Художественная культура и эстетическое развитие личности / В. И. Мазепа, А. В. Азархин [и др.] ; отв. ред. В. И. Мазепа. – К.: Наукова думка, 1989. – 296 с.
- 271.** Целостный процесс эстетического развития личности : тезисы докладов и выступлений на семинаре 18-21.04 в г. Херсоне / сост. В.Г.Бутенко. – М., 1989.
- 272.** Чистякова Э. И. К вопросу о сущности эстетического воспитания / Э. И. Чистякова // Современные проблемы эстетики и критика буржуазных концепций. – М. : Педагогика, 1973. – 30 с.
- 273.** Чухман Е. Уроки театра в школе / Е. Чухман //Искусство в школе. – 1995. – №3. – С.12.
- 274.** Чухман Е. Уроки театра в школе / Е. Чухман //Искусство в школе. – 1997. – №3. – С.63.
- 275.** Шахрай В. М. Формування ціннісних орієнтацій підлітків у діяльності дитячого театру : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / Шахрай Валентина Михайлівна. – К., 2003. – 19 с.
- 276.** Шевченко Г. П. Формирование у младших подростков представлений о художественном образе средствами комплексного воздействия искусства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / Г. П. Шевченко. – К., 1974. – 25 с.
- 277.** Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе/ Г. П. Шевченко.– К. : Рад. шк.,1985. – 144 с.
- 278.** Шевчук Т. О. Формування емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів у художньо-ігровій діяльності / Т. О. Шевчук. – К., 2000. – 21 с.
- 279.** Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація : монографія в 2-х т. / В.М. Шейко. – Харків : Основа, 2001. – 520 с.

- 282.** Шильгави В. П. Начнем с игры : для руководителей детских коллективов театральной самодеятельности / В. П. Шильгави. – М.: Просвещение, 1980. – 79 с.
- 283.** Шингаров Г. Х. Эмоции и чувства как форма отражения действительности / Г. Х. Шингаров. – М.: Наука, 1971. – 222 с.
- 284.** Щербо А. Б., Джола Д. Н. Красота воспитывает человека / А. Б. Щербо, Д. Н. Джола. – К.: Рад. школа, 1977. – 104 с.
- 285.** Щербо А. Б., Джола Д. М. Эстетичне виховання учнів у початкових класах / А. Б. Щербо, Д. М. Джола. – К.: Рад. школа, 1969. – 206 с.
- 286.** Щербо А. Б. Формирование у младших школьников способности к художественно-эстетической деятельности : автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук / Щербо Алла Борисівна. – К., 1983. – 48 с.
- 287.** Шлапак Д. Театр М. Зарудного / Д. Шлапак // Український театр. – 1981. – №4. – С. 12.
- 288.** Школа творчества. Авторская программа эстетического воспитания детей средствами театра // Я вхожу в мир искусства. – 1998. – №3. – С. 139.
- 289.** Щуркова Н. Е. Краткий справочник по педагогической технологии / П. И. Арапова, И. В. Бабурова, Е. Ф. Баранова [и др.] ; Щуркова Н. Е. (ред.) – М.: Новая школа, 1997. – 64 с.
- 290.** Шухмина Т. М. Грим. / Т. М. Шухмина. – М.: Госкультпр., 1956.
- 291.** Эльконин Д. Б. Психологическое развитие в детских возрастах : избр. психол. трудов / Д. Б. Эльконин / Под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : МОДЭК, 1995. – 416 с.
- 292.** Эстетическое воспитание в начальной школе: сб. статей / под ред. В. Н. Шацкой. – М. : АПН РСФСР, 1959.
- 293.** Эстетическое воспитание в школах искусств : книга для учителя : из опыта работы / сост. П. В. Халабузарь. – М. : Просвещение, 1988. – 143 с.
- 294.** Эстетика / под общ. ред. Л. Т. Левчук. – К. : Вища школа, 1991. – 350 с.
- 295.** Эстетическая культура и эстетическое воспитание : книга для учителя / сост. Г. С. Лабковская. – М. : Просвещение, 1983. – 306 с.
- 296.** Эстетическое развитие в школе / под ред. А. И. Бурова, Б. Т. Лихачева. – М. : Педагогика, 1974. – 304 с.
- 297.** Эфрос А. В. Продолжение театрального романа / А. В. Эфрос. – М.: Фонд “Рустеатр”, Парнас, 1993. – 432 с.
- 298.** Юсов Б. П. Восприятие искусства и возрастные особенности школьников / Б. П. Юсов. – М.: Педагогика, 1973. – 65 с.

Додаток А

Матеріали для визначення сформованості умінь
молодших школярів естетично оцінювати художні твори
(констатувальний етап експериментального дослідження)

Опитувальник для учнів другого класу за твором В. Сухомлинського
“Все в лісі співає”

Прізвище, ім'я _____

1. Чому твір має таку назву _____

2. Чи тобі сподобалося оповідання? Чим? _____

3. Опиши, яким ти уявляєш кожне дерево:

березу - _____

дуб - _____

вербу - _____

горобину - _____

4. Які пісні співали:

береза - _____

дуб - _____

верба - _____

горобина - _____

5. Кому кожне дерево співало свою пісню? _____

6. Що ти відчував слухаючи:

пісню берези - _____

пісню дуба - _____

пісню верби - _____

пісню горобини - _____

7. Чия пісня тобі найбільш сподобалася? Чому? _____

Додаток Б

Матеріали для визначення сформованості умінь
молодших школярів естетично оцінювати художні твори

Опитувальник для учнів другого класу за віршем Я. Щоголева “Літній ранок”

Прізвище, ім'я _____

1. Чи подобається тобі вірш? _____

2. Чим тобі подобається вірш? _____

3. Які почуття виникли у тебе, слухаючи цей вірш ? _____

4. Які слова у вірші вказують на те, що це літній ранок? _____

5. Які описи зустрічаються у вірші? _____

6. Що тобі найбільше сподобалося в описі природи у вірші? _____

7. До чого закликає автор у своєму творі? _____

8. Які слова підтверджують це? _____

Додаток В

Матеріали для визначення сформованості умінь
молодших школярів естетично оцінювати художні твори

Опитувальник для учнів першого класу за твором Ю.Старостенка
“Червень”

Прізвище, ім'я _____

1. Чи сподобався тобі цей твір? _____

2. Чим тобі сподобалося оповідання? _____

3. Як би ти назвав цей твір? _____

4. Який настрій передано у цьому оповіданні? _____

5. Яким ти уявляєш собі червень? _____

6. Як природа зустрічає перший місяць літа? _____

7. Якими кольорами “розмалював” природу червень? _____

8. Що тобі найбільше подобається у червні? Доведи. _____

Додаток Д

Матеріали для визначення сформованості естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності

1. Чи любите ви театр?
 - Так _____
 - Ні _____
2. Як часто ви відвідуєте театральні вистави?
 - ще не був у театрі _____
 - відвідную надто рідко _____
 - періодично _____
 - досить часто _____
3. Назвіть свої улюблені вистави _____

4. Назвіть відомих вам акторів _____

5. З якими видами мистецтва пов'язане театральне мистецтво?

6. Чи все вам було зрозуміло у театральному дійстві?

7. Чи бажаєте ви збагатити знання про театр?

8. Які ви знаєте театралізовані вправи?

9. Чи займаєтесь ви театралізованою діяльністю на уроках?

10. Чи займаєтесь ви театралізованою діяльністю після уроків?

11. Чи хотіли б ви брати участь у театралізованій діяльності?

Додаток Ж

Матеріали для визначення сформованості естетичної культури молодших школярів засобами театралізованої діяльності

1. Чи любите ви театр?

- так
- ні
- не знаю

2. Як часто ви відвідуєте театральні вистави? (підкресліть)

- ще не був (була)у театрі
- надто рідко
- один раз на рік
- один раз у півроку
- один раз на місяць

3. Чи є у вас улюблені вистави? Назвіть їх. _____

4. Чи є у вас улюблені театральні актори і герої?

5. Чи знайомий ти з професіями людей, які створюють театр?

6. Чи бажаєте ви збагатити свої знання про театр? _____

7. Чи бажаєте ви брати участь у сценічних діях?

Додаток 3

Авторська програма

театрального гуртка “Ляльковий театр”

*Автор Павлова Н.Г.,*керівник гуртка Лебединської
міської станції юних техніків*Науковий керівник Серих Л.В.,*доцент кафедри теорії та
методики виховання

Сумського ОІППО

Пояснювальна записка

Конструювання театральних ляльок – захоплюючий вид дитячої творчості. Основу цієї роботи складає улюблений школярами вид театрального видовища-ляльковий театр.

Головна мета і завдання програми-створення умов для творчого й духовного розвитку особистості у вільний від навчання час, задоволення її освітніх потреб шляхом залучення учнів до дослідницької, художньої творчості; розвиток, стимулювання та реалізація її духовного та творчого потенціалу. Створення системи пошуку, розвиток і підтримка юних талантів та обдарувань для формування творчої та наукової еліти у різних галузях суспільного життя.

Програма забезпечує художньо-естетичну освіченість та вихованість особистості, здатної до саморозвитку й самовдосконалення, формування її художньо-естетичної культури засобами сприйняття кращих національних і світових культурологічних надбань, сприяє виробленню умінь примножувати культурно-мистецькі традиції свого народу.

Працюючи над театром ляльок, вихованці повинні розуміти зміст образу, сценічну ситуацію, образотворчі та музичні можливості ляльки. У процесі виготовлення ляльок, декорацій та монтування гуртківці здобувають різноманітні навички у роботі з матеріалами та інструментами.

Завдяки таким методам і прийомам, як бесіда, дослідження, конструювання, екскурсій у гуртківців розвивається кмітливість і конструктивні здібності, естетичний смак та здібності до зображувальної діяльності, вдосконалюється почуття кольору, форми художньо-зображувального мислення.

Звернення до літературного матеріалу, до народної казки, залучає учнів до скарбниці української національної культури.

Об'єднання вихованців з метою створення вистави та взаємозалежність їх в процесі роботи сприяє вихованню колективізму, власної відповідальності, дружби. Відсутність у місті професійного театру робить роботу гуртка надзвичайно актуальною. Гурток виховує не тільки конструкторів театральної ляльки, але й дає можливість вихованцям реалізувати себе як юних акторів.

Програма першого року навчання
Навчально-тематичний план

№ з/п	Тема	Всього	Кількість годин	
			теоретично	практично
1.	Вступне заняття	2	2	-
2.	Бесіда про театр "Століття позаду, століття попереду". Ознайомлення вихованців з книгою М.Абалкіна "Розповіді про театр".	2	2	—
3.	Перевірка технічних та творчих навичок навичок вихованців.	2	2	-
4.	Бесіда про мистецтво театру ляльок. Показ та розповіді про ляльок різних систем: пальчиковий театр, рукавичка, лялька, лялька на палиці, лялька-маріонетка. Виготовлення паперового театру ляльок.	6	2	4
5.	Виготовлення паперової ляльки /лялька - "Кишеня"	6	-	6
6.	Вибір та читання п'єси, по якій будуть виготовлятися та конструюватися ляльки. Визначення матеріалів та інструментів	4	-	4
7.	Робота над створенням ляльки: виготовлення голови з пап'є-маше	6	2	4
8.	Оздоблення голови, фарбування, перука	6	-	6
9.	Розкрій, пошиття тулубу ляльки та одягу, оздоблення костюму	6	—	
10.	Виготовлення рук, ніг ляльок, збирання їх.	6	2	4
11.	Виготовлення декорацій та бугафорію.	8	2	6
12.	Оволодіння навичками ляльководіння на матеріалі найпростіших етюдів	20	6	14
13.	Тематичні етюди для розвитку фантазії, творчої уваги, колективні етюди	10	—	10
14.	Техніка мови.	20	—	20
15.	Робота над п'єсою. Репетиція вистав.	20	—	20
16.	Концертна діяльність в навчальному навчальному році та навчальному процесі	20	—	20
	Всього за навчальний рік	144	20	124

ЗМІСТ

1. Знайомство з гуртківцями. Правила техніки безпеки. Вибір старости та відповідальних за зберігання інструментів, технічного матеріалу, ляльок.
2. Бесіда” Століття позаду, століття попереду”. Ознайомлення вихованців із книгою М.Абалкіна “Розповіді про театр”. Перегляд альбому “Ляльковий театр Образцова”.
3. Перевірка технічних та творчих навичок вихованців. Анкетування. Розважально-пізнавальна програма “ Що ми знаємо про театр”.
4. Бесіда про мистецтво театру ляльок. Розповідь вихованцям про ляльок різних систем: пальчиковий театр, рукавична лялька, лялька на палиці, лялька-маріонетка. Виготовлення паперового театру ляльок.
5. Виготовлення паперової ляльки (лялька-кишеня) та розігрування казки ”Ріпка” з виготовленими ляльками.
6. Вибір та читання п’єси, за якою будуть виготовлятися та конструюватися ляльки. Вибір матеріалів та інструментів.
7. Робота над створенням ляльки: виготовлення голови з пап’є-маше. Ознайомлення з технікою роботи та практичне виготовлення виробів.
8. Оздоблення голови, фарбування, перука і т.д. Ознайомлення з технікою роботи гуашшю. Опанування прийомів виготовлення перук з хутра, ниток, тканини.
9. Розкрій та пошиття тулуба ляльки та одягу, оздоблення-костюма. Розробка розкрою, використання різних видів оздоблення. Звернути увагу на правила роботи зі швейною машинкою.
10. Виготовлення рук, ніг ляльок, збирання їх. Індивідуальна робота з вихованцями, які працюють над конкретним героєм вистави.
11. Виготовлення декорацій та бутафорію. Використовувати вміння вихованців користуватися лобзиком, в’язання гачком, макраме та інші техніки декоративно-прикладного мистецтва.
12. Оволодіння навичками ляльководіння за допомогою етюдів.
Етюди: вихід героя з веселою пісенькою; сумний герой; герой відбивається від бджіл.
13. Тематичні етюди для розвитку фантазії, творчої уваги, колективні етюди.
14. Самостійна робота: вигадкування ситуацій та розігрування їх.
15. Техніка мови. Вправи на об’єднання людської мови з голосовими особливостями тварин і птахів, передавання характерів героїв: злий, добрий, вередливий і т.д.
- 16.Робота над п’єсою. Репетиції вистав. Виходячи з можливостей навчального часу, кожна група у змозі вивчити одну п’єсу протягом одного півріччя. Таким чином, на кожную групу планується дві вистави на рік.
- 17.Концертна діяльність у навчальному процесі сприяє розвитку творчих можливостей вихованців, умінню виступати перед глядачами, виховувати відповідальність за роботу.

Програма другого року навчання
Навчально-тематичний план

№ з/п	Тема	Всього	Кількість годин	
			теоретично	практично
1.	Вступне заняття	3	3	-
2.	Ляльковий театр. Бесіда "Мистецтво граючих ляльок". Проведення розважально-пізнавальної програми "Театр очима дітей"	3	3	
3.	Вибір та читання п'єси, за якою будуть виготовлятися та конструюватися ляльки. Обговорення плану вистави	6	-	6
4.	Розподіл ролей. Обговорення характерів образів. Визначення дії, теми, мети вистави	6	-	6
5.	Пошук виразних можливостей ляльок у запропонованих обставинах вистави. Етюди з ляльками на матеріалі вистави	30	3	27
6.	Репетиції вистави за сценами, картинами, актами.	36		36
7.	Монтовані репетиції. Репетиції музичних номерів	30		30
8.	Прогони всієї вистави. Генеральна репетиція	30		30
9.	Робота над оформленням вистави. Обговорення ескізів ляльок і декорацій. Розробка конструктивного рішення вистави	12	3	9
10.	Виготовлення голівок з пап'є-маше, збирання, фарбування їх	20	3	17
11.	Розкрій, пошиття тулубів та костюмів ляльок, оздоблення ляльок, костюмів. Виготовлення декорацій, бутафорію	30	3	27
12.	Виступи з виставами, екскурсії, відвідування вистав театру ляльок	10		10
	Всього за навчальний рік	216	18	198

ЗМІСТ

1. Вступне заняття. Знайомство з гуртківцями. Обговорення плану роботи на рік. Ознайомлення з правилами техніки безпеки. Вибір старости та відповідальних за збереження інструментів, технічного матеріалу, ляльок.

2. Бесіда про ляльковий театр "Мистецтво граючих ляльок". Показ та розповіді про ляльковий театр, про ляльок різних систем: пальчиковий театр, рукавична лялька, лялька на палиці, лялька-маріонетка, паперовий театр. "Театр очима дітей".

3. Вибір та читання п'єси, за якою будуть виготовлятися та конструюватися ляльки. Обговорення плану вистави. Визначення матеріалів та інструментів. Вибір п'єси, відповідно до вікових особливостей глядачів.

4. Розподіл ролей. Обговорення характеру образів. Визначення ідеї, теми, дії вистави. Рівномірний розподіл роботи в гуртку та уникнення постійного висування на ведучі ролі одних і тих виконавців. Крім того, не треба виділяти у вихованців визначеного амплу, потрібно розширяти діапазон виконуваних ними ролей.

5. Пошук виразних можливостей ляльок у запропонованих обставинах вистави. Етюди з ляльками. Образи п'єси для театру ляльок повинні бути типовими та узагальненими, мова персонажів – дійовою та характерною.

6. Репетиції вистави за сценами, картинами, актами. Індивідуальна робота над найважчими епізодами вистави. Навчити гуртківців з'єднувати людську мову з голосовими особливостями тварин, птахів і т.д. Передавати характер героїв: злий, добрий, вередливий і т.д. Перші репетиційні спроби роботи з лялькою рекомендується проводити відразу за ширмою.

7. Монтовані репетиції. Репетиції музичних номерів. Цей період роботи ґрунтується на вже відпрацьованих діях із ляльками, виробленій поведінці самих виконавців. У цей час знаходять потрібний темп. Остаточо вирішують і відшліфовують всі відтінки вистави, вносять необхідні корективи, встановлюють всі відтінки гри в окремих сценах. Ця частина роботи з виконавцями стосується загальної композиційної вистави.

8. Генеральна репетиція. Створення необхідного порядку, знання своїх місць, завдань. Ляльки та реквізити повинні бути на своїх місцях.

9. Робота над оформленням вистави: обговорення ескізів ляльок та декорацій. Розробка конструктивного рішення вистави.

10. Виготовлення голівок з пап'є-маше, збирання їх та розфарбовування.

11. Розкрій та пошиття тулубів та костюмів ляльок. Оздоблення костюмів.

12. Збирання та оздоблення ляльок. Виготовлення бутафорію та декорацій.

13. Виступи з виставою, екскурсії, відвідування вистав театру ляльок.

14. Концертна діяльність у навчальному процесі (сприяє розвитку творчих можливостей виховання, умінню виступати перед глядачами, вихованню відповідальності за роботу).

Додаток К

Авторська програма
факультативного курсу “Основи сценічної мови”

Автор: Гуденко І.М., викладач
Конотопської міської гімназії
Науковий керівник Серих Л.В.,
доцент кафедри теорії та
методики виховання
Сумського ОППО

*І. Основи сценічної мови***ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА**

Театр при гімназії – це форма організації театрального мистецтва, в якій поєднується аматорські та професійні засади.

Метою роботи є виховання у дітей гуманістичних, загальнолюдських цінностей засобами театрального мистецтва. Програма органічно пов’язана з усією системою естетичного виховання, тому вся увага націлена на те, щоб все що вивчається на уроках “Основи сценічної мови” було тісно пов’язано з підготовкою вистави.

“Основи сценічної мови” – це одна з основних дисциплін у системі естетичного виховання.

Головна задача – ознайомити учнів з різноманітними жанрами та стилями літературних творів, розвивати самостійне образне мислення, творчу ініціативу, уяву, навчити спілкуватися з глядачем, вміти дати оцінку подіям за допомогою розповіді. У роботі над текстом вчити визначати тему, ідею, головні події у творі, ставлення автора і своє особисте ставлення до подій та героїв твору.

Досягнення в області голосу, дикції, орфоєпії перевіряються в роботі над текстом. На заняттях зі сценічної мови виховується творче відношення до слова, до виразних засобів мови, закладаються основи професійного володіння орфоєпією, дикцією, диханням, голосом. Робота над текстом проводиться на матеріалі фольклорних та літературних творів, доступних розумінню дітей шкільного віку. Необхідно суворо дотримуватися принципу руху від простого до складного, поступовості і послідовності у практичній роботі, приділяючи увагу віковим особливостям та індивідуальним здібностям учня.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
ЗІ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ /перший рік навчання/

№	Тема	Кількість годин		
		разом	теорія	практи
1	Вступне заняття	1	1	
2	Робота над дикцією	3	1	2
3	Гімнастика обличчя	3	1	2
4	Робота над виставою	20	2	18
5	Розвиток дихання	3	1	2
6	Розвиток голосу	3	1	2
7	Підсумкове заняття	1	1	
Усього		34	8	29

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступна заняття.

Знайомство з театральним мистецтвом. Визначення завдань на навчальний рік. Бесіда: “Живе слово як вид художньої творчості”.

2. Робота над дикцією.

Мовний апарат та значення його тренування в роботі актора. Вивчення скоромовок. Вірне та чітке виконання скоромовки. Розминка за допомогою скоромовки.

3. Гімнастика обличчя. Тренування губних м'язів. Тренування м'язів язика. Тренування нижньої щелепи.

4. Робота над виставою. Переписування казки. Призначення на роль. Читання по ролях. Робота над словом у виставі. Репетиція вистави.

5. Розвиток дихання. Вправи на постановку дихання. Вправи “Спати хочеться”, “Свічка”, “М'яч”, “На горі, на горбочку”

6. Розвиток голосу. Вправи на розвиток голосу. “Звати Шарика”, “Від рідної гілки”, “Стрибалочка”.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
ЗІ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ /другий рік навчання/

№	Тема	Кількість годин		
		разом	теорія	практика
1	Гімнастика обличчя	2		2
2	Орфоепія	6	3	3
3	Розвиток голосу	2		2
4	Логіка мови	8	4	4
5	Робота над мовою (над прозовим твором)	17		17
		35	7	28

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Гімнастика обличчя. Загальне мовне тренування. (1 рік)

2. Орфоепія.

Норми літературної вимоги. Правила вимови голосних звуків. Вимова приголосних. Правильний наголос.

3. Розвиток голосу.

Розвиток голосового діапазону: “Пара барабанів”, “Ішли три попа”, “Ми любимо весну”. Розвиток сили звуку: “Раз сильнее нет подач”, “Звати Шарика”.

4. Логіка мови.

Інтонування розділових знаків. Способи виділення слова. Правила виділення логічного наголосу.

5. Робота над прозовим твором.

Підготовка до конкурсу художнього слова.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

ЗІ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ / третій рік навчання/

№	Тема	Кількість годин		
		разом	теорія	практика
1	Гімнастика обличчя. Загальне мовне тренування	2	–	2
2	Орфоепія	4	–	4
3	Логіка мови	8	2	6
4	Темпоритм мови	6	2	4
5	Робота над мовою	14	–	14
6	Підсумкове заняття	1	–	1
Усього		35	4	31

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Гімнастика обличчя.

Загальне мовне тренування. Артикуляційні вправи.

2. Орфоепія.

Правила вимови звуків. Правильний наголос. Основні орфоепічні правила.

3. Логіка мови. Логічна пауза та логічний наголос. Логічна пауза. Виділення логічним наголосом протиставлених понять. Закон виділення логічним наголосом однорідних членів речення, порівняння. Логічний наголос у запитальних реченнях.

4. Темпоритм мови.

Вправи “Від рідної гілки”, “Трипудовий гарбуз”, “Пара барабанів”.

5. Робота над мовою. Логіка мови. Темпоритм мови.

6. Вибір та підготовка віршів на заключний конкурс художнього слова.

Додаток Л

Авторська програма
факультативного курсу “Основи театру”

Автор: Гуденко І.М., викладач
Конотопської міської гімназії
Науковий керівник Серих Л.В.,
доцент кафедри теорії та
методики виховання
Сумського ОІППО

II. ОСНОВИ ТЕАТРУ
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дитячий театр гімназії – це форма організації театрального мистецтва, в якій поєднуються аматорські та професійні засади.

Основною метою роботи театру є виховання у дітей естетичних, гуманістичних, загальнолюдських цінностей засобами театрального мистецтва. Сприяє розвитку художнього смаку, творчої фантазії, поглибленому сприйманню світу, збагаченню асоціативного мислення, яка є основою творчості.

Програма передбачає цілий комплекс навчальних дисциплін, які розв'язують ряд творчих завдань: виховання художньої уяви, творчої ініціативи, культури мови. Завдяки комплексній програмі кожна дитина має можливість реалізувати себе в різноманітних галузях художньої діяльності.

У театрі передбачається вивчення 3 навчальних дисциплін:

1. акторської майстерності;
2. сценічного руху, хореографії;
3. сценічної мови.

Програму розраховано на 3 роки навчання.

Метою занять першого року з вивчення та опанування елементів акторської майстерності. Наприкінці першого року навчання учні матимуть такі вміння та навички:

- володіти трьома рівнями уваги, вміти швидко зібратися, та зосередитися;
- працювати у запропонованих обставинах;
- працювати з уявленими неіснуючими предметами;
- вміти спілкуватися на сцені;
- знати основа етики, манери поведінки.

Тема і завдання другого року навчання - закріпити та розширити знання та навички з основних дисциплін. Підсумками другого року навчання мають стати:

- здатність бачити сценічний простір;
- самостійно працювати над роллю;
- брати участь у виставах театру гімназії.

На третьому році навчання завершується підготовка учнів.

Діти повинні оволодіти:

- основами акторської майстерності;
- вмінням будувати мізансцени;
- втілювати акторське завдання в дію;
- вміння працювати в акторському колективі.

Результатом 3 років навчання має бути театральна вистава.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

“Основи театру” /перший рік навчання/

1. Вступне заняття.

Бесіда: “Театр як вид мистецтва”.

Виникнення театру. Визначення завдань на навчальний рік.

2. Елементи акторської майстерності:

а) Сценічна увага. Вправи на загальну увагу. Розвиток зорового сприйняття вправи “Дзеркало”, “Тінь”.

б) Сценічна уява та фантазія. Вправи на розвиток уяви.

в) Розвиток запам’ятовування фізичних дій. Вправи та етюди на дію з уявними предметами. Тренаж фізичного самопочуття. Етюди на запам’ятовування фізичного самопочуття: “Вітер”, “Холодно”, “Спати хочеться”.

г) Сценічне спілкування. Взаємодія з партнером. Етюди на спілкування з імпровізацією тексту.

д) Сценічна дія. Елементи дії. Вправи надію.

3. Робота над виставою.

Читання та обговорення п’єси-казки. Розподіл та переписування ролей. Читання у ролях. Етюди за подіями. Робота у декораціях. Робота над фонограмою. Виготовлення декорацій. Репетиція на сцені. Технічні прогони. Прогони в костюмах. Генеральний прогін. Здача вистави. Прем’єра.

4. Робота для підтримання діючого репертуару.

Лагодження костюмів і реквізиту. Прогонні репетиції. Показ вистав.

5. Відвідання вистав.

Відвідання вистав школи мистецтв та народного театру.

6. Підсумкове заняття.

Конкурс “Незіграна роль” (учні готують уривки з улюблених п’єс, казок, використовуючи вміння та навички, набуті під час навчання)

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

“Основи театру” /другий рік навчання/

1. Вступне заняття. Бесіда “Про акторське мистецтво”. Історія сучасної акторської етики. Проблеми етики. Акторське мистецтво як вид художньої творчості.
2. Зміна ставлення до предмета, місця дії, факту, партнера. Індивідуальні та групові етюди.
3. Вивчення темпоритму дії. Розвиток чуття темпоритму (від темпоритму до почуття. Від почуття до темпоритму).
4. Мізансцена – мова вистави. Індивідуальна мізансцена. Групові мізансцени, масові мізансцени.
5. Робота над драматургічним матеріалом.
 - Читання та обговорення п’єси.
 - Визначення головних подій п’єси.
 - Визначення дійових завдань персонажа в події.
 - Розробка біографії персонажа та його характеристика.
 - Розподіл та переписування ролей. Читання у ролях.
 - Робота у вигородках.
 - Робота над фонограмою.
 - Виготовлення декорації. Репетиція на сцені.
 - Прогони у костюмах.
 - Генеральний прогін.
 - Задача вистави. Прем’єра.
6. Робота для підтримування діючого репертуару. Лагодження костюмів і реквізиту. Прогонні репетиції.
7. Екскурсія. Огляд вистави.
8. Підсумкове заняття. Перегляд вивченого за другий рік

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

“Основи театру” /третій рік навчання/

1. Будова та техніка сцени. Обладнання сучасної сцени. Світове та музичне обладнання.
2. Допоміжні художньо-образотворчі засоби у театрі. Музика у театрі. Театральний костюм, його значення. Бутафорія та реквізит. Декорація.
3. Робота над виставою.
Читання та обговорювання п’єси. Визначення над завдання та наскрізної дії. Уточнення пропонованих обставин та відносин з іншими дійовими особами. Послідовний розвиток подій та вчинків, логіка поведінки дійової особи. Визначення головних подій п’єси. Розподіл та переписування ролей. Читання по ролях. Етюди за подіями. Робота у вигородках. Робота над фонограмою. Робота з художником. Виготовлення декорації. Репетиції на сцені. Технічні прогони. Прогони у костюмах. Генеральний прогін. Задача вистави.
4. Екскурсія.

Додаток М
Авторська програма
театралізованої діяльності ”Дивосвіт”

Автор: Фурдилова В.П.,
керівник гуртка Лебединського
навчального закладу “Калинка”
Науковий керівник Сєрих Л.В.,
доцент кафедри теорії та
методики виховання
Сумського ОІППО

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма, яку ви тримаєте в руках, називається “Дивосвіт”. І це не випадково. З її допомогою ми вводимо дитину в чарівний світ мистецтва, сприяємо розвитку у дитини духовності як домінуючого начала у структурі особистості.

Як показано в працях провідних психологів і педагогів Г.С. Костюка, О.В.Запорожця, М.І.Лісної, саме в дошкільному віці починає формуватись особистість. Згодом, в умовах дошкільного виховання виростає творча, здібна відповідальна людина, або людина пасивна, яки ще змалку відбили бажання цікавитись, пробувати ділитись враженнями. І народна педагогіка, і спеціальні дослідження переконливо показали, що дошкільне дитинство, яке становить лише десяту частину життя людини, має надзвичайно важливе значення у становленні особистості.

При створенні програми “Дивосвіт” ми керувались Законом України “Про дошкільну освіту”, який визначає правові, організаційні та фінансові заходи функціонування і розвитку системи дошкільної освіти, що забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні; Декларацією прав дитини, Конституцією про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об’єднаних Націй 20 листопада 1989 року.

В основі даної програми покладено базовий компонент дошкільної освіти в Україні, який відображає тенденції до організації дошкільної освіти, орієнтує на виховання цілісної особистості, здатної до самовираження, необхідність забезпечити дитині свободу вибору, захист її гідності.

Метою програми “Дивосвіт” є забезпечення особистісного зростання та формування духовної культури дитини, зміст даної програми спрямований на збереження дитячої субкультури, зорієнтований на цінності та інтереси дитини, врахування її вікових можливостей, що надзвичайно актуально в умовах реформування освіти України. Важливим результатом оволодіння дитиною ігровою та мистецькою діяльністю є усвідомлення себе активним суб’єктом творчості, сформоване емоційно-цілісне ставлення до навколишнього, високий рівень естетичного сприймання об’єктів та явищ, виявлення творчої уяви, естетичної чутливості.

Програма художньо-театральної діяльності відображає тенденції до гуманізації дошкільної освіти, збереження умов для педагогічно обумовленого співвідношення між розумовим, емоційно-вольовим, доцільним розвитком дитини, орієнтує на виховання цілісної особистості, здатної до самовираження.

ПРОГРАМА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ “ХУДОЖНЬО-ТЕАТРАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ”

Мета і завдання

Демократизація державної діяльності та суспільного життя України, орієнтація закону України про освіту та гармонійний розвиток на всебічно обдаровану дитину потребує переорієнтації дошкільного виховання згідно із сучасними тенденціями розвитку освіти.

В умовах реформування освіти України з'явилися можливості створення спеціалізованих дошкільних навчальних закладів, у яких би повною мірою були використані досягнення світової педагогічної думки відповідно до народних традицій, та національних звичаїв. Програма дій передбачає формування у дітей здатності емоційно відгукуватися на прояви естетичного в житті та мистецтві, виражати свої почуття у різних видах мистецької діяльності, визначати власне ставлення до творів мистецтва, а саме музичного, театрального, літературного. Дати можливість дитині діставати задоволення від спілкування з творами мистецтва (п'єси, казки, музичні твори і т.д.) відтворення прекрасного на сцені та в житті.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ

Програма дій дошкільного навчального закладу з проблеми “Художня театральна діяльність дітей дошкільного віку” ґрунтується на теоретичних положеннях педагогіки та психології. Основи духовності закладаються сім'єю і розвиваються в дитячому садку, будуються на традиціях родинного виховання, етнопедагогіки та сучасних здобутків педагогічної науки. Вихідні засади програми дій розвитку і виховання дитини визначаються правом кожної дитини на своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку таланту дитини в сфері художньо-театральної діяльності і передбачають:

- формування гармонійно розвиненої підростаючої особистості, наділеної національною свідомістю, гідність й прагненням зберегти й примножувати національну культуру, як елемент культури загальнолюдської;

- прищеплення загальнолюдських морально-етичних цінностей, зокрема таких якостей, як доброта, чуйність, людяність, правдивість, справедливість, милосердя, чесність, гідність; повага і гуманне ставлення до старших;

- максимальне пристосування до природи дитини, до її вікових, статевих та індивідуальних особливостей, до фізіологічних, психологічних (генетичних), національних рис;

- диференціація художньо-театрального процесу відповідно до індивідуальних задатків, нахилів, здібностей, інтересів та потреб кожного вихованця, виявлення талантів, створення найсприятливіших умов для їх розквіту, самовираження, самоствердження й самореалізації кожного індивіда;

- гуманізацію й демократизацію художньо-театрального процесу як найважливішу умову вільного самопочуття дитини на сцені, її прагнення вдосконалюватися активно та ініціативно, діяти, виявляти своє ставлення до події вистави;

- гармонійне поєднання родинного й суспільного виховання, що ґрунтується на взаємній повазі й підтримці;

- відповідність організації, структури й змісту художньо-театральної діяльності в цілому прогресивними досягненнями етнопедагогіки і педагогіки;

- культивування вмінь, збудження інтересу й прагнення до художньо-театральної діяльності;

- опанування сучасних здобутків відповідно до соціально-культурних вимог часу і науково-технічного прогресу, що задовольняє потреби сім'ї та суспільства у творчому розвитку дітей;

- актуалізацію національних звичаїв духовно-морального, інтелектуального, гуманно-демократичного, трудового, оздоровчого й культурно-естетичного характеру в народно-побутових традиціях, святах, обрядах піснях, родинних реліквіях, народному календарі;

- оволодіння рідною мовою як найціннішим скарбом нації; розвиток емоційно насиченого і забарвленого мовлення кожного індивідуального мовця, кожної особистості.

Програма та педагогічний процес

Розвиток творчо обдарованої дитини в дошкільному навчальному закладі передбачає:

- практичне використання дошкільниками засвоєних знань, моральних норм, способів діяльності в доступних, цікавих, посильних виставах та інсценізаціях;

- своєчасне використання сенситивних періодів дошкільного дитинства, закладення основи і перспективи розвитку дошкільника;

- підготовку до наступного навчання в школі, подальшого творчого розвитку.

Зміст програми розвитку і виховання дитини дошкільного віку має гуманітарне спрямування елементарну освіту за такими напрямками:

- суспільна, краєзнавча, історична обізнаність;

- моральна, етична сфера;

- мовна, комунікативна готовність;

- естетичний розвиток.

Зміст програми поєднує:

- національну психологію, культуру, історію;

- загальнолюдські культури;

- розуміння психології народу;

- національну культуру, яка є внеском у загальнолюдські надбання демократичності, гуманізму, чуття прекрасного;

- історичне минуле народу - джерело пересічності поколінь.

Формування творчої особистості здійснюється на підставі цілісного підходу до організації художньо-театрального процесу, який передбачає

органічне поєднання відповідних напрямів, форм методів педагогічної роботи, належну організацію художньо-театральної діяльності дітей, орієнтації як на соціальне значущі цілі естетичного виховання, та на інтереси й потреби, типової для дошкільників взагалі і кожної дитини індивідуально. Основним в організації художньо-театрального процесу є взаємодовіра, повага, радість, гумор, любов між дорослими й дітьми, дітей між собою, а також співробітництво між сім'єю і дошкільним закладом.

Зміст програми художньо-театрального процесу повинен бути соціально-цінним доступним, актуальним для дітей.

Заняття – провідна, але не єдина форма навчання. На заняття виносяться лише зміст програми. У змісті виділяються основні компоненти – знання, способи їх добування і застосування як основоположні для розвитку самостійних і змістовних видів діяльності. Останні, завдяки цьому, знаходять у програмі своє місце як діяльність, народжена навчанням, коли дитина може самостійно, творчо поєднувати свій досвід з тим, чого її навчили дорослі, практично застосовувати знання і моральні норми у вчинках та справах.

Керівник художньо-театральної студії виступає джерелом інформації, взірцем для наслідування як оцінно-емоційний стимул. Він задовольняє соціальну потребу дитини в спілкуванні, спрямовує її, даючи емоційну оцінку. Дошкільник у художньо-театральному процесі – не тільки об'єкт, а й суб'єкт процесу пізнання, морально-емоційної атмосфери на заняттях художньо-театральної студії, взаємного впливу в середовищі дітей, партнер у співробітництві з дорослими й однолітками старшими, молодшими дітьми.

Роль гри в художньо-театральному процесі зумовлене її функцією – творчою інтерпретацією дітьми власного досвіду пізнання навколишнього середовища.

Змістовна гра та інші види діяльності розвиваються в умовах художньо-театрального процесу, побудованого на поєднанні вище розглянутих аспектів. Гру проводять для спонукання дітей до таких вчинків, мотивів, взаємин, які не використані в реальній діяльності, для невимушеного усвідомлення знань, моральних норм, для застосування способів їхнього пізнання й перетворення. Крім того, гра - найлегша ступінь для усвідомленого оволодіння надбань культури, досвіду людських взаємин, знань та способів діяльності. Таким, чином, проблема залучення дітей до художньо-театральної діяльності, в сенситивний період мовного та емоційного розвитку дитини розв'язується шляхом пошуку й розширення спектру педагогічних засобів, серед яких чільне місце посідає гра, рідна мова, музика, фольклор.

Педагогічні кадри Завдання працівників дошкільного навчального закладу на сучасному етапі полягає у прищепленні дітям любові до рідної мови, сім'ї, до свого роду, рідного краю.

Педагоги, які задіяні в роботі художньо-театральної студії мають відповідати таким вимогам:

- володіти національною свідомістю, на основі глибоких знань з історії і сучасності свого народу, його культури традицій, педагогіки;

- бути готовими до роботи в умовах гуманізації педагогічного процесу, що базується на особистісно-орієнтованій взаємодії дитини і педагога на їхньому повноправному партнерстві і співробітництві;

- володіти українською мовою як засобом невимушеного спілкування з дітьми, бути носієм національної культури, духовності народу;

- бути обізнаним та володіти надбаннями національної та світової педагогічної думки, методиками навчання та виховання дітей дошкільного віку;

- глибоко знати національне мистецтво, ознайомлення з яким виховує естетичні почуття і смаки, прагнути пізнати прекрасне, формувати потребу в самостійній художній діяльності, залучати до неї дітей та їх батьків.

ЗМІСТ І ЗАСОБИ ХУДОЖНЬО-ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рідна мова

Вчимо дітей користуватися рідною мовою в живому безпосередньому спілкуванні під час діалогів та монологів на сцені, формуємо мовне усне мовлення за літературними нормами. Пропагуємо дотримання українського мовного режиму в сім'ї та дошкільному закладі, обов'язкового для нормального розвитку дитини.

Мовленнєве спілкування здійснюється диференційовано щодо дітей з різним типом двомовності. Граматика з лінгвістичної й психолінгвістичної точок зору, методична система забезпечує успіх у оволодінні запропонованих обмеженим мовним матеріалом і створення відповідних передумов для подальшого засвоєння будь-якої іноземної мови практично всіма дітьми при мінімумі засобів. Намагаємося використовувати їх природно, гнучко, осмислено задовольняючи пізнавальні, ігрові особисті, психофізіологічні потреби, враховуючи можливості дітей, зокрема тих, що мають комунікативні та лінгвістичні здібності.

Фольклор

Твори фольклору, як і мови – це органічний фактор формування у дитини відчуття етичної належності. Вони впливають передусім на її емоційну сферу, розвивають почуття, допомагають відтворити картину світу в традиційних для народного світогляду формах: казках, прислів'ях, приказках, забавлянках, колисанках, потішках тощо. Життєвий досвід зокрема фольклорний передається від старших до молодших поколінь. Залучення небайдужих батьків до участі у підготовці до спектаклів, створює атмосферу невимушеності й емоційності, необхідних для прилучення дітей до народних традицій, стимулює творчість.

Фольклор використовується доречно, принагідно даних, конкретних обставин, випадків.

Гра та іграшка

Гру використовуємо як невимушений спосіб прилучення дітей до народних звичаїв і традицій, оскільки народні ритуали ґрунтуються на ігрових засобах. Малят завжди приваблюють доречні приказки, прислів'я, загадки, потішки, народний гумор, народні пісні та хороводи. В активний

словник входять забуті слова й вирази. Ігрова форма, емоційний характер фольклорних ритуалів створюють радісний настрій, формують позитивне ставлення до народних звичаїв.

Іграшка – стародавній вид народного мистецтва, виразник національної культури. Народна іграшка ненав'язливо, без зайвого дидактизму розкриває дитині світ, формує активне багатогранне ставлення до нього, активізує творчі можливості. Вона виражає наступність, зберігає особливості місцевої етико-естетичної культури, допомагаючи становленню особистості на рідному ґрунті. Відновлення ігрових традицій є засобом передачі культурного досвіду від покоління до покоління, зростання національної самосвідомості, спрямованої на відновлення національної культури в дитячій творчості.

Музика і рухи

Збагачуємо дітей музичними враженнями, формуємо органічне сприймання й переживання музичного мистецтва.

Прилучаємо дітей до культури співу, виховуємо любов до пісні.

Розвиваємо внутрішній слух дитини виховуємо почуття радості від власного співу, та співу в колективі.

Сприяємо розвитку творчих здібностей дітей, залучаючи їх до самостійного творення невеликих пісеньок, мелодій, співаночок, до імпровізації музичної розмови. Заохочуємо дітей до радісного співпереживання музично-пластичного мистецтва, до колективної взаємодії і художнього спілкування в грі-хороводі, хороводному танці, до більш повного взаємозв'язку рухів з образно-пластичними мотивами, ритмом, мелодією пісні.

Розвиваємо музично-ритмічні, рухові, пластичні, артистичні здібності в синкретичних видах музичного мистецтва.

Допомагаємо дітям відчувати танцювальні традиції, зрозуміти національні інтонації в народній музиці, своєрідний ритм сучасних танцювальних мелодій і відповідно передавати їх рухами в народних, бальних, сучасних танцях.

Поглиблюючи вміння дітей виражати музично-ігровий образ, виразною мовою жесту і міміки, власною пластикою ритмічною ходою, характерними рухами.

Розвиваючи чутливість дітей до настрою музики через розвиток власної тематики, через розвиток власної пластики, через тонку внутрішню динаміку музично-рухового образу в творчих танцях, вчимо застосовувати власний авторський музично-ритмічний руховий і пластичний досвід в тісному музично-пластично-хореографічному дійстві.

Художнє слово

Для цілеспрямованої роботи з формування творчої самореалізації і активності дітей у виставах за літературними творами намагаємось результативно підбирати оповідання та казки.

Матеріали досліджень дають право на висновок, що використання різних жанрів літературних творів при обігранні їх сюжетів, дає змогу найліпше врахувати пізнавальні та ігрові інтереси кожної дитини, успішно здійснювати особистості – орієнтований підхід.

Однією з умов формування творчої активності виступає активізація сприйняття дітьми змісту літературних творів. Заохочуючи дітей до постановки вистав за сюжетом літературних творів, педагог розвиває їх пам'ять, мислення, стимулює творчу уяву, фантазію, дарує радість спілкування з улюбленими героями казок та оповідань, вправляє у добрих справах та вчинках, вчить доброти, чуйності, мужності. При цьому важливого значення набуває прийом моделювання ігрових ситуацій і використання творчих завдань на основі змісту літературного твору, тому, що це стимулює виявлення творчої активності кожного дошкільника, формує фундамент подальшого розвитку.

Народні традиції

Це звичні, норми і правила поведінки, що переходять із покоління в покоління. На основі народних традицій у дітей формуються норми і правила моральної поведінки, світосприймання. Традиції – це живий пізнавальний емоційний зрозумілий зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім народу.

Прилучаючись до традиції, наслідуючи їх, діти вбирають індивідуальний, естетичний зміст.

Костюми та декорації

Костюми, декорації в акторській грі дітей дошкільного віку займають важливе місце. Сценічний костюм є важливою умовою акторської гри. Він допомагає відчувати і передати характер діючого персонажа.

Сценічні костюми для дитячої вистави повинні бути дуже простими, але водночас насиченими, барвистими, сприяти створенню веселого настрою, нести відчуття свята.

Дошкільнятам дуже подобаються блискучі костюми, і костюми з деталями, що розвіваються (стрічки, серпантин), а також кольорові кульки, дзвіночки, які дзвенять на костюмах акторів від руху.

Для того, щоб краще сприймався глядачами спектакль, використовуються декорації та атрибути матеріал, з допомогою якого показують, де відбувається дійство, те чим користуються актори під час гри.

Декорація – це оздоблення сцени: дерево, палац, будиночок, квіти і т.д. Реквізит для дитячих вистав повинен бути казковий, яскравий, але водночас такий, щоб не відволікав увагу глядачів від дійства на сцені.

Весь сценічний матеріал: костюми, декорації, театральна атрибутика, має сприяти розвитку естетичних смаків, появи мажорного настрою, як в авторів, так і в глядачів.

Старша група

(шостий рік життя)

ЗАВДАННЯ

Знайомити дітей з колядками, щедрівками, заклинками, піснями-жартами, лічилками. Спонукаати дітей до розігрування дій за їх змістом. Читати дітям твори українських класиків та сучасних українських письменників. Вчити сприймати виразні засоби. Залучати дітей до аналізу засобів художньої виразності твору, застосовувати прийоми словесного

малюнку, словесні ігри, інтонаційного перефразування. Вчити прийомам алегорії, фантастичного перетворення, передавати власне ставлення до героїв та їхніх вчинків. Помічати емоційний стан партнерів, рахуватися з ними. Оволодіти різними способами та прийомами емоційного впливу. Користуватися набутим досвідом, постановки ігор-драматизацій, розігрувати знайомі і нові сюжети за змістом і мотивами літературних творів. Враховуючи дитячу творчість, розвивати вміння імпровізувати, підтримувати винахідливість.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ТВОРІВ ДЛЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

“Ходить гарбуз по городу”, “У зимовому лісі”, “Заєць-кравець”, “Кіт, цап та баран”, “Лисички-сестричка та вовк панібрат”, “Котик і півник”, “Цап та баран”, “Лебідь, щука і рак”, “Ти пригадай бабусю бичка”. “Дружна сім’я”, “Працьовита курочка”, “Цілюще зілля”, “Вередій”, “Чому кіт миється після їжі”, “Телефон”, “Пізнай себе”, “В школі світлофора-мигалки” (Л.В.Артемова “Театралізовані ігри дошкільників” с.75-95). “Двоє жадібних ведмежат”, “Заєць, лисиця і півень”, “Казка про дівчинку Тетянку”, “Неслухняний котик”, “Ялинка в лісі дідуся Мороза” (“Театр для малюків” с.93,102,105,108,138.).

Показники засвоєння програмових вимог

Мають уявлення про театр, як вираження життєвих ситуацій в акторській грі.

Вміють співпереживати персонажам, розуміють зміст, дійства, усвідомлюють колективний характер дітворення на сцені.

Володіють “художньою майстерністю” ляльки, але й дає можливість вихованцям реалізувати себе як юних акторів, в міру своїх індивідуально-вікових можливостей.

Цілісно сприймають і розуміють композицію та особливості літературного твору, дістають задоволення від процесу та результату творення.

Відчувають себе соціально-значимими особистостями з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, патріотизму.

Додаток Н
Авторська програма
Театралізована діяльність (1-4 класи)

Автор: Серіх Л.В.,
учитель СЗОШ I-III ст. №17
м. Суми, доцент кафедри теорії
та методики виховання
Сумського ОІППО

Пояснювальна записка

В умовах реформування освіти України з'явилися можливості створення нових програм відповідних профілів спеціалізованих навчальних закладів, у яких би повною мірою були використані досягнення світової педагогічної думки.

Програма з театрального мистецтва створена відповідно до “Державного стандарту початкової освіти”, освітньої галузі “Естетична культура”, головною метою якої є розвиток художньо-образного мислення, особистісно-оціночного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння та відтворення художніх образів, потреби до художньо-творчої самореалізації та духовного самовдосконалення через мистецтво.

Програма передбачає формування у дітей здатності емоційно відгукуватися на прояви естетичного в житті та мистецтві, виражати свої почуття у різних видах мистецької діяльності, визначати власне ставлення до творів мистецтва, надає можливість дитині діставати задоволення від спілкування з творами мистецтва (п'єси, казки, музичні твори і т.д.), відтворювати прекрасне на сцені та в житті.

Театральне мистецтво – невід'ємна складова курсу “Мистецтво” у початковій школі, синтез взаємодії з предметами художньо-естетичного та гуманітарного циклів.

Особливістю пропонованої програми є інтегративний принцип її будови. Основна лінія інтеграції проведена з позакласним читанням (автор програми В.Мартиненко*), де передбачено зв'язок із музикою, театральньо-декораційним живописом, художньою працею.

Характерною ознакою програми є горизонтальний тематизм, при цьому школярі цілісно опрацьовують художні твори з позакласного читання та набувають навичок театральної гри, входять до світу театрального мистецтва.

Головна мета театральної діяльності молодших школярів – розвиток творчої особистості учня, свідомого ставлення до властивостей театральної дії, засвоєння прийомів гри, розвиток здібностей відгуку до оточуючої дійсності, виховання почуттів, збагачення їх та потребу до творчого прояву цих почуттів.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- ознайомлення учнів з історією та видами театру;

- ознайомлення з відомими режисерами, сценаристами, композиторами, художниками, освітлювачами та іншими працівниками театру;
- формування спеціальних (театральних) умінь: виготовлення ляльок, виготовлення декорацій, вивчення ролей, робота над створенням образу, використання музичного оформлення, використання гриму, освітлення;
- формування вмінь працювати над роллю, з лялькою, виразного читання, роботи над дикцією;
- оволодіння рідною мовою та розвиток емоційно-насиченого мовлення кожного індивідуального мовця – кожної особистості;
- формування вмінь логічно виражати думки, послідовно діяти, бути спостережливими;
- накопичення досвіду спілкування з однолітками та дорослими на основі театральної гри;
- розвиток емоційної пам'яті, уяви, образного бачення, творчих здібностей, художнього смаку.

Керівництво театальною діяльністю здійснюється на уроках позакласного читання та на заняттях театального гуртка у позаурочній діяльності вчителем молодших класів, вихователем групи подовженого дня або вчителем предметів художньо-естетичного профілю.

Цілеспрямоване формування спеціальних (театральних) умінь відбувається поетапно. На кожному етапі визначаються завдання, які враховують психологічні аспекти вікової групи та методіку проведення театальної діяльності учнів відповідно до змістового матеріалу програми.

Так, наприклад, у методиці роботи в 1 класі надається перевага опрацюванню образів театру тіней, формуються вміння слухати-розуміти читання вчителя, копіювати його мову, інтонацію, виразність. У 2 класі продовжується робота у ляльковому театрі, де формуються вміння працювати з лялькою, створювати образ, працювати за ширмою, слухати партнерів.

До 3 класу школярі навчаються розуміти фактичний зміст твору, вміють виділяти основних персонажів або дійових осіб, характеризують їх, вільно працюють за ширмою. Тому 3-4 класи починають працювати над інсценізаціями, драматичними спектаклями. Учитель пропонує більше самостійних робіт, спираючись на досвід учнів та набуті навички театальної діяльності, працює над сценічною виразністю.

У театральній дії діти переживають паралельно ще одне життя, особливо коли дія обміркована, обдумана, емоційна. Їх життєвий досвід неодмінно збагачується в цій дії. Найбільш дієвим буде характер практичної роботи з дітьми на матеріалі читання, якщо в його основі буде театр. У процесі гри учні вкладають не тільки свої емоції, вони мислять, а індивідуальність мислення стає запорукою розвитку кожного.

* У програмі використовується тематика творів з позакласного читання В.Мартиненко див.: Початкова школа, № 2, 12, 2003р.

Театральна гра дозволяє виявити різноманітні здібності: артистизм і фантазію, образне мислення, почуття ритму, музичну пам'ять, чистоту інтонування, образно-імпульсивне почуття ансамблю у широкому смислі цього слова. Гра тісно пов'язана з іграшкою, тому треба намагатися взаємодії між зовнішнім виглядом (образом) ляльки та характером гри. Паралельно проводиться робота над ансамблем, розвиваються вміння діяти в унісон.

Розігруючи ті чи інші ситуації, життєві чи вигадані, діти вчаться ставити себе на місце героїв, у неочікувані умови і природно реагувати на них своєю поведінкою, в залежності від власних характерів та світосприймання. Матеріал, який використовує актор, створюючи художні образи, - це, по-перше, його особлива природа, він сам і внутрішньо, і зовнішньо. Цю природу треба вдосконалювати, вчитися володіти нею, щоб добитися значних успіхів.

Театр керується принципом глибокого синтезу мистецтв, де музика в спектаклі використовується не у примітивному ілюстративному вигляді, а у багатогранності всіх засобів та можливостей. Важливим стає не тільки музичне середовище, де відбувається дія, але й декоративний живопис, уміле використання декорацій, виготовлення костюмів або ляльок. Комплекс усіх цих виразних засобів розкривають зміст спектаклю, створюють характерні образи дійових осіб. Яскраві костюми та вміло виконані декорації допомагають учням зрозуміти зміст твору, уявити багатогранність місця події, усвідомити загальнолюдські цінності, сприяють розвитку образного мислення.

Тематика та зміст творів, за якими розроблені сценарії, відповідають програмі з позакласного читання та сприяють розвитку виразного мовлення, розширенню кругозору.

Зміст роботи з театрального мистецтва передбачає подальший розвиток знань, умінь та навичок, отриманих школярами на уроках читання, навчання грамоти, мови, розвитку мовлення, образотворчого мистецтва, музики, інших предметів.

Пропонується орієнтовний розподіл часу на проведення занять з театральної діяльності:

№ з/п	РОЗДІЛИ ПРОГРАМИ	Кількість годин по класах			
		1 кл.	2 кл.	3 кл.	4 кл.
1.	Вступ	2	2	2	2
2.	Художнє оформлення театральної дії Виготовлення ляльок, декорацій, костюмів, реквізиту.	16	16	15	15
3.	Основи акторської майстерності Основи сценічної мови Гімнастика обличчя.	8	8	8	8
	Робота над виразністю, дикцією. Розвиток голосу. Розвиток дихання.	14	14	16	16

4.	Основи сценічного руху Основи ляльководіння Розподіл та вивчення ролей. Репетиції.	12	12	10	10
5.	Музичне, шумове та світлове оформлення театральної дії.	8	8	9	9
6.	Вистава	8	8	8	8
7.	Всього	68	68	68	68

ПРОГРАМА

1 клас

Основним завданням театральної діяльності у 1 класі є опанування специфіки образної мови театального мистецтва, розуміння його цілісності, з одного боку, і поєднання в ньому музики, образотворчого мистецтва, читання, хореографії, з іншого.

Розробка тем програми та вибір кількості годин залежить від доцільності, обсягу творів позакласного читання та опанування елементів театральної технології.

У дітей шести років погано розвинуте мовлення, вони не можуть розв'язати елементарну творчу мовленнєву задачу, переказати текст. Серйозною проблемою залишається недостатній розвиток ігрової діяльності. До школи приходять діти, які “не дограли”, з низьким рівнем уяви, з невмінням зберігати внутрішню позицію, вступати в стосунки з дорослими та дітьми. Театралізована діяльність у 1 класі має принципове значення для подальшого розвитку дитини.

Зміст театральної дії добирається з урахуванням вікових особливостей учнів. У 1 класі перевага надається театру тіней. Клас доцільно розділити на 4 групи. У кожному спектаклі братимуть участь 7-8 учнів. Таким чином, робота відбувається зразу за чотирма спектаклями. У 1-2 класах опрацьовуються розділи програми – “Основи сценічної мови” та “Основи ляльководіння.”

Вступ

Історія театру ляльок. Види театру ляльок: вертеп, театр тіней, маріонеток, ляльок-петрушок, паперовий театр.

Орієнтовна тематика творів для театральної діяльності

Весна-чарівниця: “Як квітець до березня в гості їздив”(українська народна казка); “Хлопчик і дзвіночок конвалії”(В.Сухомлинський).

Хатинка на ялинці: “Рукавичка”; “Двоє козенят”; “Про півника та курочку”(Н.Забіла).

Мішок хитрощів: “Мішок хитрощів”(Брати Грим); “Червона шапочка”(Ш.Перо); “Мишка, кіт і гарбуз”(Е.Рауд).

Зимонька-снігуронька: Гуля”(О.Буцень); “Пастух рогатий”(І.Сенченко).

Наймиліше слово: “Гарна хатка у курчатка”(Т.Коломієць); “Коники”(Т.Коломієць).

Незвичайні пригоди в лісовій школі: “Сонце серед ночі”(В.Нестайко).

Тигр утік із зоопарку: “Жук малий і волохатий”(Г.Чубач); “Ведмедикові малина”(М.Пономаренко), “Коник і сонечко”(В.Моруга).

У труді зростаємо: “Чим хата багата”(А. Григорук).

Пшеничний колосок: “Пшеничний колосок”(білоруська народна казка); “Лисиця та заєць”(російська народна казка); “До сонечка на гостину”(словацька казка).

Художнє оформлення театральної дії

Вибір системи ляльок, відповідно до змісту п'єси. Вибір матеріалу для виготовлення їх. Визначення ступеня умовності, декоративності чи, навпаки, натуралістичності майбутніх декорацій.

Виготовлення ляльок для тіньового та лялькового театрів, виготовлення декорацій та реквізиту, ширми. Техніка безпеки при виготовленні ляльок, декорацій, ширми.

Основи сценічної мови

Гімнастика обличчя. Загальне мовне тренування. Артикуляційні вправи. Орфоепія. Правила вимови звуків. Правильний наголос. Основні орфоепічні правила. Логіка мови. Логічна пауза та логічний наголос. Виділення логічним наголосом протиставлених понять. Закон виділення логічним наголосом однорідних членів речення, порівняння. Логічний наголос у запитальних реченнях.

Робота над дикцією. Розвиток дихання. Розвиток голосу.

Основи ляльководіння

Розподіл та вивчення ролей. Оволодіння навичками ляльководіння за допомогою найпростіших етюдів. Тематичні етюди для розвитку фантазії, творчої уваги, колективні етюди.

Музичне, шумове та світлове оформлення театральної дії

Знаходження потрібного темпу вистави. Остаточне вирішення та відшліфування відтінків вистави. Відпрацювання загальної композиції з музикою, шумом та світлом.

Репетиції.

Вистава.

Основні вимоги до знань, умінь учнів на кінець навчального року

Учні повинні мати з а г а л ь н е у я в л е н н я:

- про різноманітність та багатство театального світу;
- про поняття *ляльковий театр, театр тіней, режисер, сценарист, художник-декоратор*.

Учні повинні з н а т и правила поведження у театрі.

Учні повинні в м і т и:

- розуміти зміст твору;
- переказувати твори, виразно читати, декламувати;
- розуміти зміст дійства;
- володіти основними елементами ляльководіння;
- співвідносити рухи ляльки з роботою на ширмі чи з декорацією;
- цілісно сприймати композиційні особливості театральної дії;

- вміти висловлювати особисте ставлення до спектаклю.

2 клас

Центральне місце на заняттях театральною діяльністю в 2 класі посідає гра-інсценізація, де учні розігрують невеличкі твори позакласного читання засобами лялькового театру. Враховуючи об'єктивні обставини все ще недостатнього рівня акторської майстерності та навичок ляльководіння, особливого значення набуває застосування прийомів словесного малювання, словесних ігор, інтонаційного перефразування, алегорії, фантастичного перетворення.

У другому класі, порівняно з першим, структура занять ускладнюється, надаються вправи для етюдів із логічним навантаженням, що надає можливості передавати власне ставлення до героїв та їхніх вчинків. Театралізована дія, відбувається 15-20 хвилин уроку позакласного читання.

Вступ

Ознайомлення з правилами техніки безпеки. Бесіда про ляльковий театр "Мистецтво граючих ляльок". Види лялькового театру, театр ляльок різних систем: пальчиковий театр, рукавична лялька, лялька на палиці, лялька-маріонетка, паперовий театр, "Театр очима дітей".

Орієнтовна тематика творів для театральної діяльності

Скринька з секретом: "Кеша і Реша або казка про пісню"(В.Нестайко).

Сміх та й годі: Вірші, казки, оповідання. "Півники"(В.Бичко), "Маленька мураха"(В.Шкляр).

Літературні твори: "Іноземці на наших грядках"(М.Беденко) за В.Тумановим.

Пагінець місячного дерева. Казки народів світу. "Вогонь, вода і честь"(італійська народна казка).

Казкові історії та справжні факти. Казки. "Сонечко"(Ю.Ярмиш).

У світі фантастики. Оповідання. "Дивні Грицеві пригоди"(уривок) (О.Бердник).

Від щирого слова і світ радіє. Вірші, оповідання, казки. "Дивне лисеня"(В.Мельник).

Дивний мисливець. Казки й оповідання українських письменників. "Сонячні промені та гриби лисички"(І.Прокопенко).

Додаткові твори для створення сценаріїв вчитель може вибрати з програми позакласного читання.

Художнє оформлення театральної дії

Створення системи ляльок, відповідно до змісту спектаклю. Робота над оформленням вистави: вибір матеріалу для виготовлення ляльок, обговорення ескізів ляльок та декорацій, виготовлення ляльок, декорацій, реквізиту, та ширми. Техніка безпечних прийомів роботи з інструментами і матеріалами.

Основи сценічної мови

Гімнастика обличчя. Артикуляційні та орфоепічні вправи. Логічна пауза та логічний наголос. Виділення логічним наголосом протиставлених понять, однорідних членів речення, порівняння. Техніка мови. Вправи на об'єднання

людської мови з голосовими особливостями тварин і птахів, передавання характерів героїв: злий, добрий, вередливий тощо.

Основи ляльководіння

Розподіл та вивчення ролей. Удосконалення навичок ляльководіння за допомогою найпростіших етюдів та тематичних етюдів для розвитку фантазії, творчої уяви. Удосконалення навичок роботи з лялькою на ширмі та за ширмою. Творча самостійна робота, вигадкування ситуацій та розігрування їх.

Музичне, шумове та світлове оформлення театральної дії

Вирішення музичного та шумового оформлення спектаклю. Відшліфування дій з лялькою під музику, імпровізації з лялькою. Робота у потрібному темпі та ритмі. Відпрацювання загальної композиції вистави з музикою, шумом та світлом.

Репетиції.

Вистава.

Основні вимоги до знань, умінь учнів на кінець навчального року

Учні повинні мати загальне уявлення:

- про різноманітність лялькового театру та конструкційні особливості ляльок;
- про вибір матеріалів для створення ляльок різних систем;
- про поняття *ляльковий театр, театр маріонеток, лялька “петрушка”, паперовий театр, вертеп, художник-постановник, композитор, освітлювач.*

Учні повинні знати назви творів, які опрацьовувались на заняттях, прізвища авторів цих творів та відомих режисерів, структурні елементи театральної дії.

Учні повинні вміти:

- розуміти фактичний зміст твору, виразно читати, декламувати;
- розрізняти твір за жанрами (казка, оповідання, вірш);
- розуміти зміст спектаклю, усвідомлювати колективний характер дії;
- вільно виконувати дії з ляльками на ширмі й за ширмою, орієнтуватися в просторі;
- дотримуватись безпечних прийомів роботи при виготовленні ляльки а також під час спектаклю;
- володіти “художньою майстерністю ляльки” тобто поєднувати читання з рухами ляльок та вільно володіти навичками ляльководіння під музику;
- давати оцінку власній грі та грі своїх однокласників.

3 клас

Одним із основних завдань театралізованої діяльності в 3 класі є формування у дітей умінь застосовувати отримані знання і навички у різноманітних умовах театального дійства.

Враховуючи вікові особливості учнів 3 класу, можна переходити до драматичних спектаклів-інсценізацій з елементами лялькового театру, театру

тіней, інших видів театрального дійства. Спектаклі-інсценізації проводяться на уроках позакласного читання тривалістю до 20-25 хвилин.

У 3 класі вводяться розділи програми – “Основи сценічного руху” та “Основи акторської майстерності”.

Вступ

Знайомство з драматичним театром, відомими українськими та зарубіжними акторами, режисерами, сценаристами, композиторами, художниками-декораторами, іншими діячами театру. Відмінності роботи театру для дітей (ТЮГ), його репертуару, акторів тощо. Бесіда: “Живе слово як вид художньої творчості”.

Орієнтовна тематика творів для театральної діяльності

Фольклорні твори. Казки про тварин, казки, легенди, байки.

Літературні казки. І.Франко, Л.Українка, О.Іваненко, Н.Забіла.

Байки. Л.Глібов, І.Світличний.

Оповідання. М.Коцюбинський, М.Трублаїні, К.Ушинський, В.Чухліб, В.Слапчук, О.Буцень.

Фантастика (твори українських а зарубіжних письменників). В.Нестайко, Н.Забіла, А.Костецький, Т.Янсон, Я.Ларрі, Є.Велтистов.

Твори письменників рідного краю.

Твори зарубіжної літератури. П.Єршов, М.Носов, Є.Чарушин, А.Мілн, А.Лінгрен, Ш.Перо, Г.Андерсен, брати Грим, Е.Сетон-Томпсон, Е.Распе, Дж.Родари.

Художнє оформлення театральної дії

Техніка безпечних прийомів роботи з інструментами і матеріалами. Обговорення ескізів костюмів та декорацій. Розробка конструктивного рішення виконання костюмів, декорацій, вистави. Виготовлення та оздоблення костюмів, декорацій, бутафорію, іншого реквізиту.

Основи акторської майстерності

Набуття елементів акторської майстерності: сценічної уваги, уяви, фантазії, спілкування. Вправи на загальну увагу. Розвиток зорового сприйняття – вправи “Дзеркало”, “Тінь”, сценічної уяви та фантазії. Вправи на розвиток уяви. Розвиток запам’ятовування фізичних дій. Вправи та етюди на дію з уявними предметами.

Основи сценічної мови

Опанування техніки мови та мовлення. Робота над дикцією. Мовний апарат та його значення в роботі актора. Вивчення скоромовок. Вірне та чітке виконання скоромовки. Гімнастика обличчя. Тренування губних м’язів. Тренування м’язів язика. Тренування нижньої щелепи. Вправи на об’єднання людської мови з голосовими особливостями тварин і птахів. Розвиток дихання. Вправи на постановку дихання.

Робота над виставою

Переписування твору. Розподіл ролей. Обговорення характеру образів. Визначення ідеї, теми, дії вистави. Читання у ролях. Рівномірний розподіл роботи та уникнення постійного висування на головні ролі

одних і тих виконавців. Не треба виділяти у вихованців визначеного амплуа, потрібно розширяти діапазон виконуваних ними ролей. Знаходження потрібного темпу. Остаточне відшліфування всіх відтінків вистави. Репетиція вистави.

Основи сценічного руху

Гімнастика. Вправи на координацію тіла, скульптурність тіла, пластичність рук, рівновагу. Шліфування техніки сценічних навичок. Вираження в умовних рухах музичного ритму, ритму. Робота над окремими сценами спектаклю, зведені репетиції.

Музичне, шумове та світлове оформлення театральної дії

Робота під фонограму, “чистий” звук. Знаходження потрібного темпу, ритму вистави. Розвиток дитячої творчості, вміння імпровізувати, винаходити нове. Відшліфування загальної композиції вистави з музикою, шумом та світлом.

Вистава.

Основні вимоги до знань, умінь учнів на кінець навчального року

Учні повинні мати з а г а л ь н е у я в л е н н я:

- про театр як вираження життєвих ситуацій в акторській грі;
- про основні жанри драматургії *трагедія, комедія, мелодрама, мюзикл*;
- про роботу *костюмера, гримера*.

Учні повинні з н а т и назви творів, які опрацьовувались на заняттях, прізвища авторів цих творів та відомих режисерів, особливості роботи театру для дітей (ТЮГ), основні жанри драматургії, особливості акторської майстерності.

Учні повинні в м і т и:

- розуміти зміст дійства, вистави;
- усвідомлювати колективний характер дієтворення;
- розрізняти драматичний твір за жанрами (трагедія, комедія, мелодрама);
- запам'ятовувати сюжетну послідовність, своєчасно включатися у дію;
- вміти працювати у запропонованих обставинах;
- володіти навичками зображення позитивного і негативного образів персонажів;
- вміти передавати найпростішими рухами ритми і розміри музичних уривків;
- дотримуватись безпечних прийомів роботи при виготовленні костюмів, декорацій а також під час спектаклю;
- вміти театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, вигадувати казку і засоби для її театралізації;
- змінювати інтонацію залежно від характерних особливостей образу;
- вміти спілкуватися на сцені;
- давати емоційно-моральні оцінки персонажам, їхнім діям, вчинкам;

- давати узагальнюючу оцінку про себе як виконавця.

4 клас

Основним завданням 4 класу є подальший розвиток самостійності в театралізованій діяльності. Учень 4 класу усвідомлює особистісну позицію в процесі сценічної дії, своєчасно включається до неї, використовує музично-пластичний досвід у театралізації різних творів літературних жанрів.

Під час навчання в учнів сформувався певний досвід емоційного відтворення діалогів діючих осіб, вміння передавати моральну суть, настрої образу.

Учні оволоділи комплексом засобів емоційної виразності: інтонацією, мімікою, жестами, позою, ходою, характерними рухами, вміють передавати почуття радості, гумору, ліризму, прикрощів.

Зміст театральних дій у 4 класі відповідає пропонованим творам позакласного читання та урізноманітнюється за жанрами. Більш того, у драматизацію включаються елементи лялькового театру, театру тіней, вертепу, театральні композиції довершуються хореографічними, вокальними, хоровими картинками-композиціями.

Вступ

Ознайомлення з основними жанрами драматургії (трагедія, комедія, водевіль, фарс, мюзикл), відомими українськими та зарубіжними акторами, режисерами, сценаристами, композиторами, художниками-декораторами, іншими діячами різних жанрів театральної драматургії.

Орієнтовна тематика творів для театральної діяльності

Фольклорні твори українського народу та народів світу. Казки (героїко-фантастичні, соціально-побутові), байки, малі фольклорні форми: прислів'я, приказки, календарно-обрядова поезія.

Міфи стародавніх слов'ян, Давньої Греції, Давньої Русі, Єгипту, Китаю та інших народів.

Літературні казки, повісті, казки (прозові). І.Франко, Л.Українка, О.Іваненко, В.Симоненко, Г.Тютюнник, М.Стельмах, О.Зима, Ю. Яриш.

Байки. Л.Глібов, С.Руданський, О.Єфімов, Р. Завадович.

Оповідання. С.Васильченко, К.Ушинський, Б.Грінченко, О.Буцень, М.Трублаїні, В.Чухліб, Г.Майстренко.

Творчість письменників рідного краю.

Фантастика (твори українських та зарубіжних письменників). В.Нестайко, А.Костецький, А.Курков, А.Волков, А.Азимов.

Твори зарубіжної літератури. О.Пушкін, Л.Толстой, Є.Чарушин, А. Мілн, А. Лінгрен, О.Пройслер, Г.Андерсен, Е. Распе, Дж. Родари, Е.Рауд.

Художнє оформлення театральної дії

Обговорення ескізів костюмів та декорацій. Розробка конструктивного рішення вистави. Виготовлення голівок з пап'є-маше, збирання їх та розфарбовування. Розкрій та пошиття костюмів оздоблення костюмів. Збирання та оздоблення ляльок. Виготовлення бутафорію та декорацій. Техніка безпечних прийомів роботи з інструментами і матеріалами.

Основи акторської майстерності

Удосконалення елементів акторської майстерності: сценічної уваги, уваги, фантазії, спілкування. Тренаж фізичного самопочуття. Етюди на запам'ятовування фізичного самопочуття: “Вітер”, “Холодно”, “Спати хочеться”. Відпрацювання елементів сценічного спілкування. Взаємодія з партнером. Етюди на спілкування з імпровізацією тексту. Сценічна дія, елементи дії, вправи на дію.

Основи сценічної мови

Відпрацювання техніки мови та мовлення. Робота над дикцією. Тренування мовного апарату. Розминка за допомогою вірного та чіткого промовляння скоромовок. Гімнастика обличчя. Тренування губних м'язів, м'язів язика, нижньої щелепи. Розвиток дихання. Вправи на постановку дихання “Спати хочеться”, “Свічка”.

Робота над виставою

Рівномірний розподіл ролей, обговорення характеру образів. Визначення ідеї, теми, дії вистави, розширення діапазону виконуваних учнями ролей. Остаточне вирішення темпу, відшліфування відтінків вистави. Опрацювання окремих сцен, визначення загальної композиції вистави.

Основи сценічного руху

Гімнастичні вправи, вправи на координацію тіла, скульптурність тіла, пластичність рук, рівновагу. Удосконалення навичок техніки сценічного руху. Відпрацювання рухів під музику.

Музичне, шумове та світлове оформлення театральної дії

Використання музики, шуму та світла у театральній композиції. Відпрацювання дій з музикою, шумом та світлом. Робота з фонограмою. Імпровізації з ляльками різних лялькових систем.. Знаходження потрібного темпу вистави. Остаточне відпрацювання загальної композиції вистави.

Вистава.

Орієнтовні твори для музичного оформлення спектаклів (1-4 класи)

Українські народні пісні: “Ходить гарбуз по городу”, “Іди, іди, дощичку”, “Сопілка”, “Край долини мак”, “Женчикок-бренчикок”; *А.Вівальді* “Весна”; *В.Барвінський.* “Український танець”, “Сонечко”; *Я. Барнич* “Коник”; *В.Подвала.* Пісні-загадки “Білка”, “Дятел”, “Їжачок”; *Л.Бетховен.* Екосез до мажор; *П.Чайковський.* Балет “Лускунчик” (фрагменти), Балет “Спляча красуня” “Танець квітів”, “Пори року”, “Баба Яга”; *Й.-С.Бах.* “Волинка”, Менует ре мінор, “Арія”, “Полонез”; *С.Гримальський* “Політ у майбутнє”; *В.Косенко.* “Пасторальна”, “Дощик”, “Мелодія”, “Не хочуть купити ведмедика”, “Купили ведмедика”, “За метеликом”; *Р.Шуман.* “Сміливий вершник”, “Дід Мороз”; *М.Римський-Корсаков.* Опера “Золотий півник” (фрагменти); *Українські народні танці:* “Гопак”, “Козачок”, “Метелиця”; *С.Прокоф'єв.* “Дощ і Райдуга”, “Ходить місяць над лугами”; *В.Сокальський.* “Пташка”; *Е.Гріг.* “Навесні”, “Похід гномів”, “Ранок”, “Захід сонця”; *С.Майкапар.* “У садочку”; *М.Сільванський.* “Сумна пісня”, “Комарики”;

Я.Степовий. “Колискова”; А.Філіпенко. “Новорічна”, “Вічний вогонь”, “Берізонька”, “Веснянка”; Українські троїсті музики; Мюзикл “Рукавичка”.

Основні вимоги до знань, умінь учнів на кінець навчального року

Учні повинні мати загальне уявлення:

- про багатство та розмаїття театрального світу за жанровими ознаками, тематичним, авторським спрямуванням;
- про основні жанри драматургії *трагедія, комедія, мелодрама, мюзикл, водевіль, фарс.*

Учні повинні знати:

- прізвища найбільш відомих письменників, відомих режисерів;
- назви творів, які опрацьовувались на заняттях;
- жанри літературних творів;
- особливості роботи театру для дітей (ТЮГ).

Учні повинні вміти:

- цілісно сприймати і розуміти композицію та особливості літературного твору;
- вміти осмислено читати вірші та уривки художніх творів, розрізняти драматичний твір за жанрами, розподіляти дихання під час читання, поєднувати читання з вивченими рухами;
- вміти бачити сценічний простір;
- запам'ятовувати сюжетну послідовність, своєчасно включатися в дію;
- володіти трьома рівнями уваги, вміти швидко зібратися, та зосередитися, вміти самотійно працювати над роллю;
- володіти навичками зображення позитивного і негативного образів персонажів, змінювати інтонацію залежно від характерних особливостей образу;
- вміти спілкуватися та самотійно працювати на сцені;
- володіти основами акторської майстерності, вмінням будувати мізансцени, втілювати акторське завдання в дію;
- рухатись на сцені відповідно до словесних завдань керівника, працювати з уявленими неіснуючими предметами;
- володіти основними елементами пластичності, виражати в умовних рухах музичний ритм, вміти працювати у заданому темпі;
- дотримуватись безпечних прийомів роботи інструментами та матеріалами, з допомогою вчителя вибирати раціональні способи обробки матеріалів та з'єднування деталей;
- давати узагальнюючу оцінку про себе як виконавця;
- вміти працювати в акторському колективі;
- вміти колективно оцінювати результати театралізованої діяльності, відчувати себе соціально-значущими особистостями, з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, патріотизму;
- відчувати задоволення від процесу та результату творення.

Додаток О

Матеріали визначення сформованості естетичної культури
(естетичного сприймання, естетичної уяви, естетичного досвіду,
естетичної оцінки, естетичних поглядів)

Протягом 2003-2007 н.р. учням СЗОШ І-ІІІ ст. №9 м. Суми давались різноманітні завдання творчого характеру. Виявити рівень формування естетичної культури ми змогли аналізуючи дитячі роботи з розвитку мовлення.

Твір

Осіній сад

Прийшла красуня осінь в сад. Вона вбрала грушу у жовті шати. Одягла вишню у пурпурове плаття. У калини червоне яскраве намисто.

Трава вже пожовкла. Співучі птахи тепер затихли. А людям весело. Вони збирають яблука, сливи, груші.

Ось така осінь у садку.

Микитенко Сергій, 2 кл.
Учитель Васюкова Н.В.

Твір

Восени

Восени віють холодні вітри. А у листопаді бувають вітри пронизливі й морозні. Густі чорні хмари сунуть по небу.

Сьогодні хмари низькі і важкі. От-от насунуть, покотяться і снігом спливуть на зорану землю.

Микитенко Сергій, 2 кл.
Учитель Васюкова Н.В.

Твір-опис

Сон-трава

А що це за така красуня? Велика, темно фіолетова, закутана у теплий кожушок білястих волосків. У середині – жовтогаряче сердечко. Здається, ніби ліхтарик світить і сріблясте сяйво оточує квітку.

Згадали? Це одна з найкращих весняних рослин – сон.

Микитенко Сергій, 2 кл.
Учитель Васюкова Н.В.

Переказ

Чому синичка таке ім'я має?

Одного разу із яйця вилізло пташеня. Воно привіталось до Сонечка, Хмарки, Місяця.

Всі гуртом вирішили пошити пташці сукню Сонечко подарувало жовтеньку латочку на спинку, Хмаринка дала біленьку смужечку. Місяць дав синій лоскутик.

І пташку назвали – Синичкою.

Білан Олена, 2 кл.
Учитель Хотіна Г.О.

Твір-опис
Журавель

Журавель – великий птах. У нього довгі ноги, витягнута шия, гострий дзьоб. У журавля оперення сіре. На кінчиках хвоста і крилах чорні плями. А на голові червона шапочка.

Хайковська Юля, 2 кл.
Учитель Хотіна Г.О.

Екскурсія в природу

Осінь. Падає листя. Небо вже сірувате, але іноді буває і синє. Сонечка не видно, тільки зрідка визирає воно через хмари.

Дерева жовті-жовті, аж помаранчеві, як вогонь. Чистий, кришталевий Псел, ніби лінивий став, не ворухнеться. Заснула річка.

Холодно, ні однієї комашки не видно. Тихо навкруги, тільки вітер віє.

Назаренко Дарина, 2 кл.
Учитель Дикало Г.А.

Цікава прогулянка

Був чудовий, осінній день. Ласкаво пригрівало сонечко, весело щебетали пташки, осіннє листя шурхотіло під ногами.

У таку пору гарно ловиться риба, і тому рибалка, якого я бачив удалині, мабуть прийшов додому з гарним уловом.

Де-не-де на воді бігали жуки-плавуні. На одному з дерев залишилась невеличка споруда. Це хлопці зробили собі схованку.

Мені сподобалась ця прогулянка.

Теряєв Ілля, 2 кл.
Учитель Дикало Г.А.

Твір

Коли ми ходили на екскурсію, стояв сонячний осінній день. Небо було чисте, ясне. Барвистою, пухкою ковдрою встелена земля. Укрився багрянцем клен. Він стоїть замріяний, ніби сумує, що надійшла осінь.

А яка ніжна, золота берізка. Вона опустила свої віти і теж журиться, що скоро прийдуть холоди.

А скільки різнокольорових корабликів на річці. Усі вони прилетіли сюди повітрям. Красиво погойдуючись, вони опустилися на воду тихо і повільно, й відразу ж пливли з піднятими вітрилами.

Я дуже люблю осінь за її яскраві фарби.

Новак Владислав, 2 кл.
Учитель Дикало Г.А.

Дари осені

Коли вітер пролітав,
То берізку нахилив,
То стоїть вона біла,
Жовті коси розпустила.
А верба собі – краса,

Зеленою залишилась,
А вода чиста-чиста
Так лінивою спочила.
Ну а небо синє-синє
Над деревом золотеньким.
Ну а сонце низько-низенько
Золотавить собі тихенько.

Торпаневська Аліна, 4 кл.
Учитель Дикало Г.А.

Ми ходили на екскурсію до річки Псел. Що мене найбільше вразило – так це відображення рослин у воді. Коли дерева відображувались у водоймі – то здавалося, що у воді воно є насправді, а те, що є насправді – то відбиток.

Ще мене вразили звуки осені: це спів пташки, яка десь дуже далеко сидить на гілці, це тихенький шум вітру, це шелест листя, яке розповідає нам про прикраси осені.

Торпаневська Аліна, 4 кл.
Учитель Дикало Г.А.

Краса осені

Коли ми подивилися на шкільний садок, то побачили, що дерева і трава були жовтими. Лише деякі зелені кущики стояли, немов руді грибочки влітку. Все зелене, і в деяких місцях видно руді рижики – так і у нас: все жовте, а в деяких місцях – зелені кущики.

Та найбільше мене вразило видовище, яке росло біля шкільного майданчику. Там, неподалік від доріжки, близько, дуже близько, стояли два дерева. Що ж тут такого незвичайного? Я відповім. Коли подивитись з боку, де видна перша верба, а позаду видна верхівка тополі – то ніби “замок осені” височиться біля школи.

Це була найкраща екскурсія в природу восени. Я ніколи її не забуду.

Торпаневська Аліна, 4 кл.
Учитель Дикало Г.А.

Мистецький захід-конкурс “Принцеса з дитинства”

Автор: *Фурдилова В. П.*,
вихователь Лебединського
навчального закладу “Калинка”

Науковий керівник: *Серих Л.*,
доцент кафедри теорії та
методики виховання
Сумського ОІППО

Проводить захід: *Герман Т.А.*,
вихователь д/с №3 “Дзвіночок”

Загальні вимоги:

1. У конкурсі беруть участь дівчата 6-7 років. Учасниці повинні бути готові розповісти про себе в оригінальній формі, продемонструвати вбрання, показати знання казок, проявити себе в танці, пісні, виразності, русі, театральних навичках.
2. Термін проведення конкурсу. Конкурс проводиться ____ року в приміщенні дитячого садка № ____ .
3. Журі конкурсу: голова журі _____
члени журі _____
4. Відзначення переможців. Переможці нагороджуються грамотами, цінними подарунками.

Програма

конкурсу “Принцеса з дитинства”

1. “*Ой, гарна, я гарна*” – оцінюється вміння рухатись під музику, одяг, зачіска, манера виконання на сцені, сценічний рух.
2. “*Я маленька перлинка своєї родини*” – оцінюється оригінальність тексту, навички сценічного мовлення, дикції, форма розповіді про себе, своє життя.
3. “*Дзвінкий я маю голосок*” – вокальні дані, сценічна культура, сценічні здібності.
4. “*Із казкових джерел*” – потрібно назвати казку і аргументувати.
5. “*Костюм для відпочинку*” – оцінюється вміння рухатись під музику, вдалість підбраної композиції, костюма, сценічна культура.

6. *“Танцюристка я завзята”* – оцінюється грація і пластика, чуття музики, сценічна культура, манера виконання, вміння розкрити сценічну культуру танцю.

Підведення підсумків конкурсу, нагородження

Учасниці нагороджуються цінними подарунками, кожній дається титул: Принцеса “Грація”, “Елегантність”, “Чарівність”, “Фантазія”, “Загадковість”, “Натхнення”. Мамам конкурсанток будуть вручені грамоти.

Сценарій

конкурсу “Принцеса з дитинства”

Мета: вчити сценічній культурі: вчити вільно спілкуватися з глядачами, вільно триматися на сцені, рухатись під музику, вміння показати колорит танцю, хореографічний малюнок, його можливості виражати почуття, емоції, переживання, красу. Формувати особистісне розуміння дітьми сценічної культури танцю, розвивати вміння підбирати костюм у відповідності з композицією, задумом, характером, образом.

Розвивати навички пластики, руху, фантазію, навички сценічного мовлення, дикції, співу.

Виховувати естетичну культуру, інтереси, смаки, уподобання, бажання створювати красу.

Зал святково прибраний. Учасники конкурсу знаходяться за кулісами. Звучить тиха мелодія.

Ведуча: Добрий вечір, шановні пані та панове! Ми раді Вас вітати в нашому затишному садочку з дзвінкою назвою “Дзвіночок”.

Кожен із Вас, мабуть, згадує найщасливіші хвилини свого життя, хвилини дитинства. Отож, давайте сьогодні хоч на мить підніmemo завісу, щоб краєчком ока зазирнути в дитинство.

Дитина – це краса! Дитина – це прекрасне створіння з чистою душею, з невинними оченятами, які завжди чимось цікавляться. Отже, вся краса в дитині. І цю красу продемонструють нам наші чарівні, гарні, милі. Елегантні принцеси.

Створити красу не так легко. Красу створюють митці, тому принцеси – це не тільки краса й диво, це вміння створити красу, подарувати її глядачам. І сьогодні ми зможемо разом взяти участь у цьому диві – “Принцеса з дитинства”, спостерігатимемо, як дівчатка презентують свої мистецькі здібності створювати красу.

У цьому конкурсі беруть участь шість дівчаток. Оцінити майстерність наших дітей, наших мам, бо без їхньої підтримки не і допомоги не було б цього свята, як і в кожному конкурсі, допоможе почесне журі у складі:

Жеребкування (номери учасниць).

Розпочинаємо конкурс! Звучать фанфари!

I конкурс “Ой гарна, я гарна”

Ведуча: У цьому конкурсі оцінюється вміння рухатись під музику, одяг, зачіска, вміння триматись на сцені перед глядачами. Запрошуємо на сцену наших чарівних конкурсанток.

Учасниця під №1 – Яна Савоненко – 7 років

№2 – Віка Сталікова – 6 років

№3 – Юля Юхта – 6 років

№4 – Юля Герман – 7 років

№5 – Шамам Ганджалян – 6 років

№6 – Фаїна Ушкалова – 6 років

(Дівчатка обходять коло, стають на одну лінію, розходяться і т. ін.)

Ведуча: Шановні глядачі, Ви познайомились з нашими милими, чарівними принцесами. А щоб вам не було сумно, поки журі підраховує бали, пропоную пограти в тоталізатор “Темна конячка”. Зміст тоталізатору в тому, що ви повинні направити до мене записки з ім’ям конкурсантки, яка одержить титул “Чарівність”. Не забудьте вказати своє ім’я, прізвище. Переможець отримає приз. Бажаємо удачі!

Оцінювання журі.

Ведуча: Перший конкурс закінчився. Дякуємо всім дівчаткам.

Ведуча: Ми живемо в комп’ютерному столітті, де існують високі швидкості, сучасні технології, електронне обладнання. Але кожна родина зберігає сімейні традиції, влаштовує сімейні свята, використовує досвід бабусь та дідусів, навчає маленьких членів родини жити цікаво, чесно, активно, розуміти моральні поняття – добро, виваженість, спокійність, красу, милосердя.

II конкурс “Я маленька перлинка своєї родини”

У цьому конкурсі оцінюється оригінальність тексту, форма розповіді про себе, своє життя, дикція навички сценічного мовлення, сценічного руху.

Розпочинає конкурс учасниця _____

Ведуча: Продовжує працювати тоталізатор “Темна конячка”. Обираємо конкурсантку на присвоєння титулу “Натхнення”.

Оцінювання журі.

Ведуча: Королівство пісні... Як не може бути сонце без промінчиків, так не може бути пісні без музики, нот. Пісні складають цілі королівства, де є свій король, королева, принцеса, принц. І я знаю, що винне проти того, щоб побувати в такому королівстві. Саме до такого королівства пропонують нам подорож наші конкурсантки.

III конкурс “Дзвінкий я маю голосок”

Ведуча: Першою дарує свою пісню _____

Ведуча: Продовжує працювати тоталізатор “Темна конячка”. Обираємо конкурсантку на присвоєння титулу “Фантазія”.

Оцінювання журі.

Ведуча: Учасниці – діти, а дитинство не може бути без казки. Тому ми зараз побачимо, як наші конкурсантки знають і люблять казки. Я читатиму уривки із казок кожній учасниці, а вони мають відгадати її назву та назвати автора. Якщо учасниця дає правильну відповідь, то вона зараховується саме їй, якщо не правильну – мають змогу відповісти інші учасниці. Тож, розпочинаємо.

IV конкурс “Із казкових джерел”

Ведуча: Слухайте уважно, не поспішайте з відповіддю. Відгадувати казку і називати автора буде _____

Ведуча: Продовжує працювати тоталізатор “Темна конячка”. Обираємо конкурсантку на присвоєння титулу “Загадковість”.

Оцінювання журі. Музична пауза.

Ведуча: Що може бути кращим, ніж відпочинок. Ловити в жменьку сонячні промінчики, бігати босоніж по теплому піску, вдихати повітря, наповнене свіжістю і ароматами квітів, потрапити під теплий літній дощик, або ловити теплими долонями сніжинку і мчати з гори перехопивши подих. Отже, пропонуємо нашим конкурсанткам продемонструвати костюм для відпочинку.

V конкурс “Костюм для відпочинку”

У цьому конкурсі оцінюється вміння рухатись під музику, вдалість підбраної композиції для костюма, сценічна культура.

Запрошуємо на сцену учасницю _____

Ведуча: Продовжує працювати тоталізатор “Темна конячка”. Обираємо конкурсантку на присвоєння титулу “Елегантність”.

Оцінювання журі.

Ведуча: Шановні глядачі! Ми підходимо до останнього конкурсу нашої програми. Але перш, ніж наступить кульмінація, давайте поспілкуємось із залом і проведемо шоу “Прогноз”.

1. Хто, на вашу думку, отримає титул “Елегантність”, “Грація”?
2. Про кого із учасниць можна сказати “Очаровательные глазки, очаровали вы меня”?
3. Як, на вашу думку, кому симпатизуватимуть члени журі?
4. Щоб ви хотіли побажати нашим конкурсанткам?

Дякую всім, настрої публіки в залі зрозумілий, можемо продовжувати конкурс.

Ведуча: Рух – це життя, ритміка – це краса, танець – це політ, натхнення душі. І зараз ми зустрінемося з цим таємничим, дивовижним, бурхливим, ритмічним, чарівним світом танцю, грації, краси. До вашої уваги останній конкурс.

VI конкурс “Танцюристка я завзята”

У цьому конкурсі оцінюється грація, пластика, вміння рухатись під музику, вільно триматися на сцені, вміння показати колорит танцю, його можливості виражати почуття, емоції, переживання, красу, а також особистісне розкриття учасницями сценічної культури танцю.

На сцені учасниці під № _____
Зустрічайте аплодисментами!

Ведуча: Продовжує працювати тоталізатор “Темна конячка”. Обираємо конкурсантку на присвоєння титулу “Грація”.

Журі продовжує свою нелегку роботу. А ми з вами трішечки відпочинемо. Для вас співає _____

Остаточні підсумки підводять члени журі.

Остаточні підрахунки тоталізатору “Темна конячка”. Виокремлення претендентки на присудження Призу глядацьких симпатій.

Коротеньке резюме членів журі. Зауваження, побажання.

Нагородження учасниць, присвоєння їм титулів: Принцеса “Грація”, “Елегантність”, “Чарівність”, “Фантазія”, “Загадковість”, “Натхнення”.

Вручення Призу глядацьких симпатій, стрічок, квітів, подарунків.

Ось і закінчився наш зоряний парад
Та нехай триває зорепад.
Нехай летять зірки із неба рясно,
А в нашому житті щоб все було прекрасно!

Відомість
конкурсу “Принцеса з дитинства”

№ учасниці	Натхнення	Грація	Чарівність	Елегантність	Фантазія	Загадковість
Бали	1-6	1-5	1-5	1-5	1-6	1-5
<i>I конкурс “Ой гарна, я, гарна”</i>						
1. Яна С.						
2. Віка С.						
3. Юля Ю.						
4. Юля Г.						
5. Шамам						
6. Фаїна						
<i>II конкурс “Я маленька перлинка своєї родини”</i>						
1. Яна С.						
2. Віка С.						
3. Юля Ю.						
4. Юля Г.						
5. Шамам						
6. Фаїна						
<i>III конкурс “Дзвінкий я маю голосок”</i>						
1. Яна С.						
2. Віка С.						
3. Юля Ю.						
4. Юля Г.						
5. Шамам						
6. Фаїна						
<i>IV конкурс “Із казкових джерел”</i>						
1. Яна С.						
2. Віка С.						
3. Юля Ю.						
4. Юля Г.						
5. Шамам						
6. Фаїна						
<i>V конкурс “Костюм для відпочинку”</i>						
1. Яна С.						
2. Віка С.						
3. Юля Ю.						
4. Юля Г.						
5. Шамам						
6. Фаїна						
<i>VI конкурс “Танцюристка я завзята”</i>						
1. Яна С.						
2. Віка С.						
3. Юля Ю.						
4. Юля Г.						
5. Шамам						
6. Фаїна						